

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

Beknopte Gandleiding

TOT DE

BEOEFENING VAN DE BEGINSELEN

DER

NEDERLANDSCHE

FIGUURLIJKE TAAL- EN STIJLLEER,

MET VOORBEELDEN OPGEHELDERD;

DOOR

T. KUIVERS.

Nederlandsch Schoolmuseum

Prinsengracht 151, bij de Prinsenstraat

AMSTERDAM

SCHOONHOVEN,

S. E. VAN NOOTEN.

1867.

Obr. 542 y

BEKNOPTE HANDLEIDING

TOT DE

BEOEFENING VAN DE BEGINSELEN

DER

FIGUURLIJKE TAAL- EN STIJLLEER.

2765

BEKNOPTE HANDLEIDING

TOT DE

BEOEFENING VAN DE BEGINSELEN

DER

NEDERLANDSCHE

FIGUURLIJKE TAAL- EN STIJLLEER,

MET VOORBEELDEN OPGEHELDERD;

DOOR

T. KUIVERS.

Nederlandsch Schoolmuseum
Prinsengracht 121, bij de Prinsenstraat
AMSTERDAM
SCHOONHOVEN,

S. E. VAN NOOTEN.

1867.

Digitized by Google

VOORBERICHT.

Indien aan het werkje, dat onder gemelden titel het licht ziet, eenige waarde kan toegekend worden, is die minder gelegen in oorspronkelijkheid dan wel in de schifting en rangschikking der stof, aan verschillende werken over de Redekunst ontleend. Van lieverlede verzamelde de schrijver die bouwstoffen, zooals hij die hier, meer geordend voor bijzonder gebruik, aan den goedgunstigen lezer aanbiedt.

Inzonderheid zullen Hulp-Onderwijzers en ook misschien eenige Hoofd-Onderwijzers, voor wie de beoefening van de Nederlandsche Taal- en Stijlleer eene eerste en dringende behoefte is, er wel iets in aantreffen, waarmede zij hun voordeel kunnen doen. Zoowel de rangschikking der stof als de juiste keuze der vele en velerlei voorbeelden waren geenszins gemakkelijk. De nauwlettende critiek zal dan ook in het werkje wel meer dan

ééne leemte ontdekken, althans ik zelf houd mij hiervan volkomen overtuigd, en zal daarom gaarne zien, dat die op eene heusche en bescheiden wijze wordt aangewezen.

Moge, in weerwil van het onvolkomene, deze beknopte Handleiding eene plaats onder de Leerboeken innemen, dan zal de verwezenlijking van dien wensch mij te meer verblijden, dat ik niet tevergeefs gewerkt heb.

Enkhuizen,
November 1866.

DE SAMENSTELLER,

T. K.

I N H O U D.

INLEIDING.	Bladz. 1.
--------------------	--------------

EERSTE AFDEELING.

1.	De metaphora.	5.
2.	De allegorie.	9.
3.	De metonymia.	11.
4.	De synecdochische.	13.
5.	De ironie.	15.
6.	De hyperbole.	16.
7.	De litotes en euphemisme.	17.

TWEEDE AFDEELING.

DE WOORDFIGUREN.

1.	De repetitio.	18.
2.	De conversio, de reversio of reductio, de complexio.	20.
3.	De gradatio of climax.	20.
4.	De onomatopoeia.	22.
5.	De ellipsis.	23.
6.	De syllepsis en enallage.	23.
7.	De pleonasme, tautologie.	25.
8.	Asyndeton en polysyndeton.	27.

DERDE AFDEELING.

DE GEDACHTE-FIGUREN.

FIGUREN VAN GEDACHTEN DER EERSTE KLASSE.

1.	De praetermissie.	31.
2.	De concessie en de correctie.	32.
3.	De communicatie en occupatie.	33.

FIGUREN VAN GEDACHTEN DER TWEDE KLASSE.

1.	De comparatie.	34.
2.	De antithesis en diatypsis.	36.

FIGUREN VAN GEDACHTEN DER DERDE KLASSE.

1.	De prosopoeia.	39.
2.	De apostrophe.	49.
3.	De exclamatie.	52.
4.	De interrogatie.	54.
5.	De aposiopesis (reticentia).	55.
6.	De aard en het deel der tropen en figuren.	57.

VIERDE AFDEELING.

DE GRAMMATISCHE FIGUREN.

1.	De epenthesis.	59.
2.	De diaeresis.	61.
3.	De paragoge.	62.
4.	De metathesis.	62.
5.	De aphaeresis.	63.
6.	De apokope.	63.
7.	De elisie.	64.
8.	De synkope.	65.
9.	De prothesis.	66.

VIJDE AFDEELING.

DE STIJL.

1.	Zuiverheid.	69.
2.	Duidelijkheid.	75.
3.	Kracht.	85.
4.	Levendigheid.	92.
5.	Gepastheid.	95.
6.	Welluidendheid.	99.
7.	Natuurlijkheid.	103.
1.	Karakters van den stijl.	106.
2.	De eenvoudige stijlsoort.	107.
3.	De verhevene stijlsoort.	108.
4.	Het middelsoortige stijl karakter.	115.
5.	Andere karakters van den stijl.	118.

ZESDE AFDEELING.

BIJZONDERE REGELEN TOT HET VERVAARDIGEN VAN OPSTELLEN IN PROZA.

1.	De vinding.	123.
2.	De rangschikking.	128.
3.	De uitdrukking in woorden.	131.
4.	De mondelijke voordracht.	131.

DE VERSCHILLENDE SOORTEN VAN STIJL.

1.	De redekundige stijl.	133.
2.	De geschiedkundige stijl.	137.
3.	De leerstellige stijl.	142.

DE POËTISCHE OF DICHTERLIJKE LETTERSOORTEN.

1.	De epische poëzie.	146.
2.	De dramatische poëzie.	150.
3.	De lyrische poëzie.	153.

DE FIGUURLIJKE TAAL.

Inleiding.

Eene taal bestaat uit woorden. Een woord is een zinnelijk teeken, dat eene beteekenis heeft en uit een enkelen of uit twee en meer gevormde klanken is samengesteld.

Ten opzichte van de beteekenis der woorden heeft men *eigenlijke* of *oorspronkelijke* en *oneigenlijke* of *afgeleide* woorden. Deze laatsten bezigt men in de beteekenis, die zij volgens het spraakgebruik niet bezitten, en daarom voorkomen in overdrachtige of figuurlijke uitdrukkingen.

Geene taal is zoo rijk, dat zij voor elk bijzonder denkbeeld of begrip een bijzonder woord kan aanwijzen. Men heeft dus naast de *gewone* eene *figuurlijke* taal, zooals die overvloedig in het dagelijksch leven gehoord wordt. Niet alleen is de figuurlijke taal, door het gebrek aan eigenlijke woorden of uitdrukkingen, eene behoefte; maar zij bevordert ook door een doeltreffend gebruik de verscheidenheid en levendigheid van den stijl.

Eigenlijk gezegd, is elke taal eene beeldspraak, omdat elk woord een zinnelijk teeken of afbeeldsel is van een begrip of denkbeeld. Woorden zijn gelijk aan schilderijen, aan

portretten; deze stellen voorvallen en menschenbeelden voor; gene begrippen. Schilder- en teekenkunst gebruiken, als middelen, vorm en kleur. De woorden, de klanken, de afbeeldingen der taal, moeten de geheele schepping, 't geheele rijk der gedachten omvatten, wat is, wat was en kan zijn."

De figuurlijke taal is minder de taal der kunst dan die der natuur. Volken, die nog in den natuurstaat verkeerden, bevestigen deze waarheid. Ze zijn hartstochtelijker in hunne uitdrukkingen en beeldrijker in hunne gesprekken dan de beschaafde volken; die minder dan zij aan de heerschappij der zinnen onderworpen zijn.

Hevige hartstochten en eene levendige verbeeldingskracht oefenen een grooten invloed uit op de taal. In zulk een opgewekten toestand achten wij eene eenvoudige, eigenlijke uitdrukking te zwak om onze gewaarwordingen en denkbeelden aan anderen meê te deelen. Onbewust en onwillekeurig bedienen wij ons van eene uitdrukking overeenkomstig den gemoedstoestand, waarin wij verkeerden — met andere woorden — wij bezigen de figuurlijke taal. Overlijdt b. v. een onzer geliefde vrienden, wij vinden de uitdrukking: *"hij stierf tot mijne groote droefheid"* te zwak voor een bewogen gemoed. Veeleer bezigen wij dan levendiger en krachtiger woorden, ontleend aan eene voorstelling, die met de eigenlijke beteekenis nauw verwant is, gelijk: *"die dierbare ontzonk aan mijn hart."* Voor het harde: *"hij is dood"*, uit men liever het verzachtende: *"hij is heengegaan of ontslapen."*

Aan zinnelijke voorwerpen ontleenden de menschen het eerst hunne kennis; eerst later gaven die aanleiding tot het vormen van afgetrokken denkbeelden en begrippen (begrippen in abstracto). Zoo werden onder anderen: *bevatten*, *begrijpen* en *inzien*, als verrichtingen van de ziel, ontleend aan het eigenlijke *vatten*, *grijpen* en *zien*,

als werkingen van het lichaam. Niets anders is het met ons *verlangen* en *reikhalzen*, oorspronkelijk het *verlengen* van onzen *arm* om iets aan te vatten, en het *uilstrekken* van den *hals* naar de zijde van eenig voorwerp. Van vele woorden is het echter onmogelijk de eigenlijke beteekenis meer op te sporen, omdat men ze niet meer terugbrengen kan op zinnelijke voorwerpen, waaraan zij ontleend zijn; zoodat hunne oneigenlijke beteekenis de eigenlijke is geworden.

Er is overeenkomst of verwantschap tusschen woorden en uitdrukkingen, die hun aanwezen aan zinnelijke of minder zinnelijke denkbeelden verschuldigd zijn. Zegt men: *ugeld is de ziel van de negotie*, dan bezigt men het woord *ziel* natuurlijk niet in een eigenlijken, maar in een figuurlijken of overdrachtigen zin: Er bestaat hier overeenkomst tusschen *geld* en *ziel*; want zonder *geld* bestaat er geen handel, en zonder *ziel* is geen leven denkbaar. Zoo is het ook in: *nde jeugd is de lente des levens*. *Jeugd* en *lente* wijzen ons op de eerste frischheid en schoonheid; voor het denkbeeld *jeugd* heeft men het verwantschape denkbeeld *lente* in de plaats gesteld, aangezien dit aanschouwelijker en zinnelijker is. Zegt men intusschen: *de vloot heeft zoovele zeilen* en *de bevolking bedraagt zoovele zielen*, dan bezigt men wel figuren, maar deze hebben geen overeenkomst. Immers *zeilen* zijn hier voor *schepen* gebezigd, omdat zij meer dan iets anders, dat tot een schip behoort, de bedoelde vloot voorstellen; *zielen* heeft men in de plaats van menschen genomen, omdat *ziel* het eigenlijke levensbeginsel is.

Wanneer de woorden in een leenspreukigen of verbloemen zin gebezigd worden, zoodat de beteekenis, die zij eigenlijk bezitten, of die er door het spraakgebruik meestal aan gegeven wordt, in eene oneigenlijke *verkeerd* is, noemt men ze *keerwoorden* of *tropen*.

Zegt men *dat hij een verlicht man is*, of *dat hij van zijnen post niet leven kan*, zoo zijn *verlicht* en *post* keerwoorden, en geven te kennen, dat de man duidelijke, heldere denkbeelden bezit, of dat hij van de opbrengst van zijnen post niet leven kan.

Vele zelfstandige of bijvoeglijke voornaamwoorden en werkwoorden, zooals: *hoofd*, *hart*, *voet*, *smaak*, *licht*, *week*, *zacht*, *hard*, *effen*, *bloeien*, *groeien*, *blaken*, *smaaken*, *zwellen* en eene menigte anderen komen zoo menigvuldig als tropen of keerwoorden voor, dat wij bijna hun figuurlijk voorkomen niet bemerken.

De voornaamste soorten van tropen zijn: de *metaphōra* (*overdracht*, of *leenspreuk*), de *metonymia* of *overnaming*, de *synēcdōche* (*samenvatting* of *gedeeltelijke aanduiding*) en de *īrōnie* of *spotspraak*.

EERSTE AFDEELING.

§ 1. DE METAPHORA.

Door *metaphora*, waartoe in zekeren zin alle tropen of woordkeeringen behooren, verstaat men bepaaldelijk dien *tropus*, waarin een woord eene eigenlijke beteekenis heeft, en dus als beeld of figuur in de plaats treedt van iets anders, dat men hierbij vergelijkt. Zoo is *het vuur eener redevoering* eene metaphorische of overdrachtelijke uitdrukking. Immers het beeld *vuur* is hier ontleend aan een brandend lichaam, dat alles om zich heen verwarmt, en daarom overeenkomst heeft met eene redevoering, die door hare kracht en nadruk ons bezielt. Vroeger noemde men, en dat wel te recht, *de grootte' haringvisscherij eene goudmijn*. *Goudmijn* is hier eene metaphora, want de goudmijn geeft groote winsten en voordeelen, en dit deed ook de groote visscherij.

Noemt één onzer puikdichters de dappere zeehelden *de bliksems van den oceaen*, dan is de snelheid, de kracht en het verschrikkelijke van den bliksem een *beeld*, om den onverwachten spoed, het geweld en de ontzaginboezemende hevigheid voor te stellen, waarmede de moedige en onverschrokken zeeheld den vijand op zee aangrijpt. De eigenlijke beteekenis van het woord *bliksem* is dus hier overgedragen op de oneigenlijke beteekenis van een moedigen zeeheld. Van den *stormwind*, zoowel als van het *vee*, zegt men dat

hij *loeit*. Wij hebben dus hier in het woord *loeit* een beeld, dat voor het eigenlijke *loeien* van het vee, hetwelk men hierbij vergelijkt, in de plaats gesteld wordt.

Te recht kan men eene metaphora [eene *verkorte* of *onuitgedrukte vergelijking*] noemen. Zij is eene *vergelijking*, in zooverre onze geest eene vergelijking maakt tusschen het beeld en hetgeen men eigenlijk bedoelt, en dus twee begrippen vormt, die in sommige opzichten met elkander overeenkomen. Zegt men: *de jeugd is de lente van het leven*, dan heeft men eene *verkorte of onuitgedrukte vergelijking*, en *de lente* is dus eene *metaphora*. *Uitgedrukt* is de vergelijking, wanneer zij in de figuur door de woorden *als, gelijk*, enz. wordt aangeduid, b. v. *de jeugd is als de lente des levens*.

Zeer krachtig en schoon zijn de metaphoren in de volgende uitdrukkingen van een rechtschapen man: *de grond van zijn geluk is eene rots, die niet verwrikt kan worden, en de bevestigtheid zijner braafheid is een staf, die hem tot een vasten steun dijkt*. Ossian zegt van een held: *in vrede gelijkt hij den velden der lente, in den oorlog den stormwinden der bergen* *).

Bijna elke volzin in een boek of elk gemeenzaam gesprek levert het bewijs, dat eene taal overvloeit van metaphoren. Zoo spreekt men b. v. van *zich bij iemand indringen, hem iets afslaan, hem iets te last leggen, hem een zet, hem een pluimpje geven*, enz. Zoo is het ook, als men zegt: *ik zal er mij eens op beslapen, hij is geen overvlieger, hij stelt hem in een kwaad daglicht, hij heeft een koud of warm hart*, enz.

Het is juist niet noodig, dat eene metaphora uit een enkel woord bestaat, zooals: *de paarden achter den wagen*

*) Beijer, handleiding tot den nederlandschen stijl, en Blair, lessen over de redekunst.

spannen, voor iets verkeerd doen, hem een priem onder het hart steken, voor hem aanmoedigen. Hoe vele metaphoren zijn er niet, die aan de scheepvaart en visscherij ontleend zijn, en in het gemeenzame leven op verschillende toestanden en bedrijven worden toegepast. Te recht zegt men van bedijlers, die alles beter weten en kunnen dan anderen: *de beste stuurlui staan aan wal*; zal men zich voor het ongeluk van een anderen wachten, dan is het: *een gestrand schip is een baken op zee*; of gelijk vader Cats het metaphorisch uitdrukt: *die zich, aan anderen spiegelt, spiegelt zich zacht*. Treft ons tegenspoed, wij spreken van: *er is een rakje in den wind* of *eene kink in de kabel*. Boezemt iemands stilzwijgen ons achterdocht in, het is: *stille waters hebben diepe gronden*. *Wij zijn in één schip*, en wij geven te kennen, dat wij lotgenooten zijn. Van iemand, die het langwijlige, mijdt en rechtschapen handelt, is het: *hij gaat recht door zee*. Moet het iemand anders overleggen, dan zegt men: *hij moet het over een anderen boeg wenden*; bij grooten tegenspoed zegt men van hem: *hij moet tegen wind en stroom oproeien*. Wordt hij in iets belemmerd, dan *stuit men hem in zijne vaart*. Een lastig zeeschip is iemand, dien men het nooit van pas kan maken; moeten wij tegen het bedrog op onze hoede zijn, dan zegt men: *een oog in het zeil houden*, opdat men niet van ons zeggen kan: *het anker is doorgegaan*. Eene menigte andere spreekwijzen zijn er, die op dezelfde wijze eene ruime toepassing hebben, zooals: *te veel want overhoop halen*, dat gelijk staat met *te veel hooi op de vork laden*, eene metaphora, aan den landbouw of hooioogst ontleend. Elders is het *botvieren*, *achter het net visschen*, *het tij-laten verloop*, *van wal steken*, *aan boord klampen*, *iemand in het net krijgen*, *kapers op de kust krijgen*, *de haven binnen zeilen*, *in het bootje stappen*. Kortom — zegt de schrandere Simon Stijl elders: *Er is een geen uur van den*

dag, dat wij niet vaaren of bezig zijn met ons getij te kavelen. Zoo wenden wij het, zegt hij, over dezen of genen boeg, zoeken eene reë, werpen een anker, klampen, elkander aan boord, haaken naar 't voorwerp onzer begeerte, enz.

X Hoezeer een matig en gepast gebruik der metaphoren den stijl verduidelijkt en de voordracht verlevendigt, zij vervelen en verduisteren, wanneer men ze te veelvuldig bezigt, of als ze onduidelijk, onnatuurlijk en gedwongen zijn. De metaphora wordt een raadsel, wanneer er tusschen de beide denkbeelden weinig of geen verband bestaat, zooals: *bondigheid van bewijzen, gemakkelijheid en eenvoudigheid in de voordragt zijn eigenschappen der ware en hooge geleerdheid, die ik mij niet waard achtte de schoenriemen te ontbinden.* Ook in: *zijne ziel was geheel met droefheid vervuld; zoodat een gering toevoegsel het geheele vat der gelatenheid deed springen.* De gelijkheid of overeenkomst tusschen *ziel* en *vat* is zeker al heel ongepast, evenals de beteekenis van *schoenriemen der geleerdheid* raadselachtig, of liever onzin is. Hoogst af te keuren is het bezigen van zulke metaphoren, die een laag, onaangenaam en walgelijk denkbeeld verwekken. Zoo zegt elders zeker schrijver: *bij dezen is de ziel in galakleederen, bij genen in een slaaprok en op muilen.* Zoo hoort men nog wel eens uit den mond eens onbeschaafden de uitdrukking: *hij loopt met de ziel onder den arm.* Ver van deftig is het, wanneer elders een schrijver *de wereld om de ooren des zondaars doet kraken*, of een ander de uitdrukking bezigt, dat *het beleid op schildwacht staat.*

Men hoede zich voor het bezigen van geheel verschillende metaphoren in éénen zin, omdat hierdoor de eenheid verbroken wordt en de duidelijkheid verloren gaat. Zoo bezigt zeker schrijver twee verschillende en ongepaste beelden, als hij zegt: *er is geen gezigtspunt, waaruit men de menschelijke natuur kan beschouwen, hetwelk niet genoeg-*

zaam is om de zaden van trotschheid uit te dooven. Immers hier wordt ongepast van een gezichtspunt gezegd, dat het *uitdooft*, als van de zaden, dat zij *uitgedoofd worden*. Ook moeten eigenlijke en overdrachtelijke uitdrukkingen niet zoodanig ondereen gemengd worden, dat zij wanstaltig worden. Zoo zal men van *de zuil eens staats* niet te gelijk kunnen zeggen, dat zij *omvergeworpen* en zij *heengegaan* is. Eindelijk nog, moet de overdracht met den aard des onderwerps overeenkomen.

§ 2. DE ALLE ORIE.

Het onderscheid tusschen de metaphora en allegorie bestaat vooral daarin, dat de laatste uitgebreider is dan de eerste, en zij de eenmaal onder beelden voorgestelde gedachten verder figuurlijk blijft uitdrukken. Zulk eene allegorie treft men aan in den volgenden zin: *„hoe hevig de stormen ook loeiden, Willem van Oranje trotseerde wind en baren, wist alle klippen en banken te vermijden en de geslingerde kiel in eene veilige haven te brengen.”* Hier worden verschillende woorden als beelden gebezigd, om den moed, het beleid en de bekwaamheid van Willem van Oranje, die hier als stuurman wordt voorgesteld, uit te drukken.

Zoo bezigt Motley in zijne Geschiedenis van de vereenigde Nederlanden in de hier volgende periode eene voortgezette metaphora, onder het beeld eener tooneelvertooning, als eene toespeling op de eigenlijke handeling van Filips II van Spanje tegen het protestantisme in het jaar 1585: *„heel stil had de geduldige tooneeldirecteur in het Escuriaal toebereidselen gemaakt voor dat europesche treurspel, waarin de meeste vertooners zulke noodlottige rollen te vervullen hadden, en waarvan weinige der toeschouwers,*

die de eerste tooneelen hadden bijgewoond, het slot zouden zien. Een verzetten en flikkeren van lichten, het gedruisch van onzichtbare scharen, bewegingen van verborgen raderwerk, eenige onzamenhangende woorden, veel gedruisch en onbegrijpelijke verwarring; eindelijk een schelletje, dat weerklinkt, en een vluchtige glimp van den tooneeldirecteur."

Ook kunnen twee allegorische voorstellingen van een overeenkomstig feit te zamen vereenigd worden. Zoo zegt Hooft in *de Opdragt der Nederlandsche Historiën* aan Frederik Hendrik: *"Niet vreemt: zoo wij 't zeldzaam beloop van 't rijzen en daalen der dingen, in meenigherley manier, slechts ter vlucht eens bezinnen; en hoe de hulk der vereenighde gewesten, kerwaarts en derwaarts geschupt van de worstelende winden, eindlijk uit zoo grouwzaam een' zee, in deeze haaven van tijdelijke zaaligheid, niet zoozeer gevoert, als geworpen, schijnt: hoe de hoogstgedachte Vorst, vader uwer Hoogheit, ten onwille eener mooghenheit, die der Persiaansche geenszins waande te wijken, niet alleenlijk den eersten steen van deezen staat geleit heeft, maar dit zwaarlijvigh gebouw, ter tinne toe, opgetooghen; latende, daarenboven, twee zoonen achter, om 't zelve te dekken, en de voorhooven met metaale muuren te bevesten: alles met zoo geringh een' hulpe van andren, en onder 't geduurigh rammeijen des vijands, op 't onbestorven metselwerk."*

Men verdeelt de allegoriën in volkomen zuivere of onvermengde en in gemengde. Onvermengd zijn zij, als het figuurlijke met het eigenlijke en oneigenlijke der uitdrukking ineenvloeit. In dezen zin: *twee jaren zijn verloopen, sedert gij den jongen boom planttet; stormen loeiden hevig om hem, dreigden hem met wortel en tak te vernielen, en hij groent.* Hier wordt onder het beeld eens booms de vrijheid voorgesteld, en de allegorie is onvermengd. Zij zou vermengd zijn, als bij *jongen boom* een woord in eene eigenlijke beteekenis gevoegd was, zoodat er b. v.

stond: *sedert gij den jongen vrijheidsboom planttet.* In den volgenden zin: *Onder 't bulderen der hevigste oorlogsvlagen was Jan de Witt, als raadpensionaris, aan het roer der regering gesteld geweest,* is de gebezigde allegorie van Simon Stijl *vermengd*, omdat hij aan het slot de uitdrukking *"het roer der regering"* bezigt. Met weglating van *regering*, zoude de allegorie onvermengd zijn.

Even als de métaphoren, moeten ook de allegoriën ongezocht en natuurlijk wezen.

Nauw verwant aan de allegoriën zijn de fabels (apologen) en parabellen of gelijkenissen. De zedeles der fabel is de *eigenlijke*, in woorden uitgedrukte zin der allegorie. Ock het raadsel is eene allegorie, in zooverre het eene zaak door eene andere voorstelt, om de oplossing minder gemakkelijk te maken.

§. 3. DE METONYMIA.

Deze troop wordt gebezigd om de nauwe betrekking en verbintenis aan te duiden tusschen iets, dat door het eigenlijke en dat, 't welk door het oneigenlijke wordt uitgedrukt. Zulk eene betrekking heeft plaats tusschen de oorzaak en het uitwerksel, het voorgaande en daarop volgende, het bevattende en hetgehe er door bevat wordt, het teeken en het beteekende, den tijd en hetgene daarin gebeurt, de stof en hetgene er uit gemaakt is, het werktuig en het daardoor bewerkte, het afgetrokkene voor het samenvattende.

Voorbeelden.

a) Wanneer de *oorzaak* voor het *uitwerksel* gesteld wordt, en omgekeerd, als: *hij leest in Bilderdijk, van der Palm,* dat is: in de *werken* of *geschriften* van die geleerden; *hij leeft van zijnen arbeid,* voor *leven* wat hem de *arbeid* op-

brengt. Zoo ook: *grijsheid*, *grijze haren*, voor *ouderdom*, die de oorzaak is van *grijsheid*, als het uitwerksel daarvan; *lommer*, voor *lommergevende boomen*. Zoo ook met bijvoeglijke naamwoorden, *ongezonde spijzen*, d. i. spijzen, die *ongesteldheid* veroorzaken, de *heete zomer*, of *zomer*, die de *hille* veroorzaakt, de *bleeke dood*, voor de *dood*, die *bieek* maakt.

b) Wanneer het *voorgaande*, voor het onmiddellijk daarop *volgende* gezet wordt, en omgekeerd, als: *iemand vaarwel zeggen*, voor *hem verlaten*, daar *vaarwel zeggen* het *vertrekken* voorafgaat; ook in: *hij is gevallen in den strijd*, voor *hij is gesneuveld*, waar *vallen* dus als een noodzakelijk gevolg van *sneuvelen* kan beschouwd worden; *hem trof een doodelijke slag*; in plaats van *een schot*; *uwe goedheid zal hij wel vergeten*; voor *uwe goedheid zal hij wel niet erkentelijk zijn*.

c) Wanneer het *bevattende*, voor hetgene daarin *bevat* is, gesteld wordt, en omgekeerd, als: *Europa zag het rijzend wonder wassen*, voor *de volken van Europa*; *geheel Nederland juichte*, voor *al de Nederlanders*; *de gansche stad berispte hem*, voor *al de inwoners*; *een glas drinken*, in plaats van *hetgene in het glas is*; *ik ben bij u geweest*, in plaats van *ik ben aan uw huis geweest*; *de kerk*, voor *de leden van de kerk*; *de Hemel heeft ons behoed*, in plaats van *de Godheid*; *het woud vermeldt den lof*, voor *de vogelen zingen*.

d) *Het teeken*, voor het *beteekende* en omgekeerd, b. v. *hij oogst lauweren in den strijd*, in plaats van *hij verwerft grooten roem*; *kroon en sceppter nederleggen*, voor *afstand van de regeering doen*; *olijfluk*, voor *vrede*; *schaamrood worden*, voor *zich schamen*; *dat is mijne moeder*, in plaats van *het portret van mijne moeder*; *het zwaard in de schede steken*, of *de oorlogsvlam uitblusschen*, in plaats van *vrede maken*.

e) *Als de tijd genomen wordt*, voor hetgene daarin *gebeurt*, b. v. *Wij leven in eene verlichte eeuw*, voor *de menschen, die in deze eeuw leven, zijn verlicht*; *wij sleten*

een hoogst genoeglijken dag, voor wij hadden veel genoeg en op dien dag.

f) De stof voor wat daaruit gemaakt is, als: hij is gekleed in purper en satijn, voor in purperen en zijden kleederen; hem trof het doodelijk lood, in plaats van den kogel; het vijandelijk staal, voor het vijandelijk zwaard; ik heb goud noch zilver bij mij, voor gouden en zilveren munt.

g) Het werktuig voor het daardoor bewerkte, b. v. hij heeft eene vlugge hand, voor hij schrijft vlug; hij heeft eene gladde tong, voor hij kan vlug en lief praten; daaraan kent men de meesterhand van Bilderdijk, voor de uitmuntende dichtwerken.

h) Het afgetrokkenene (abstracte) voor het samenvattende (concrete), als: de onschuld woont op het land, voor de onschuldige menschen; de gierigheid is ergdenkend, voor gierigaards; de arglistigheid wordt gevangen in haar eigen strikken, voor de arglistige man.

§ 4. DE SYNECDOCHE.

De *synecdoche*, eene soort van metonymia of gedeeltelijke aanduiding, is de verwisseling van een woord met een ander, vanwege de inwendige betrekking, die er tusschen twee begrippen bestaat. Zulk eene nauwe betrekking heeft er plaats tusschen het geheel en zijne deelen, en deze wederom tot het geheel, het geslacht en de soort, de soort en het individu, het bepaald getal en het onbepaalde, een enkelvoudig en een meervoudig getal, of wel omgekeerd, eene enkele hoedanigheid en de personen, die zich door deze hoedanigheid kenmerken.

Voorbeelden.

a) Het geheel voor een deel en omgekeerd, als: de geheele

wereld weet het, voor velen weten het; de gansche aarde treurt, voor eene groote menigte treurt; mijn vriend is heden begraven, voor het lijk van mijnen vriend; een schrander hoofd of brein, voor een schrander man; de vloot bestond uit negentig zeilen, voor schepen; eene gemeente van vijf duizend zielen, voor vijf duizend inwoners; zoo ook kielen voor schepen; daken voor huizen; brood voor voedsel; baren voor zee en omgekeerd.

b) Het geslacht voor de soort en omgekeerd, als: rampzalige stervelingen, voor rampzalige menschen; menschen zijn hier eene der soorten van het algemeen geslacht der wezens, die sterven; verder: de strijders onderscheidten zich door moed en dapperheid, voor krijgslieden; waar zijn de jongens en meisjes, voor de zoons en dochters; verstaat gij geen hollandsch? voor goede en verstaanbare taal.

c) De soort, in plaats van het individu en omgekeerd, als: hij is een redenaar; voor Cicero; hij is een Caesar, voor een groot veldheer; de apostel, voor Paulus of Petrus; hij komt dagelijks in de stad, waardoor men eene bepaalde stad bedoelt, gelijk Amsterdam, den Haag, enz. Zij was de Semiramis van het Noorden, voor eene wijze en machtige koningin; wij kennen den man niet, door wien men een individu bedoelt, dat tot die soort van wezens behoort, die men man noemt.

d) Een bepaald voor een onbepaald getal, als: ik heb het hem nu al honderdmaal gezegd, voor zeer dikwijls; men hoorde zijnen lof uit duizend monden, in plaats van uit vele monden; driewerf gelukkig, voor hoogst gelukkig.

e) Het enkel-, in plaats van het meervoud, als: de krijgsman streeft naar roem; de Zwitser lijdt in den vreemde aan het heimwee; de bedroefde zal vertroost worden.

f) Eene enkele hoedanigheid, in plaats van de personen, als: geen leeftijd ontbreekt het aan heldere verstanden, voor personen, die zich door deze hoedanigheid kenmerken.

Noemen wij een *rijken man* een *Croesus*, een *schoonen man* een *Adonia*, dan draagt die soort van synecdoche den bijzonderen naam van *antonomasia* of *naamsvervanging*.

Niet elk woord is geschikt om het metonymisch of synecdochisch te bezigen. Wel wettigt het taalgebruik de trope: het scheepsvolk bestond uit zestig *koppen*, maar geenszins uit *armen* of andere lichaamsdeelen; evenmin zal men zeggen: eene vloot van zooveel *masten*, in plaats van zooveel *zeilen*. Gewettigd is de uitdrukking: daar komt *de kiel* met goud belaân; vreemd zou het klinken, als men sprak van een *zeil* met goud belaân.

Doet de *metonymia*, zegt Dr. Brill, *) door het noemen van het werktuig of het teeken aan de werking of de beteekende zaak denken, de *synecdoche* of *gedeeltelijke aanduiding* toovert de voorstelling van het geheel te volkomener voor den geest door een enkel, sterk sprekend en zeer in het oog springend deel te vermelden. Spreekt men o. a. van *de booze tong* in den zin van *kwaadsprekendheid*, dan bezigt men eene *metonymia*; gebruikt men het in den zin van een *kwaadsprekend mensch*, dan heeft men eene *synecdoche*.

§ 5. DE IRÖNIE.

Door de *ironie* of *schimprede* verstaat men die soort van tropen, waarbij men juist het omgekeerde bedoelt van hetgene men zegt, om door de ongerijmdheid van het laatste aan het eerste meer kracht bij te zetten. Men bezigt inzonderheid die figuur in scherts en boert, om personen en zaken in een belachelijk daglicht te stellen. In de mondelinge voordracht geschiedt dit op eene wijze, dat men door den toon en aan de gebaren des sprekers gemakkelijk kan

*) Stijlleer, pag. 8.

ontdekken, wat eigenlijk zijne meening is. Moeilijker is dit dikwerf voor den lezer in de schriftelijke voordracht, waar alleen de samenhang der gedachten en andere omstandigheden hem de ware bedoeling der ironie kunnen doen ontdekken. Zoo bezigt men eene ironie, als men zegt: *dat kan het volk ook wat schelen, voor dat scheelt het volk in het geheel niet; o, goeden dag, brave man! gij hebt wel goed gezorgd, in plaats van: zoo deugniet, zijt gij daar? gij hebt de zaak geheel bedorven.*

Zoo bezigt men ook eene schimprede, als men *Nero een menschenvriend, een slecht dichter een Vondel, een zwak mensch een Hercules of een stumper een bolleboos* noemt.

Gaat de ironie met bitterheid vergezeld, dan noemt men ze een sarcasmus, zoo als: *wees gegroet, gij koning der Joden!* Letterlijk beteekent dit woord *vleeschverscheuring*, omdat men door den bijtenden spot niet zelden iemand treft, in hetgene hem het dierbaarst is, zooals de bespotting van gestorvenen of van hen, die diep ongelukkig zijn.

§ 6. DE HYPERBÖLE.

Bij de *hyperbole* (overdrijving of grootspraak) bedient men zich van woorden en uitdrukkingen, in eene oneigenlijke of figuurlijke beteekenis, ten einde eene zaak soms tot in het overdrevene te vergrooten of te verkleinen, om hierdoor een sterkeren en levendiger indruk te verwekken bij hem, tot wien men spreekt. De verbeelding, en vooral de hartstocht, heeft eene natuurlijke neiging om voorwerpen en toestanden sterk te kleuren, zoodat dan ook deze figuur niet zelden gebezigd wordt door iemand, die eene vurige verbeelding heeft of zeer bewogen is. Van haar bedient zich bij voorkeur de dichtkunst en welsprekendheid, ofschoon zij ook dikwerf in de gewone dagelijksche gesprekken gebezigd wordt. Zoo spreekt

men van *sneller dan de wind, witter dan sneeuw, zoeter dan honig, minder dan niets, een vloed van tranen storten*, enz.

Bij eenvoudige beschrijvingen moet men bij het bezigen van deze figuur zeer omzichtig zijn, en zich voor gezwollenheid en buitensporigheid wachten. Onnatuurlijkheid en overdrijving vindt men in de volgende beschrijving: *nik vond haar uitgestrekt op den grond, in vollen storm der droefheid, evenwel nog schoon; uit hare oogen stroomde een zoo geweldige vloed van tranen, dat, al stond de gansche wereld in vlam, de gramschap des Hemels daardoor zoude uitgedoofd, en de magtigste brand gebluscht worden* *)."

§ 7. DE LITOTES EN EUPHEMISME.

Van de *litotes* of verkleining bedient men zich om het harde en stootende, dat in het *eigenlijke* woord ligt opgesloten, door eene *oneigenlijke* uitdrukking te verzachten. Dus zegt men: *hij is geen Salomo*, om hierdoor eigenlijk te kennen te geven, dat hij dom of een botterik is. Zoo ook: *hij is niet vlug*, voor hij is zeer traag van begrip; *hij is geen Cicero*, voor hij is een slecht redenaar; *voor het geld is hij niet ongevoelig*, in plaats van hij is geldgierig; *hij is de beste broeder niet*, voor hij is een deugniet. Bezigt men de uitdrukking: *niet gehate geschenken*, in plaats van zeer *gewenschte* geschenken, dan zegt men eigenlijk minder dan men bedoelt.

De *euphemisme* of *verzachting* wordt gebezigd, als men in plaats van een onaangenaam, onheilspellend woord eene andere uitdrukking gebruikt, om dat treurige, onkiesche en alledaagsche te verzachten. Dus zegt men: (zie pag. 2) *hij is ontslapen*, voor hij is dood; *hij houdt zaterdag*, voor hij verschoont zich; *scherprechter voor beul*, enz.

*) Beyer, Handleiding tot den nederlandschen stijl, derde druk, bl. 363.

Nederlandsch Schoolmuseum

Prinsengracht 131, bij de Prinsenstraat

AMSTERDAM

Digitized by Google

TWEEDE AFDEELING.

DE WOORDFIGUREN.

Tot het tweede hoofdbestanddeel der figuurlijke taal behooren de *figuren*, die men onderscheidt in figuren van woorden en figuren van gedachten.

Tot de eersten of *woordfiguren* behoort die woordschikking, welke zich door eene zekere kenmerkende gedaante of figuur onderscheidt. Deze figuur ontstaat bij sommige woordfiguren door herhaling van hetzelfde woord of de rangschikking en verbinding der woorden tot zinnen, zonder dat zij van den eigenaardigen vorm der gedachten afhankelijk zijn.

De *gedachtefiguren* zijn daarin van de *woordfiguren* onderscheiden, dat zij niet gelijk deze uit de woordschikking voortvloeien, maar geheel van den eigenaardigen vorm der denkbeelden afhankelijk zijn *).

§ 1. DE REPETITIO.

Ten opzichte der woordfiguren bepalen wij ons in de eerste plaats bij de *repetitio* of *herhaling*, zooals men die dikwerf bij redenaars en dichters aantreft. Zegt men

*) Lulofs, Nederlandsche Redekunst.

b. v. *hij valt, de jongeling valt, voor wien uw hart gevoelt, of: ik heb hem gezien, zeg ik u, gezien, met mijne eigen oogen gezien*, dan bestaat hier de figuur in de herhaling van de woorden *valt* en *gezien*. Van dergelijke woordfiguur bedient zich van der Palm; als hij zegt: *„hetzij wij aanbidden, hetzij wij lasteren; hetzij wij zegenen en heil rondom ons stichten, hetzij wij een stroom van ongerechtigheid uitgieten; hetzij Abraham in vorstelijke grootheid zijnen vriend nawandelde, hetzij zijne kleinzonen elkander bedreigen en naar het leven staan.”* Zoo zingt Helmers in zijne *Hollandsche Natie*:

Dat *hij* verga, die diep verbaasterd,
 Den vaderlandschen *grond* miskent,
 Den *grond* van zijn geboorte lastert,
 En 't heilig graf der Vaders schendt!
Hij leev', maar *leve* een slaaf der slaven!
 Zijn rif, verworpen, onbegraven,
 Zij 't aas, waarop 't gevogelt' brast!
 Zijn naam zij elk een *vloek* in de ooren,
 En 't kroost, den onverlaat geboren,
 Zij eeuwig met dien *vloek* belast!

Voor al is de herhaling van die woorden noodzakelijk, welke iets gewichtigs te kennen geven, als: *wie het weet, uit eigene ondervinding weet, aan hoe vele rampen de mensch is blootgesteld*. — Tot u, tot u wend ik mij, o dappere mannen, die uw bloed dikwijls voor het vaderland vergoten hebt; tot u wend ik mij in het ongeluk van een dapper man, een onoverwinnelijk burger. — Tegen ons wordt de *Aventinus* ingenomen; tegen ons de heilige berg bezet; tegen ons verzet gij u, o dappere mannen! tegen ons voert gij de wapenen.

§ 2. DE CONVERSIO, DE REVERSIO OF REDITUS,
DE COMPLEXIO.

De *conversio* of *slotherhaling* herhaalt telkens een zeker slot in een zin, zooals: *„gij betreurt het verslaan van drie Romeinsche heerlegers. Antonius heeft ze verslagen. Gij betreurt het verlies der doorluchtigste burgers. Ook hen heeft Antonius u ontrukkt. Het gezag van deze orde is gekrenkt. Antonius heeft het gekrenkt,“* zooals Cicero in eene zijner redevoeringen tegen Antonius zegt.

In de *reversio* of *terugkeering* keeren de woorden in eene omgekeerde orde en met eene zekere tegenstelling terug, zooals: *„Vertrouwt niet op de deugd van hem, die geen Godsdienst bezit, gelijk gij de Godsdienst mistrouwt van hem, die geen deugd bezit.“* — Van der Palm *).

De *complexio* of *samenvoeging* is die woordfiguur, waarbij verschillende zinnen na elkander op dezelfde wijze beginnen en sluiten, als: *„niemand zag het; niemand hoorde het; niemand gewaagde er van; hij beminde met geestdrift zijn vaderland. Hij streed met leeuwenmoed voor zijn vaderland. Hij offerde zich op voor zijn vaderland.“*

§ 3. DE GRADATIO OF CLIMAX.

De *gradatio* (*climax*) of *klimming* heeft plaats, wanneer eenige zinnen met elkander verbonden zijn, waarvan dikwerf de volgende krachtiger is dan de voorgaande, en deze twee aan twee met hetzelfde woord zijn verbonden, als: *„Wat voor nut kan om 's Hemels wil onze afvaardig-*

*) Lulofs redekunst.

ging toch den Staat aanbrengen. Nut aanbrengen, wat zeg ik, indien zij zelfs nadeelig ware! Nadeelig ware, wat, indien zij werkelijk reeds geschaad heeft!"

Dikwerf is evenwel de *climax* of *klimming* geen woord, maar eene gedachtefiguur, zoodat er wel eene gedurige opklimming in de sterkte der rede plaats heeft, maar de zinnen niet door hetzelfde woord met elkander verbonden zijn. Tot voorbeeld diene het volgende gezegde van Cicero: *„gij noemt hem ramspoedig, omdat hij zijne uitzichten op bevordering nog niet mocht verwezenlijkt zien; hoe zoudt gij hem dan noemen, wien voor altijd de hoop op vooruitgang ontnomen is; hoe den ongelukkige, die zich op het onverwachts van de middeelen zijns bestaans beroofd ziet? — Het is eene misdaad een Romeinschen burger te binden, een schelmstuk hem te geeselen; bijna een vadermoord hem te dooden. Hoe moet het dan genoemd worden, als men hem aan een kruis nagelt?*

Zonder herhaling der slotwoorden heeft er eene klimming plaats in het volgende couplet van Tollens: *Tafereel van de overwintering der Hollanders op Nova-Zembla:*

Nog traden ze uit de hut, om 't wonder aan te schouwen, *)
 De starren gâ te slaan, de leden rap te houên,
 En brand te sprokkeln, in den maanschijn, langs het meer;
 Maar eindlijk, 't is te koud: geen hunner waagt het weêr.
 De hagel wondt, reeds vriest de mist tot kogels zamen;
 De lucht wordt ijs, en niet dan ijzel wat zij âmen;
 Het lenig leêr versteect, het zachte vilt verstijft:
 Geen neêrgeslagen kwik, die feller koude schrijft.
 Reeds staat de scheepsklok stil, verlamd van radertanden;
 Reeds keert men 't zandglas om, gewrocht van Barends handen,
 Opdat het slepend uur, al trager dan het plagt,
 Niet tweemaal zij geteld in de eindeloze nacht.

*) n. l. Noorderlicht.

Bij de opklimming zorge men steeds, dat eene zwakkere uitdrukking steeds eene sterkere voorafga. Spreekt men b. v. van *heiligschennis*, dan volge daarop geen *dieverij*, evenmin als op *roof* en *moord*, *moedwil* of *dartelheid*.

§ 4. DE ONOMATOPEIA.

De *onomatopeia* of *klanknabootsing* heeft plaats, als de klanken met den aard der zaak overeenstemmen, en zekere geluiden door middel van die klanken worden nagebootst, zooals het fluisteren, het gonzen van bijen, het suizen of loeien van den wind, het gekabbel eener beek, het gesis van eene adder, het rammelen van ketenen, het ratelen of rommelen van den donder, het gekras eener raaf, het gekraak van instortende daken, enz. Als voorbeeld diene het volgende: *„daar tusschen loeit de lucht van het gedruisch, verwekt door den krak, den smak en het plassen der omgeworpen gebouwen.”* Zoo bezigt van Kampen eene klanknabootsing, als hij bij het schetsen van Moscou's brand zegt: *toen den 16 September, met eenen hevigen wind, dien men slechts had afgewacht, de vlam uit meer aan 500 plaatsen te gelijk oprijst, en nu de geheele stad naar eene zee van vuur gelijk, toen het sissen der golvende vlammen, het kraken der balken en binten van de vele houten huizen, waaruit het grootste gedeelte van Moskou bestaat, het jammerlijk geloei der verbrandende huisdieren, het ijselijk gillen der ongelukkigen, die te midden van dezen gloeienden oven vergaan, enz. het laatste uur van Moskou aankondigden.*

§ 5. DE ELLIPSIS.

De *ellipsis* of *uitlating* behoort tot die figuren, waarbij in een zin een of meer woorden verzwegen of uitgelaten zijn, en die alzoo in de gedachten moeten aangevuld worden, om de uitdrukking volledig te maken. De ellipsis moet evenwel den zin noch de duidelijkheid benadeelen, en hoofdzakelijk dienen om aan de uitdrukking meer kracht, bevalligheid en welluidendheid bij te zetten.

Elliptisch is de volgende uitdrukking van van der Palm : *Met moed en kracht ons aangegrepen, en ook het onze toegebracht, om Kempers naam te vereeuwigen, d. i. grijpen wij ons met moed en kracht aan, enz.* Ook in wenschende zinnen, als : *terug ! binnen ! d. i. ga terug ! kom binnen !* Zoo bezigt ook Tollens elliptische zinnen, in :

Komt ! naar het Oosten ! door de schotsen ! opwaarts henen !

De zege wacht ons ! viert de schoten ! *Kindren, moed !*

Ook in :

*Komt, in die hoop getroost, de hand aan 't werk geslagen !
Den leeftogt, die ons rest, het scheepshol uitgedragen :
God geve, dat hij strekk' tot ons een uitkomst wacht !
De boot van 't ijs gesleept en hier aan wal gebracht.
God geev', dat ze eenmaal ons te sta zal mogen komen !
Geweer en kruid verzaamd ; de zeilen afgenomen ;
Hoeveel en bijl gezocht, en wat men kan gered,
En van 't gestloopte wrak een woning opgezet !*

§ 6. DE SYLLEPSIS EN ENALLAGE.

De *syllipsis* of *samenvatting* bestaat in de veronachtzaming van spraakkunstige vormen, tot betere overeenstemming met onze gedachten, als : *het is twaalf uren ; het*

meerendeel der vijanden kwamen in den vloed om ; lof en eer komt hem in ruime mate toe ; vijf maal zes is dertig.

Ook heeft er *samenvatting* plaats, als een werk- of zegwoord op twee of verschillende onderwerpen betrekking heeft, die zoowel in geslacht en persoon als in getal verschillen, b. v. *mijne vrouw en mijn zoon zijn overleden. Gij en alle menschen weet het ; ik verdedig den zin , gij de woorden.*

De *enallage* of *tijdverwisseling* heeft ten doel om door verwisseling van tijden, zooals de verleden en toekomstige met den tegenwoordigen tijd, aan de uitdrukking meer kracht en levendigheid bij te zetten, als: *wij gaan morgen onzen vriend een bezoek brengen ; vinden wij hem niet te huis , zoo verrassen wij hem op het land en brengen den dag genoegelijk in zijn gezelschap door.* Ook in dezen zin: *de storm is bepaald. In den diksten nevel rukken wij uit, bereiken in minder dan een uur het vijandelijke leger, overvallen de voorposten, beklimmen de schansen. De vijand, in schrik en verwarring, beproeft vergeefs weerstand te bieden ; hij wijkt, hij vliedt, en — ons is de overwinning.*

Voor al bij de schildering van indrukwekkende en roerende voorvallen bezigt men niet zelden den tegenwoordigen tijd, als: *het groene zodontapijt wordt het onderste boven gekeerd en door de bruinachtig zwarte kleur van den ondergrond vervangen. De bosschen, die lager liggen, volgen de wankelende beweging van het hooger staande geboomte ; eene ontelbare menigte van dennen tuimelt over elkander, geheele scharen van vogelen schieten pijlsnel over het tooneel der verwoesting henen, en wenden zich onder bang geschreeuw naar den westelijken Rigi (Van Sendens Alpenrozen).*

§ 7. DE PLEONASME, TAUTOLOGIE.

De *pleonasme* of *veelspraak* heeft plaats, als men aan een ander woord iets toevoegt, dat overtollig is, als: *ik wenschte hem wel eens te zien en te spreken*; hier is *te zien* overtollig, omdat de wensch van iemand te spreken, toch het zien veronderstelt. Ook in: *dat is toch niet moeilijk te doen*, is het laatste woord niet volstrekt noodzakelijk. In: *hier is het niet mogelijk stil te kunnen zwijgen*, zijn *stil* en *kunnen* overbodig.

Pleonasmen vindt men verder in deze uitdrukkingen: *ik volhard steeds bij mijn gevoelen*; *hij placht gewoonlijk te zeggen*; *ik ben niet in staat dit te kunnen doen*; *ik zal niet ophouden te volharden*. Ook in: *de eerste oorsprong*; *een oude grijsaard*; *de jonge jeugd*, zijn de bijvoeglijke naamwoorden *eerste*, *oude* en *jonge* overtollig gebezigd. Anders is het in: *het is guur en koud*; want dit is geen pleonasme, maar eene *hysterologie*, dat wil zeggen, dat het tweede bijvoeglijk naamwoord het eerst gebezigde had moeten voorafgaan, en dus: *het is koud en guur*. Onberispelijk zijn de ongezochte pleonasmen: *hier op aarde, zonder gunstig gevolg, jammer* maar, *grievend leed*, enz. Ook kan een zeker *overvloed*, geen *overdaad*, van pleonasmen bevorderlijk zijn tot versiering van den stijl, en de voorstelling verduidelijken en verlevendigen. Bij het bezigen van dergelijke zinverwante woorden of synoniemen houde men intusschen in het oog, dat men steeds met de zwakste beginne en met de sterkste eindige, gelijk: *hij gaat, loopt, snelt, ijlt, vliegt de deur uit*. Niet geheel te verwerpen is de overvloed van pleonasmen in uitdrukkingen als deze: *wat wilt gij doen? hij heeft het met eigen ooren gehoord en met eigen oogen aanschouwd*; *den eersten oorsprong moet gij vroeger zoeken*.

Zoo onberispelijk als ongezochte pleonasmen en hystero-

logiën zijn, zoo berispelijk zijn steeds de *tautologiën* of *overdaad van woorden*, die hetzelfde denkbeeld uitdrukken, als: *hij heeft het gehoord en vernomen; het kan misschien wel mogelijk wezen*. In dezen laatsten zin is zelfs het begrip van *mogelijkheid* viermaal gebezigd. Verder in uitdrukkingen als deze: *hij heeft de algemeene achting en liefde van alle menschen verworven; bij de regenbui van gisteren begonnen de druppels regenwater door de zoldering te druipen; de nadruk van den stijl wordt verzwakt door eene de rede krachteloos makende overdaad van woorden*.

Tautologiën en pleonasmen bestaan echter niet altijd in enkele woorden en spreekwijzen, maar ook in geheele zinnen, als: *hij laat zich zeer aan de zaak gelegen liggen, en houdt 'er zich bestendig meé bezig*. Immers drukt hier het nazindeel met andere woorden dezelfde gedachten uit als het voorzindeel. Gemakkelijk zal men kunnen nagaan, dat in den volgenden zin vijf woorden overtollig zijn: *Ik heb over dit onderwerp dikwijls en veel nagedacht, daarover ook mijne gedachten openlijk door den druk bekend gemaakt; maar dit mijn afgedrukt geschrift is niet zoo gebruikt en te nutte gemaakt, als ik gerechtigd was te hopen en te verwachten*.

Ter bevordering van de duidelijkheid zij men steeds bedacht zulke woorden te kiezen, die ter bepaling van een denkbeeld onontbeerlijk zijn, en niets tegenstrijdigs of overtolligs uitdrukken. Spreekt men *van jaarlijksche inkomsten* en *van rollende donder*, dan is het attribuut *jaarlijksche* als bepaling volstrekt noodzakelijk; *rollende* dient slechts tot versiering en verzinnelijking der gedachten. Zegt men: *de mensch is in den suffenden ouderdom beuzelachtiger dan in de driftige jongelingsjaren*, dan zijn *suffende* en *driftige* geheel overtollig. Verkeerd is het te spreken *van den grootsten graad of trap, van het zoete juk, van de grootste volkomenheid, van het*

hoogste *toppunt*. Immers *graden* en *trappen* zijn *hoog*, een *juk* is *zacht* en *licht*, en *volkomenheid* en *toppunt* laten geen trappen toe. Zoo is het ook met de misplaatsing van het bijwoord in: *de boom groeit hard*, in plaats van *sterk*, *die bloem riekt schoon* of *aangenaam*, in plaats van *liefelijk*. Ook spreke men niet van: *hij ving* in het begin *aan met te zeggen*, *dat*, enz. *Hij eindigde*, *besloot* ten laatste *met te zeggen*, enz.

Ongepast zijn ook de werk- of zegwoorden in de volgende uitdrukkingen: voorafwerken *aan eene onderneming*, in plaats van *voorbereiden*; een *post* beginnen, in plaats van *aanvaarden*; *eene academie* *daarstellen*, in plaats van *stichten*; een *plan* bedenken, in plaats van *beramen* of *ontwerpen*; *in zijne hoop* of *verwachting* niet geslaagd, in plaats van *te leur gesteld* of *bedrogen*; het verzoeten *van zwaar lijden*, in plaats van *verlichten*, *het verzachten van het bitter lijden*, in plaats van het gepaster *verzoeten*; *het verlichten der droevige uren*, voor het *vervroolijken*; *van zijn doel* beroofd worden, voor *zijn doel* *missen* of *niet bereiken*; *het toppunt van eer en aanzien* behalen, in plaats van *bereiken*.

§ 8. ASYNDETON EN POLYSYNDETON.

Door een *asyndeton* of *niet-verbinding* verstaat men het weglaten van het voegwoord, ten einde hierdoor de kracht van de rede te bevorderen. Vooral geschiedt dit, als men de schielijke opeenstapeling van verscheiden zaken wil voorstellen, of de snelle opvolging van verschillende gebeurtenissen als een geheel wil aanduiden. Zoo bediende zich Caesar van een *asyndeton*, toen hij aan den romeinschen senaat de overwinning van Pharnaces meldde met de woor-

den: *nik kwam, zag en overwon.*” Ook de volgende uitdrukking van gemelden veldheer is een asyndeton: *de onzen kunne werpschichten verschoten hebbende, vallen aan met de zwaarden. Eensklaps verschijnt van achteren de ruiterij, nog andere benden komen aanrukken; de vijand keert den rug toe; de ruiterij stuit hem in de vlucht; er volgt een schrikkelijk bloedbad.*

Een *polysyndeton* of *veel-verbinding* bestaat uit eene op-eenstapeling of herhaling van hetzelfde voegwoord, om door die herhaling iets krachtigs en hartstochtelijks aan de rede bij te zetten. Zoo bezigt van der Palm te gelijk eene opklimming en een polysyndeton, als hij zegt: *onder de verbazende uitkomsten van den gelukkigen veldtogt der verbondene mogendheden tegen Frankrijk in den jare 1813, was er geen gewigtiger dan Nederlands herstelling; noch in aanleg edeler, noch in voortgang wonderbaarder, noch rijker in gevolgen, noch schitterender in afloop, noch meer bevredigend voor den waren wijsgeer.*

Een polysyndeton vindt men ook in: *waarheid, en rede, en vrijheid, zullen met zulk een man niet vallen; — wie het u gezegd heeft, uw vader, of uwe moeder, of uw broeder, of uwe zuster, dat raakt mij niet.* Ook in zijn *Herman de Ruiter* bezigt Tollens dikwijls den polysyndeton.

Hij zegt en grijpt een monnikskap,
En dekt het zwanger brein,
En wapent zich met roer en zwaard,
En rept zich door den Bommelerwaard,
En klopt aan Loevestein.

Dus spreekt en slaaft en slooft hij voort,
En zwoegt aan gracht en schans,
En scheurt het Spaansche vendel door,
En hijscht Oranjes vlag er voor,
En waait haar uit den trans.

Driehonderd knechten breken los
En jagen in galop,
En rennen, met gezweepten draf,
 Op slot en vesting stuivend af,
En stooten er den kop.

De stormbok rent intusschen door,
En 't grof geschut speelt voort,
En brijzelt met vernielend vuur
 Een wijde bres in wal en muur,
En spaandert post en poort.

De herhaling van één of meer woorden in den aanvang heet *anāphora* of *herhaling van voren*, als: *zonder kennis geene waarheid, geene wijsheid, geene deugd, geene godsdienst. Kennis in hare hoogste volkomenheid is waarheid, is wijsheid, is deugd, is godsdienst.* Ook in dezen zin: *Verdwenen is de tweespalt der Overheden, verdwenen de haat der burgeren! Verdwenen zijn de luchtkasteelen, de droomerijen der bespiegeling, door geene wijze ervarenis bekrachtigd* (van der Palm). *Schamen moet hij zich bij het genot van gezondheid, spijs en drank. Schamen zoo dikwijls de zon over zijn schuldig hoofd op en ondergaat. Schamen bij den aanblik der rijke en prachtige natuur, die ook voor hem hare schatten opent* (Borger).

De herhaling van één of meer woorden aan het einde van een zin noemt men *epiphora* of *herhaling van achteren*, als: *de dapperheid der nederlandsche wapenen zegevierde, de rechtvaardigheid zegevierde, de vrijheid zegevierde. Die het eerst het zaad der partijschap zou willen zaaijen, wie hij zijn moge, op hem kome de vloek der natie! Achter welk voorwendsel hij zich schuile, onder welk masker hij zich vermomme, die ons den schat ontrooven wil, voor zoo veel goud en bloed verworven; die de eenige zuil van ons volksgeluk wil omverwerpen of ondermijnen, wie hij zijn moge, op hem rust de vloek der natie!* (Van der Palm).

Wanneer men in denzelfden zin één of meer woorden onmiddellijk na elkander herhaalt, heeft men een *epizeuxis* of *opeenstapeling*, b. v. *Leiden, Leiden is ontzet, daar komt hij!* daar komt hij! naar wien ik zoo reikhalzend uitzag.

Zulke figuren worden evenwel gewoonlijk niet als pleonasmen beschouwd.

Onwelluidend, en daarom berispelijk, is de veelvuldige herhaling van dezelfde klanken en klankwijzingen, alsook de herhaling van dezelfde woorden, als: *hij blijft bij zijne wijze van onderwijzen; zij schrikte geweldig en schreeuwde schromelijk. Zijne onvoorzichtigheid, onoplettendheid, ontevredenheid, enz. Men maakt mij meerdere moeite. Zelden ziet men eene zoo zeldzame zaak. Hij verklaarde ons wat dat voor waren waren. Hij gaat naar Amsterdam, vervolgens gaat hij naar Utrecht, en daarna gaat hij naar Arnhem.*

Intusschen bezigt men niet zelden in onze taal uitdrukkingen, waarin twee op elkander volgende woorden met denzelfden medeklinker beginnen, zonder dat hierbij de welluidendheid wordt opgeofferd. Dit is de zoogenoemde *alliteratie* of het *staf* of *aanrijm*, dat vroeger in de germaansche dichtkunst, in plaats van ons hedendaagsche eindrijm, veel gebezigd werd. Zoo bedient men zich nog van uitdrukkingen als de volgende: *het schip verging met man en muis; hij heeft noch kind noch kraai; hij is onverschillig voor geld en goed; hij zwoer bij kris en kras; hij sloeg hem blond en blaauw.* Zoo ook in:

„Hoe blinkt het blaauwe hemelruim
Van stillen starren glans!
Het wijkend wolkjen toeft aan 't west
Den morgen mijmrend weêr.”

DERDE AFDEELING.

DE GEDACHTE-FIGUREN.

Dat de gedachte-figuren niet van de woordschikking, maar wel van den eigenaardigen vorm der gedachten afhankelijk zijn, hebben wij reeds gemeld. Zegt men eenvoudig weg: *hij is een deugniet*, dan bezigt men eene uitdrukking, die niets figuurlijks heeft. Anders is het, als men zegt: *o, welk een deugniet is hij!* Immers hier neemt de wijze, waarop ik mij uitdruk, eene zekere gedaante of figuur aan, en wel die van *uitroeping* of *exclamatie*.

Men kan de figuren van gedachten in drie klassen verdeelen. Onder de eerste rangschikt men die soorten van uitdrukkingen, welke de opmerkzaamheid kunnen opwekken en aan den stijl juistheid en duidelijkheid bijzetten. Tot de tweede klasse brengt men die figuren van gedachten, welke de sierlijkheid en bevalligheid bevorderen en het gevoel en de verbeelding aangenaam aandoen. Tot de derde klasse behooren diegenen, welke het meest geschikt zijn om de ziel te roeren en te treffen.

Figuren van gedachten der eerste klasse.

§ 1. DE PRAETERMISSIE.

De praetermissie (praeteritie) of *voorbijgang* dient om juist datgene bekend te maken, wat men voor den toehoorder of lezer schijnt te willen verbergen, als: *ik wil hier*

niet spreken van de gruweltooneelen, aangericht door den vijand in de stad, die maanden lang met moed en volharding zijne herhaalde aanvallen getrotseerd had. Liever zwijg ik van de plundering, brandstichting en moord, waaraan de ongelukkigen ten doel stonden, zonder dat hun angstgeschrei de wraakzucht en verbittering ontwapenen kon.

Zoo bezigt van der Palm eene praetermissie, als hij zegt: *„De komst van den prins te Scheveningen, naar, en in den Haag, zal ik niet malen. Het nageslacht, indien het ooit dit geschrift lezen mag, moge zich die verbeelden.”* — Intusschen schetst de schrijver hartroerend het tooneel, dat hier plaats had, als: *„Nooit werd vreugde tot dronkenschap opgevoerd, op zoo verschillende wijzen, naar ieders aard vertoond. Hier deed zij de oogen schitteren, daar benevelde zij ze met den zoeten dauw der natuur; ginds stond men wezenloos, geworteld in den grond, als geloofde men niet wat men zag.”*

§ 2. DE CONCESSIE EN DE CORRECTIE.

De concessie of toegeving is die figuur, welke de gegrondheid eener stelling bevestigt door wat niet tot haar nadeel kan strekken, b. v. *indien gij niet bevindt, dat hij trouweloos, dat hij verraderlijk gehandeld hebbe, zoo verklaar hem voor een deugdzaam man.* Ook zoo in dezen zin: *Ik weet wel, dat ik niet geregtigd ben, om hen, die voor de verdediging der edelste zaak vallen moeten, eene martelaarskroon daar boven toe te zeggen. Maar dit weet ik, dat een leven, door plichtverzaking onteerd, een leven is in den vloek van God (Van der Palm).*

De correctie of verbetering heeft plaats, als men eene uitdrukking intrekt, en die door eene andere vervangt om

ze te verbeteren of nog sterker te doen uitkomen, als: *wij hebben geen dief, maar een roover; geen geheimen moordenaar, maar den allerwreedsten beul voor u gebracht. Zoo bezigt van der Palm in de laatste zinsnede eene correctie, als hij zegt: "Zij, die gij de Barbaren van het Noorden noemdet, vielen in de hoofdstad der kunsten en beschaaring — plunderden, vernielden haar, om wraak te nemen over den brand van Moskows vergulde toren- en tempeltinnen..... Neen! spaarden, eerbiedigden haar!"* Nog een ander voorbeeld voeren wij hier aan: *En moet de Hemel hier een' tweeden opstand zien, die de Almacht naar de kroon.... Wat zegge ik, die misschien geheel het menschedom, in dien gruwelbond begrepen, in 't eindeloos verderf onredbaar meé zal sleepen* (Bilderdijk). Ook in de volgende regels uit de Nova-Zembla van Tollens:

Zij brengen 't luttel broods
 In de opgetuigde sloep, die ze op de schotsen strijken,
 En zeggen 't huis vaarwel, begraven nog hun lijken.
Neen! de ijzerharde grond vergunt hier zelfs geen graf.

§ 3. DE COMMUNICATIE EN OCCUPATIE.

De *communicatie* of *mededeeling* dient om aan de hoorders of lezers het oordeel over te laten, nadat men hun vooraf de zaak blootgelegd heeft, als: *na zoo vele beleediging en verduurd, na zoo vele mishandelingen ondergaan te hebben, geef ik het een ieder te beoordeelen of ik mij moet verdedigen.* Ook bij den vragenden vorm kan men de blootgelegde zaak aan het oordeel van den lezer of hoorder overlaten, als: *indien wij op eenen schoonen zomerschen morgen het kostbare geschenk der natuur bespiegelen, als wij door de opgaande zon elken druppel dauws als in een zilveren*

lover herschapen , of het gras der velden en het loof der boomen van paarden en diamanten zien schitteren ; kent gij een verrukkender vertooning dan deze (Van der Palm) ?

De *occupatie* of *vooruitoppering* heeft plaats , wanneer men eene mogelijke of waarschijnlijke tegenwerping voorkomt door ze zelf eerst te opperen , en ze dan tevens wederlegt , b. v. *men denkt mogelijk dat ik , uit zucht tot mijn beroep , de godgeleerdheid haren vinger te verre in stoffe van staat wil doen steken. Volstrekt niet. Ik weet dat de hemelsche wetten , en die van de aardsche regeering twee bijzondere baken zijn ; maar men moet ze overeenbrengen , om niet alleen den staat des konings , maar ook zijn geweten voor schipbreuk te hoeden. Elders zegt van der Palm : Hij zou het ons verschrikkelijk in rekening brengen , die man des bloeds ! Plundering en moord zullen waren langs onze straten , en wanneer alles uitgeroofd en verwoest is , zullen de golven de erve onzer vaderen overstroomen ! — Maar dit gevaar , zegt gij , is nog niet nabij. Geloofd zij God ! het is nog niet nabij ! Maar het is nogtans mogelijk ; want de vijand , die tegen ons is , is nooit als vijand te verachten.*

Figuren van gedachten der tweede klasse.

§ 1. DE COMPARATIE.

De *comparatie* of *vergelijking* (zie pag. 6) bestaat in de voorstelling der overeenkomst tusschen twee zaken of voorwerpen in een zeker derde , dat men het derde van vergelijking noemt.

Bezigt men vergelijkingen , die alleen tot ophelderingen dienen , b. v. *die vreemde bloemen zien er zoo schoon uit*

als onze rozen uit den tuin, dan kan men ze niet wel eene plaats onder de figuren aanwijzen. Anders is het, wanneer zij gebezigd worden om de overeenkomst tusschen onderscheiden voorwerpen of zaken aan te duiden, en zij dienen tot verfraaiing der rede, of den indruk van het schoone en verhevene bevorderen en voor het vernuft en de verbeeldingskracht een ruim veld openen. Geen wonder, dat dichters en redenaars zich dikwerf van de comparatie bedienen, gelijk trouwens zoowel de gansche natuur als de maatschappelijke toestanden hun hiertoe ruimschoots de gelegenheid aanbieden.

Intusschen moeten de vergelijkingen ter juister tijd en op eene gepaste wijze gebezigd worden, aangezien zij niet de taal der hevigste hartstochten, maar die der levendige verbeelding, overtuiging en sierlijke voorstellingen moeten uitdrukken. Ook bediene men zich van geen voorwerpen of zaken, die al te veel overeenkomst hebben, zooals de vergelijking van een sterk man bij Hercules. Ook te oude en afgesleten vergelijkingen moeten vermeden worden, gelijk b. v. een held bij een leeuw of een neêrslachtig mensch bij eene bloem, die haar hoofd laat hangen. Verder moeten de voorwerpen, waaraan men de vergelijkingen ontleent, niet te duister of onbekend zijn, maar zoo gekozen worden, dat er ten minste in de hoofdpunten eene gelijkheid plaats heeft, en zij met den aard der onderwerpen overeenstemmen.

Van eene comparatie bedient zich Simon Stijl, als hij zegt: *zoo dobberde de Nederlandsche Republiek, gelijk een vlottend eiland, op de Noordzee, terwijl de Vader des Vaderlands uit het hart van Duitschland hare bewegingen bestuurde.*

In het volgende voorbeeld vergelijkt van der Palm de vernedering en herstelling van Nederland bij het menschelijk lichaam:

Gelijk somtijds het menschelijk ligchaam, in den bloei der jaren en krachten, door een ras toenemend bederf wordt aangetast, zoodat de kranke van erger tot erger, van banger tot banger lijden voortgezweept, eindelijk afgestreden, rcerloos daar neder ligt, gereed om naar het graf gedragen te worden; maar de kwaal heeft uitgewoed; diep verborgen glimt nog eene enkele levensvonk; de weldadige natuur heeft het beletsel verwijderd, dat haar onderdrukte, nu gloort zij weder op, ontvlamt en stort nieuwe levenswarmte in aderen en vaten; kracht, werkzaamheid, bloei, alles keert met snelheid terug, en de uitgeteerde prooi des grafs staat, verjongd, met frissche sappen, blozend van leven en gezondheid, als een wonder voor onze oogen. — Niet anders was de veege staat van Nederland, niet anders deszelfs herstelling.

Helmers vergelijkt het ontstaan en de opkomst van Amsterdam bij een eikel, die de kiem van een grooten boom in zich sluit:

Gelijk in d' eikel ligt de onmeetbare eik besloten,
 Die eerst als 't nietig rijsje onmerkbaar opwaarts schiet,
 Dan, trotsch de orkanen, opgeschoten,
 De schaduw van zijn breede loten,
 In heeten zonnebrand, een gansche landstreek biedt,
 Zoo is ook de Amstelstad uit klein begin gesproten.

§ 2. DE ANTITHĒSIS EN DIATYPŌSIS.

De *antithese* of *tegenstelling* stelt het ongelijke of tegenstrijdige tusschen twee zaken of voorwerpen tegenover elkan- der, opdat het onderscheid tusschen beide te meer in het oog valle. Ook dient deze figuur ter bevordering van de puntigheid en levendigheid van den stijl, ofschoon men zich voor een te veelvuldig gebruik, dat aan de rede iets

stijfs en gedrongens bijzet, te wachten heeft. Ook bedenke men, dat deze figuur niet juist altijd tegenstrijdige zaken tegenover elkander plaatst, maar ook zulke, die alleen in zeker opzicht van elkander verschillen. Ter verduidelijking dienen de volgende voorbeelden: *de spotters houden het met dengenen, die het meeste geest doet blijken, de ernstigen met dengenen, die de verstandigste redenen aan zijne zijde heeft.* — *Aan de eene zijde strijdt de schaamte, aan de andere de ongebondenheid; aan deze de eerbaarheid, aan de andere de onkuischheid; aan deze de trouw, aan gene het bedrog.* — *Dit is geene geschrevene, maar eene ingeschapene wet, tot welker betrachting wij niet door de onderrichting worden opgeleid, maar door de natuur gevormd zijn.* — *Niet streng, maar wreed was hij; — hij had de onschuld en eenvoudigheid van zeden, welke men gewoonlijk behoudt, wanneer men minder omgang heeft met menschen dan met boeken, en hij had niet de ruwheid en eene zekere soort van woeste fierheid, welke door den omgang met boeken zonder dien met menschen veroorzaakt worden; — dat boek bevat veel goeds en veel nieuws; jammer maar, dat het goede niet altijd nieuw, en het nieuwe niet altijd goed is.*

Eene tegenstelling, die eene ongerijmdheid schijnt, en toch inderdaad waar is, heet *oxymoron* of *scherpzinnige onzin*, b. v.: *als droevig zijnde, doch altijd blijde; als armen, doch vele rijk makende; als niets hebbende en alles bezittende* (II Cor. 7, 10).

De *diatyposis* of *schildering* schetst ons eene handeling of een toestand, die voor eene levendige zinnelijke voorstelling vatbaar is en al die bijzonderheden bevat, dat hierdoor den hoorder of lezer de zaak aanschouwelijker wordt. Vooral komt zij te pas bij beschrijvingen, tafereelen en karakterschetsen. Zoo zegt Van der Palm elders: *Die hun leven behouden wilden, hebben het op de jammer-*

lijkste wijze verloren. Sommigen door de hand der talrijke en teugellooze roovers- en moordenaarsbenden: — anderen in het blaken der partijschappen en burgeroorlogen, door het zwaard der woedende Zeloten; zoodat — eer veertig jaren ten einde liepen, niemand aan 't verderf was ontkomen! of zoo er weinige waren, die het ontvlugteden, als berooide ballingen zwierven zij om, zonder huis, zonder have of kroost, duizendmaal wenschende, dat zij slechts mede onder Jeruzalems puinhoopen begraven waren!

Zoo zegt elders van Kampen: *Toen nu de dag aangebroken was, en daar de Godsstad voor hen lag, wel niet meer in hare oude pracht, want de Heidenen waren in het erfdeel gevallen, maar toch nog de stad, tooneel van zoo vele wonderen, geheiligd door de voetstappen en het lijden des Heeren, — toen rezen hunne aandoeningen ten top, en de harten derzelfde ruwe strijders, die in den moord van hunne natuurgenooten, van kleine kinderen, geene misdaad gevonden, en zelfs gulzig het vleesch van menschen hadden te lijve geslagen, vloeiden weg in oogenblikkelijke gewaarwordingen van eerbied en aanbidding. God wil het, wij zijn er! was het algemeene geroep. Het geheele leger boog de knieën, kuste den grond, en weende.*

Ook bedient Tollens zich van eene *diatyposis*, als hij elders het noorderlicht schildert:

Soms schiet een wondre glans, eene digte vloed van stralen,
 Die spieglen op de sneeuw, langs klippen en langs dalen,
 En kleurt den hemel rood, en gloeit hen in 't gezigt,
 En voert hunn' geest omhoog: het is het Noorderlicht.
 Nu zien zij 't siddrend aan, en dreigende opwaarts klimmen,
 En spellen wee; — dan danst en speelt het aan de kimmen,
 En schept hun vreugde in 't hart, zoo min aan vreugd gewoon,
 Maar meestal blinkt dat licht verblindend grootsch en schoon.

Figuren van gedachten der derde klasse.

§ 1. DE PROSOPOPOEIA.

Als gedachte-figuren der derde klasse komen vooreerst in aanmerking de *prosopopoeia* of *persoonsverbeelding*, die als een der voorname deelen van de figuurlijke taal op het gevoel en de verbeelding werkt, en den indruk versterkt en verlevendigt. Door haar wordt aan alle onbezielde voorwerpen, aan zuivere verstandsbegrippen en aan alles wat geen eigenlijken persoon bezit, handelingen, eigenschappen en geaarwordingen toegeschreven, alsof zij, gelijk levende schepselen, handelen, denken en gevoelen. Ook tot overledenen richt men soms zijne toespraak, en schrijft hun eigenschappen toe, die alleen aan bezielde wezens eigen zijn. Niet alleen de dichter en redenaar bezigen overvloedig de persoonsverbeelding tot versiering hunner uitdrukkingen, maar ook in het dagelijksch leven, onder 't eenvoudig gesprek, kennen wij aan alles wat ons omringt, leven en gevoel toe. Zoo spreekt men in eene dichterlijke en deftige taal van de zon als een *bruidegom*; men bezigt er de uitdrukking van *zilveren maan*, het *verslindend graf*, de *loeiende storm*, het *luisterend aardrijk*, de *lachende overvloed*, de aarde *treurt*, de bergen *heffen* hunne kruinen *ten hemel*, de dood *treedt* de woning *binnen*, enz. Zoo gewagen wij in ons dagelijksch gesprek van een *knagend* geweten, een *onbezorgd* leven, een *gelukkigen* ouderdom, *barre* winters, de warmte *komt* mij *tegen*, de tijd *staat niet stil*, enz.

De redekundigen verdeelen gewoonlijk de persoonsverbeelding in drie verschillende graden of trappen van sterkte.

Tot den eersten of zwaksten graad behooren die figuren van gedachten, waarbij men alleen door toevoeging van een bijvoeglijk naamwoord aan levenlooze voorwerpen eene

of andere eigenschap van levende schepselen toekent. Aangezien deze soort van persoonsverbeelding niet alleen in verheven uitdrukkingen of hevige gemoedsbeweging, maar ook in een kalmeren toestand, in het gewone gesprek, gebezigd wordt, hebben eenigen haar onder de *metaphoren* (zie bladz. 5—9) willen rangschikken.

Tot den tweeden trap rekent men zulke levenlooze voorwerpen, waaraan men door werk- of zegwoorden handelingen toeschrijft, die zich door hare mindere kracht en sterkte onderscheiden, en alleen aan bezielde wezens eigen zijn.

De derde of hoogste trap kent niet alleen aan onbezielde voorwerpen gevoel en gewaarwordingen toe en stelt ze handelend voor; maar zij stelt hen rechtstreeks met ons in betrekking, doordien wij ze aanspreken en onze rede tot hen richten.

Van de eerste soort der persoonsverbeelding hebben wij reeds enkele voorbeelden aangevoerd. Door een gepast en doelmatig gebruik draagt ze voorzeker niet weinig bij om aan de uitdrukking meer kracht, levendigheid en sierlijkheid te geven. Uit de volgende proeve, *het Paradijs op aarde*, door van der Palm, zal dit nader blijken:

Wat was het, dat het Paradijs tot de verblijfplaats van het geluk maakte? Was het de liefelijke lucht, die men er inademde, en die van alle de balsemgeuren der jeugdige kruiden waasemde? Waren het de heerlijke lustcaramden, de overvloed der edelste vruchten, de heldere rivieren, de natuur, die zich hier in al haar maagdelijke pracht, die den luister des Onzienlijken vertoonde? Neen voorwaar! ook op onze aarde vinden wij milde hemelstreken, geurige vruchten en kruiden, statige bosschen, bekoorlijke velden, kristallen stroomen, en de natuur in alle de afwisseling harer schoonheid; maar zij is niettemin, in hare gezegendste oorden, niet zelden het verblijf der ellende!

Ook in de poëzie komen soortgelijke persoonsverbeeldingen voor, zooals blijkt uit Poots Winter:

Het zuiden is terug geweken.
 Kalisto grimt ons aan uit *koude* hemelstreken.
 De *bulderende* noordewind
 Maakt al de *zee ontzind*.
 Men hoort de hagelbuijen kraken.
 Het ijs bevloert de vloën; de sneeuwvlok dekt de daken,
 En 't aangezicht van 't kale veld,
 Thans *treurig* en *ontsteld*.
 Zoo heeft Jupijns *geducht* vermogen
 't *Gevierendeelde* jaar tot *fellen* aard bewogen.
 Wat sleet men 't leven wel te pas
 Toen 't altijd lente was!
 Elk zie nu, tegens winterkwalen,
 Den *warmen* zomer aan een' luwen haard te halen.
 Vulkaan zij elk in dezen tijd
 Ten Huisgod ingewijd.
 O vrienden, houdt u toch verborgen:
 Eet vleesch, drinkt ouden wijn, en laat den Hemel zorgen.
 De zomer moet met zijn seizoen
 Den *gragen* winter voën.

De tweede trap van deze figuur onderscheidt zich van de eerste wijze van uitdrukken door hare grootere kracht en sterkte. Onwillekeurig bezigen wij deze soort van figuur in het dagelijksch leven, zooals: de zon *gaat* op, de pen *wil* niet schrijven, de armoede *treedt* de deur in, het geweer *weigert*, enz. Immers de hier gebezigde werk- of zegwoorden *gaan*, *willen*, *treden* en *weigeren* worden hier in een figuurlijken zin op onbezielde voorwerpen overgebracht, en deze voorgesteld als handelende personen.

Voor al bezigt men deze soort van persoonsverbeelding in deftige en uitgewerkte redevoeringen of stukken, die tot de hoogere welsprekendheid behooren. Ook bedient men zich in zedekundige verhandelingen of in andere stukken, waarin de drift en hartstocht minder de rede bezielen, van soortgelijke korte persoonsverbeelding. Zoo bezigt Cicero, wan-

neer hij van de geoorloofde en wettige zelfverdediging spreekt, de volgende uitdrukking: *„Soms tijds geven ons de wetten zelven het zwaard in de hand, om een boosdoener te doodden.”* Immers hier worden de *wetten* als personen voorgesteld, die de hand uitstrekken om ons het zwaard over te geven, opdat wij daarmee iemand doodden. *)

„Hetgeen ons,” zegt de door ons aangevoerde schrijver, „in deze soort van figuurlijken stijl voornamelijk behaagt, is misschien dit, dat zij ons in gemeenschap brengt met de gansche natuur, en ons zelfs in levenlooze voorwerpen belang doet stellen, daar zij, door middel van bewustheid en gewaarwording, welke zij aan dezelve toeschrijft, eene betrekking tusschen deze en ons weet te vormen.” Treffend is de schildering, die Thomson van de zon geeft, wanneer zij bij hare opkomst het gelaat der natuur verfraait.

„Maar ginds komt de machtige koningin van den dag, al juichende in het Oosten. De afnemende wolken, het tintelende azuur, en de rand der bergen, door gloeiend goud verlicht, strekken tot blijde getuigen van hare spoedige nadering. — De glinsterende stroom, door u gelouterd, speelt in vroolijke kronkelingen door de beemden. De verbaarlijke steilte, wier zwarte schaduw zich zoo ijselijk over den vloed verspreidt, vermindert zelfs op uwe wederkomst. De woestenij gevoelt eene wilde vreugd door haar geheel droefgeestig gebied. De ruwe overblijfselen van gesloopte gebouwen glinsteren, en het ziltten diep, van de kruin eens spitsen strandhewels beschouwd, verspreidt, in onophoudelijke beweging, eene spelende schittering tot aan de verste oevers van den blauwen horizon.”

Niet minder treffend is de persoonsverbeelding, die Hildebrand in zijn *Camera Obscura* bezigt, wanneer hij den *wind* als handelend persoon voorstelt: *„Van waar*

*) Blair, lessen over de redekunst, XVII les, eerste deel.

komt hij? werwaarts gaat hij henen? Hoog, hoog boven de aarde, om de lenden der bergen worstelt, woelt en geesselt hij; door rotsspleten en spelonken waart hij rond met snerpend geloei; in den diepen afgrond gromt hij; in de eenzame woestijn drijft hij het zand te hoop; door de wildernis wandelt hij om met luidruchtig geweld. Hij waait, werwaarts hij wil. Als gij hem uit het Oosten wacht, verheft hij zich in het Noorden. Gij gelooft, dat hij sluimert in het Zuiden — ziet, hij staat op in het Westen! De wateren woelen, zieden en branden. Hij ontbloot de beddingen, scheurt de steenrots van haar voetstuk af. De gelederen der golven breekt hij door, en speelt met haar schuim als waren het witte vederen, haren gehelmden kruinen afgerukt. Te vergeefs, zoo de zee zich opheft als een bezetene. Hij grijpt hem aan en schudt haar — tot dat zij machteloos en stuiptrekkende nederstort — en wie zich aan haar borst vertrouwden, wie zich waagden op hare gevaarlijke diepten.... Heere! behoed hen! zij vergaan."

Zeer krachtig en verheffend is de persoonsverbeelding, gebezigd in Ps. 19.

2. De Hemelen vertellen Gods eer, en het uitspansel verkondigt zijner handenwerk.
3. De dag aan den dag stort overvloedig sprake uit, en de nacht aan den nacht vertoont wetenschap.
4. Geene sprake, noch woorden zijn er, waar niet hun stem gehoord wordt.
5. Hun richtsnoer gaat uit over de gansche aarde, en hun redenen tot aan het einde der wereld, waar hij voor de zon eene tent gesteld heeft.
6. En die is als een bruidegom, uitgaande uit zijne slaapkamer; hij is vroolijk als een held, om 't pad te loopen.
7. Zijn uitgang is van 't einde des hemels en zijn omloop tot aan zijn einden; en niets is verborgen voor zijne hitte. *)

*) Met eenige wijziging naar de vertaling op last van de Staten-Generaal.

Wij hebben reeds door de schoone plaats uit den dichter Thomson aangetoond, dat de persoonsverbeelding van den tweeden graad vooral aan de poëzie hare kracht en schoonheid schenkt. Bijzonder muntte onder de Ouden Homerus, de vader en prins der dichteren, uit in het gebruik van deze figuur. Onder de nieuwere onderscheidden zich Dante, Milton en Shakespeer. „Men zal niet lichtelijk”, zegt Blair, „bij eenigen schrijver eene persoonsverbeelding vinden, die sterker en gepaster is dan de volgende van Milton, ter gelegenheid, dat Eva de verboden vrucht eet: *„Dus sprak zij, en stak ter kwader ure hare roekelooze hand uit naar de vrucht; zij plukte, zij at. De Aarde voelde dien beet; en de Natuur, eene diepe zucht loozende, gaf door al hare werken teeken van angst, dat alles verloren was.”*

Landen, steden, rivieren, beken, bergen, dalen, boomen, bloemen, enz.; alles wordt door beroemde dichters verpersoonlijkt en ontvangt ziel en leven. „Alle omstandigheden en leeftijden der menschen”, zegt de gemelde Blair, „Armoede, Rijkdom, Jeugd, Ouderdom, Liefde, Haat, Droefheid, Vergenoegdheid, kunnen in Poëzie zeer gepast tot personen gemaakt worden.” Zoo verpersoonlijkt dichter Cats het *verdriet* en de *droefheid*, als hij zingt:

’t En is maer kleyn verdriet, dat met geduerigh klagen
Weet iemant, die het hoort, syn smerten voor te dragen;
Gemeene droefheyt kermt, maer al te diepen seer
En vindt geen open mont, geen sucht of tranen meer.”

De groote Vondel, de vorst van Neêrlands dichteren, levert in zijn *Lucifer* een voorbeeld van eene fraaie persoonsverbeelding. Op het verzoek van Belzebub aan Apollion (beiden wederspannige Oversten) om den hof van Eden te schilderen, zegt de laatste:

De hof valt ront, gelyck de kloot der weerelt is.
In ’t midden rijst de bergh, waeruit de hoofdbron klatert,
Die zich in vieren deelt, en al het landt bewatert.

Geboomte en beemden laeft, en levert beecken uit,
 Zoo klaar gelyck kristal, daer geen gezicht op stuit.
 De stroomen geven slib, en koesteren de gronden.
 Hier worden Onixsteen en BdeUion *) gevonden.
 Hoe klaer de hemel oock van starren blinckt, en barnt;
 Hier zaaide vrouw Natuur in steenen een gesternt,
 Dat onze starren dooft. Hier blinckt het goud in de aderen.
 Hier wou Natuur haar' schat in eenen schoot vergaderen.

Krchtig is ook de persoonsverbeelding in Bilderdijks beschrijving van den Morgen :

„Nu zag de morgen uit. 't Gevederd choor ontwaakte,
 Het West verzwolg de nacht: het schittrend Oosten blaakte.
 De Wachter van het licht, heraut der uctendstond,
 Had reeds door Bethurs dal den nieuwen dag verkond,
 Om 't vadsig menschdom tot den arbeid aan te manen,
 En 't veldkruid beurde 't hoofd uit de uitgestorte tranen
 Des nachtdaauws, dien het licht in nevelen verhief.
 Elpine †) voerde in 't hart haar nimmer heebren grief
 Door 't bloeiend palmwoud rond, dat Arbals zandvalleien
 Omarmde en schaduw gaf aan Nivals rundren weien,
 Tot daar het eikenbosch zijn kruin boorde in de lucht,
 En 't koelend windtjen zocht dat uit het Westen zucht.”

Wien treft niet de verpersoonsverbeelding in van Alphens Sterrenhemel, als hij zingt :

„Daar rijst het tintlend starrenheir!
 En de aarde zwijgt verbaasd.
 't Gestarnte spiegelt zich in 't meir,
 Waarop geen windje blaast.
 't Is alles hemel wat men ziet;
 Zelfs bergen vlugten heen,
 't Verdorde blaadje schuifelt niet;
 't Gestarnte spreekt alleen.”

*) *Onixsteen*, eene soort van agaat of smaragd; *BdeUion* = eene kostbare gom, of kristal of paarlen.

†) Voorgesteld als eene dochter nit Kaïns stam, maar bij Seth opgevoed.

De derde en hoogste trap der verpersoonsverbeelding stelt, zooals wij reeds aanvoerden, de onbezielde voorwerpen, die wij aanspreken, rechtstreeks met ons in betrekking. Zij is dan ook van alle rhetorische figuren verreweg de stoutste, en wordt alleen gebezigd bij de ontboezeming der hevigste hartstochten. Niet alleen liefde, gramschap en verontwaardiging, maar ook droefheid, berouw en zwaar- moedigheid, die het hart benauwen en den menschelijken geest ter neder drukken, behooren tot deze soort van verpersoonsverbeelding. „Het ligt namelijk,” zegt de voor- melde Blair, „in de natuur van alle hartstochten, dat zij zich lucht zoeken te verschaffen, en dus, wanneer zij geen andere voorwerpen kunnen vinden, liever dan stil te zwij- gen, zich ontlasten tegen de ongevoeligste dingen, bijzon- der, zoo deze in eenige betrekking staan met de oorzaken en voorwerpen, die de ziel in deze beweging gebracht heb- ben.” Intusschen moet men zich van deze figuur alleen bij hevige hartstochten bedienen, en hierbij tevens de gema- tigdheid niet uit het oog verliezen. Ook moeten geen al te onbeduidende voorwerpen of toestanden verpersoonlijkt worden; want dit zou onnatuurlijk zijn en weinig met den ernst en de waardigheid der hartstochten overeenstemmen. Te recht merkt Blair aan, dat eene aanspraak tot het lijk van een afgestorvenen niet onnatuurlijk is, maar wilde men die ook richten tot de kleederen, die hij gedragen heeft, men zoude zich belachelijk maken.

Inzonderheid in proza moet deze figuur met meer ge- matigdheid en behoedzaamheid gebruikt worden. Intus- schen zijn hier ook de aanspraken tot onbezielde voor- werpen geenszins uitzonderingen, zooals voorbeelden van verheven stijl en hoogere welsprekendheid dit aantonen. Het staat een redenaar of schrijver vrij, zijne rede te richten tot de godsdienst of deugd, tot het vaderland of tot landen en gewesten, die eens getuigen waren van merk-

waardige feiten, of deelden in rampen, te noodlottig voor hen, om ze spoedig te vergeten. Een voorbeeld van dit laatste vinden wij in Hoofts Nederlandsche Historiën, 5de boek: *„En ghy,”* zoo spreekt prins Willem I, *„ó Brabant, ó Vlaandre, ó Ridderschap en oprechte burghery van Hollandt, Zeelandt, Uitrecht en zoo veel andere gewesten, wat zyt ghy onwaardelyk uit den schoot der weelde geschopt, en aan beuls en bloedthonden te verscheuren gegeven? En ghy, ó Egmond, ó Hoorn, pylaaren van den staat, hoe snoodelyk wordt uw vertrouwen met wantrouw, uw trouw met trouweloosheid vergolden?”*

Bijzonder bezigt men deze figuur bij het uiten van hevige smarten en droevige aandoeningen, die de ziel bestormen. Milton geeft daarvan in zijn verloren Paradijs een treffend voorbeeld in het afscheid van Eva uit het Paradijs, dat zij voor altijd moet verlaten: *„Ach! onverwachte slag,”* zegt zij, *„smartelijker dan de dood! Moet ik u, Paradijs, dus verlaten, mijn geboortegrond, deze zalige wandeldreven, deze weldadige lommer, waardige verblijfplaatsen van God, waar ik hoopte het overschot dier dagen, welke voor ons beiden met den dood moeten eindigen, in stille treurigheid door te brengen! O bloemen! die in geen andere luchtstreek wilt bloeien; aan welke ik mijn eerste bezoek des morgens, en 's avonds mijn laatste placht te brengen, die ik met teedre zorg heb opgekweekt, van dat zich uwe eerste knoppen openden, en welke ik namen gegeven heb! Wie zal u voortaan naar de zon richten, u in soorten verdeelen en uit de ambrozijnen beek begieten?”*

Hoe menigeeen heeft misschien niet in de wezenlijkheid een luid vaarwel toegeroepen aan de onbezielde voorwerpen, welker nabijheid hem steeds dierbaar waren, maar waarvan hij zich nu voor altijd losrukt. *„Er zijn in het werkelijk leven voorbeelden van menschen,”* zegt Blair, *„die een oogenblik voor hunnen dood van zon, maan, sterren*

en andere zichtbare voorwerpen een aandoenlijk afscheid genomen hebben.”

Van dergelijke figuren bedienen zich ook onze vaderlandsche dichters, zooals dit blijkt uit hunne verschillende werken. Zoo richt Borger zijne aanspraak tot den Rijn, als hij zijne diepe boezemsmart ontlast over den dood zijner onvergetelijke gade:

Te Katwijk, waar de zoute golven,
O Rijn! u wachten in haar schoot,
Daar ligt in 't schrale zand bedolven
Mijn kostbaar offer aan den dood.
'k Wil tranen met uw waatren mengen,
Belast u met dien zilten vloed:
De droeve zanger heeft geen' moed,
Die tranen op het graf te plengen
Der gade, nooit genoeg beschreid.
Gij, oude Rijn! wees gij mijn bode,
En voer ter rustplaats mijner Doode
De tolken mijner menschlijkheid.

Wij vinden van deze figuur tevens een voorbeeld bij dichter Feith, uit het treurspel *Lady Gray*, in hare alleenspraak:

Vlied, ijdele hoop; vlied, aardsche schimmen!
En gij, te vleijend uitzigt! vlied!
Weêrhoud de vonk der Godheid niet,
Die tot haar' Oorsprong op wil klimmen!
Mijn leven reikt aan 't stille graf;
De hoop, die mij mijn jonkheid gaf,
Is met den glans des Troons daar voor mijn hart vervlogen;
Maar 't geen mij op zijn' oever vloeit,
Het needrig kleed des Doods blinkt schooner in mijn oogen,
O troon! dan al uw majesteit.

Gij, vreugd en wellust van mijn leven!
Gij, eedle Godsdienst! blijf mij bij;
Uw reine hand douwt moed in mij. —
Met u kan ik gelukkig sneven.

Kom, stille rust van 't zalig graf!
 Ik werp met vreugd mijn kluisters af;
 Mijn ziel! alreeds vermoeid van in dit stof te wonen,
 Juicht nu zij haar bestemming raakt,
 En voelt, dat hier de Deugd in hutten en op troonen
 In 't einde alleen gelukkig maakt.

§ 2. DE APŌSTRŌPHE.

De *apostrophe*, *aanspraak* of *aanroeping*, ook wel *afwend-
 ding* genoemd, smelt dikwerf met de *verpersoonsverbeelding*
 ineen. Zij bestaat in de onverwachte toespraak aan een
 tegenwoordigen of afwezigen persoon, aan wien het voor-
 gaande, of niet, of ten minste niet zoo onmiddellijk gericht
 was. Richt men zijne toespraak tot een onbezielde voorwerp,
 of wel tot gestorven personen, zoo gevoelt men dat de per-
 soonsverbeelding en apostrophe ineensmelten *).

Nogtans, zegt Blair te recht, is de eigenlijke apostrophe,
 wat de stoutheid betreft, een trap lager dan de aanspraak
 tot onbezielde voorwerpen; want er wordt gewis veel minder
 sterkte van verbeelding gevorderd om personen, die dood
 of afwezig zijn, als tegenwoordig zijnde te onderstellen,
 dan aan gevoellooze dingen leven te geven en die aan te
 spreken. „Voor beide deze figuren”, zegt gemelde schrijver
 verder, „past de regel, dat ze, om natuurlijk te zijn, door
 gevoel en drift moeten ingegeven zijn; want beide zijn de
 taal van drift en sterke aandoeningen alleen. De werken
 van Ossian leveren vele voorbeelden van deze figuur op, als:
 „Ween op de rotsen der bulderende winden, o maagd van
 Inistor! Neig uw schoone hoofd over de baren, gij die schoo-

*) Lulofs, Nederlandsche Redekunst.

ner zijt dan de geest der bergen, wanneer hij op den middag in een zonnestraal over Morrens stille velden zweeft! Hij is gevallen! Uw geliefde ligt, verbleekt, onder het zwaard van Cuchillin!" Zoo bezigt van der Palm eene apostrophe, als hij zegt: "Maar, indien wij tot het voorouderlijk geslacht behooren, wij behooren nog veelmeer tot de nakomelingschap. — Vaders! Moeders! gaat het u niet aan, wat er na uwen dood van uwe kinderen worden zal?" David bezigde eene apostrophe, toen hij weeklaagde over den dood van zijnen zoon Absalom: "Toen werd de koning zeer beroerd, en ging naar de opperzale der poort, en weende, en in zijn gaan zeide hij alzoo: mijn zoon Absalom, mijn zoon, mijn zoon Absalom! Och dat ik, ik voor u gestorven ware mijn zoon, mijn zoon!" *)

De apostrophe is inderdaad eene afwending, als de rede-naar, gelijk niet zelden gebeurt, zijne toespraak richt tot personen, voorwerpen en toestanden, die hij alleen in de verbeelding voor zich ziet, als: "Hooft dit, trotsche stervelingen, die in uw hart zegt: mijn huis zal eeuwig staan." (Borger). Zoo ook van der Palm in de volgende periode: "Vrede! vrede is het in Europa! dit gejuich weérgalme van land tot land, van kust tot kust, en de echo der bergen kaatse het door bosschen en valleijen terug! Schijn vrolijk, lentezon! op de akkers, die niet meer met bloed zullen gedrenkt worden! Heft u op uit de puinen uwer verwoesting, vruchtbare velden! Gij wordt niet andermaal verdelgd, want de verwoester is gevallen! Open uwen milden schoot, o aarde! uwe groenende kalmen zullen goudgele aren worden, niet door baldadige handen geschonden, niet vertrapt door den hoef van het oorlogswiel! Verheugt u, zeeën! want gij ziet weér de veelkleurige wimpels van alle natiën zich spiegelen in uwe golven! Geene zee is meer onveilig, geene haven meer

*) 2 Sam. 18, vs. 33.

gesloten; voert, voert den overvloed der volken, vult zolders, schuren, magazijnen, bindt Noord en Zuiden, Oost en West aan één, door nijverheid, kunst en beschaving! Zingt vrolijk, steden, dorpen! voor aller monden is brood, voor de eerlijke armoede ondersteuning, voor de deugd belooning, rust voor den matten ouderdom! Opent uwe armen, vaders, moeders, zusters, echtgenooten, verloofden voor het altaar der liefde! Daar komen uwe zonen, uwe broeders, uwe mannen, uwe bruidegoms; wat nog gespaard is, komt terug, en rust aan uw hart, en wordt niet meer moorddadig daarvan afgescheurd! Denkt niet aan den afscheidsgroet, in bange tranen verstikt; de blijde welkomskus verkondigt u den vrede!"

Ook de dichters geven menige proeven van deze soort van figuur, gelijk ter Haar in zijn dichtstuk *de Baar*:

*„Nadert, sterflijke Adamszonen! Ziet hier en herkent uw beeld
In dit lijk, 't verderf ter prooije, 't aas, waar ras 't gewormte in speelt!
't Ligt, niet meer voor 't oog begeerlijk, op zijn slaapstede uitgestrekt;
't Wordt, van duisternis omwikkeld, door den zandhoop toegedekt.
Broeders! daar wij van hem scheiden, bidden wij dien doode toe,
Dat de Heer tot d' eeuwigen morgen zacht zijne assche slimren doe!"*

Wie kent niet Nieuwlands weeklacht over den dood zijner gade:

*„O Teergeliefde en vroeg verloren vrouw!
Om wier bezit ik alles gaarne geven,
En willig goud en glorie offren zoû,
Kon ik u slechts herroepen in dit leven!
Ontvang van mij, die ook in 't zwijgend graf
U minne en eere, en uw volmaaktheên huldig,
Dees laatsten pligt!.... Ik leg dien weenende af.
'k Ben dit uw trouw en mijner liefde schuldig!"*

§ 3. DE EXCLAMATIE.

De *exclamatie* of *uitroeping*, die dikwerf zekere *persoonsverbeelding* bevat, bestaat in het uitdrukken van onze gedachten of gewaarwordingen, bij wijze van hevige gemoedsbewegingen, zooals in verbaasdheid, verwondering, toorn, blijdschap, droefheid, enz. Intusschen moeten de uitroepen steeds met groote omzichtigheid gebezigd worden. „Een schrijver”, zegt Blair, „die ons zonder ophouden in drift wil brengen, zonder iets gezegd te hebben, 't welk ons daarin brengen kan, zal ons ras mishagen en vertoornen. Hij kan geen deelneming bij ons verwekken, daar hij zelf geen eigen drift vertoont, waaraan wij deel kunnen nemen. Hij levert ons woorden, maar geen drift, en kan bijgevolg ook in ons geen andere drift dan verontwaardiging verwekken.”

Voorbeelden van exclamatie zijn de volgende: *„O nacht van jammer! ó nacht van verschrikking, waarin eensklaps, als een donderslag, de ontzettende mare rondklonk: de hertogin sterft! de hertogin is gestorven!”* (Bossuet). *Maar als stormen de lucht beroeren, als donders ratelen door het zwerk, en de bliksemen het aardrijk verlichten; als de wouden ontbladerd, stammen uit den grond gerukt, en trotsche gebouwen verpletterd worden, dan gevoelen wij het met sidderenden eerbied, wie Hij is, wiens stem in den donder spreekt, en die vaart op de vleugelen des winds!”* (van der Palm).

Hier volgen nog een paar voorbeelden van exclamatie uit de poëzie:

„Hier nadert Evertsen! In 's lands vergaderzaal,
Alom behangen met der Britten wapenpraal,
Spreekt hij: „O! laat mij de eer, de onschatbre eer verwerven,
Om voor de vrijheid van mijn vaderland te sterven!
Vier mijner broedren, en mijn vader, met mijn' zoon,
Zijn, strijdend voor 's lands regt, gesneuveld! ook dat loon

Zij aan mijn' dienst vergund, na veertig jaren strijden!
 'k Wil 't overschot mijns bloeds aan 't heil van Neêrland wijden!"
 Hij gaat: — beklimt de vloot! knot Englands dwinglandij.—
 En als zijn broedren, zoon en vader sneuvelt hij." *)

Zie daar de gaaf der poëzij!
 Wie roemt zich dat zij in hem leve?
 Die oefene zijn heerschappij,
 Dat dwaas- en boosheid voor hem beve!
 Hem juicht de brave te gemoet!
 Gods wenk verzekert hem Viktorie!
 Gods almacht schiep hem tot haar glorie!
 Het leed der wereld is hem zoet!

Versmade hij de lauwerkrans,
 Hem door een aardsche hand gevlochten!
 Geen and're zege geev' hem glans,
 Dan die op d'afgrond is bevochten!
 Geen menscheublaam mag hij ontzien!
 Hij moet hun ongenade dragen!
 Niet streelen moet hij, niet behagen,
 Maar overwinnen! maar gebien! †)

Eene afdeeling der exclamatie is de zoogenoemde *epiphonema*, die aan het einde van een verhaal of betoog als eene uitroeping gebezigd wordt:

Hoe meer zij riep, en kermde, en bad,
 Hoe dat hij dwong en drieschte grover,
 Tot dat d'heillose lust was zat,
 En gaf zijn hart der wroeging over.
 Nu, ducht ik, brouwt de wraak, versteurd,
 Den ganschen lande kwaad met hoopen. —
 ô God, wat d'overheid verbeurt
 d'Onnoozlen al te dier bekcopen!" §)

(Hoofts treurspel *Gerard van Velzen*.)

*) Helmers, *Hollandsche Natie*.

†) Da Costa, *de Gaaf der Poëzij*.

§) Lulofs, *Nederlandsche Redekunst*.

§ 4. DE INTERROGATIE.

De *interrogatie* of *afvraging*, waaraan zich veelal de apostrophe paart, betreft niet de vraag in den gewonen of eigenlijken zin, maar die wijze van voorstellen, welke uit een bewogen gemoed voortvloeit; zij heeft ten doel om bij wijze van vragen bij den hoorder of lezer de aandacht op te wekken, en bij hem de sterkste overtuiging der waarheid te bewerken. „Beide, zoowel de vraag als de uitroep”, zegt Blair, „en in 't algemeen alle hartstochtelijke spraakfiguren, werken op ons door middel van de sympathie. Deze is eene zeer vermogende en uitgestrekte natuurdrijf, welke ons geneigd maakt, om dat zelfde gevoel en die zelfde drift aan te nemen, welke wij bij anderen zien uitgedrukt. Daar nu de vragen en uitroepen natuurlijke teekens zijn van een bewogen en ontroerd gemoed, strekken zij overal, waar zij van pas gebruikt worden, om ons deel te doen nemen in de gemoedsgesteldheid van dengenen, die ze gebruikt, en te doen gevoelen wat hij gevoelt.” Zoo spreekt Mozes: *„God is geen man, dat hij liegen zou; noch een menschenkind, dat het hem berouwen zou: zoude hij het zeggen en niet doen! spreken en niet tot stand brengen?”* Ook in het volgende voorbeeld bedient zich van der Palm van eene interrogatie, als hij zegt: *„Waar is dat onvergelykbaar heer van ruiterbenden en voetknechten? Waar zijn die Etna's van vuur- en rookbrakend schutgevaarte? Waar zijn die onoverwinnelijke legioenen, die den roem der Romeinsche Adelaars schenen te verdonkeren?”* Dit doet ook A. Des Amorie van der Hoeven, als hij zegt: *„Wat niet verstorven, niet verouderd, niet afgenomen is, dat alleen is het wezen zelf van den mensch. Behoef ik het nader aan te duiden? Welke is dan de inwendige, de ware mensch, die, terwijl de uitwendige naar ziel en ligchaam verdierf, van dag tot dag verheerlijkt is? Is het niet de*

godsdienstige mensch, de mensch in gemeenschap met God?"

Nog een voorbeeld uit de poëzie volg hier :

„Wie vormde, zoo volmaakt, zijn welgeschikte leden?
 Wie blies hem d' adem in? Wie schonk zijn' edelen leest,
 De onsterfelijke ziel, den redelijken geest?
 Kan enig ligchaam, met hoe rijk een' glans beschonken,
 Wel met dat kenmerk van zijns Makers goedheid pronken?
 Stel duizend duizenden van wond'ren zonder tal,
 Ten blijk van 's Bouwheers kracht in 't uitgebreid heelal,
 Al die gewrochten, al die werelden, die starren,
 Die de eindelooze magt blijft hoeden voor verwarren,
 Zijn wonderwerken van een onbepaald verstand:
 Maar welk een kennis is dien wezens ingeplant?
 Weet één van allen, zelfs 't geen 't schoonst is in uw oogen;
 Waartoe 't een wezen kreeg; waartoe het wordt bewogen,
 Waartoe het zijnen loop dus, en niet anders rigt?
 Zij volgen 's Makers wet onwetend van hun' pligt.
 Wie van hen allen denkt? Wie van hen heeft het oordeel,
 Van onderscheiding, van bepeinzing of van voordeel?
 Kent één van allen God, gelijk de mensch hem kent?"

§ 5. DE APOSIOPĒSIS (reticentia).

De *aposiopesis* of *verzwijging* is deels eene figuur van woorden en deels van gedachten. In het eerste geval breekt zij den loop der gedachten eensklaps af, vóór de volzin spraakkunstig gesloten is; in het tweede stuit zij voor een oogenblik den loop van een verhaal, en laat den lezer in het onzekere of het zal voortgezet worden. Beide figuren dienen om een aandoenlijk verhaal voor den lezer of hoorder plotseling af te breken, hetzij om hem hierdoor eenigermate voor iets treurigs voor te bereiden of wel alleen om zijne nieuwsgierigheid en belangstelling meer op te wekken. *) Zoo zegt elders van der Palm:

*) · Lalofs, Nederlandsche Redekunst.

„Dertig jaren van ongestoorden vrede hadden het wonder van Neêrlands grootheid voltooid, toen eensklaps de twist hare toorts ontstak en vreesselijk daarmee zwaaide, tot dat alles in lichte vlammen stond! Toen achterdocht, haat en wrevel, met lastering en miltzucht in verbond getreden doch vergeten wij die akelige tooneelen.” — Ook in dezen zin: „Wat men zag en hoorde op de straten, waar eene schaterende menigte geen plekje ledig liet, golvend zich voortstuwde, en hoeven noch raderen ontzag voor een glimlach van den Geliefden; dit was nooit aldus gezien of gehoord, maar aandoenlijker nog, verheffend en verteederend, wat men zag aan de vensters der woningen, waar de bloem der beide seksen zich in reijen, en trapsgewijze voorwaarts drong, en duizend doeken zwaaiden, met tranen besproeid!.... maar terug — ongemerkt zou het gevoel ons wegslepen.”

Ook in de volgende periode heeft eene verzwijging plaats: „Ik zal van geene bijzondere rampspoeden gewagen, zelfs niet van den nooit vergeetbaren, die u, o Leyden! voor zeventien jaren, in rouw en jammer dompelde! toen, door de roekeloosheid van éénen, uwe stad tot een schouwspel der akeligste verwoesting werd; toen maar neen! ik zal geen tafereel malen, ik zal zelfs de flauwste schets er van u niet voor oogen stellen, bij welks aanschouwing zoo vele naauwelijks geheelde wonden weder opengerukt zouden worden, zoo vele harten op nieuw zouden bloeden, en daaronder gij weet het doch ik zwijge (van der Palm).

Ook in de volgende dichtregelen van Tollens treft men deze soort van figuur aan :

„Reeds wordt het opzet rijp, o gruwel! reeds besloten,
 Bij 't klimmen van 't gebrek om 't veege lijf te loten!
 Reeds stond de kroes gereed, die eerlang rond zou gaan...
 God dank! daar gaat een vonk van 't sluimrend daglicht aan!
 Zij zien het, twijflen, rukken 't valluik heftig neder,
 En staren... Ja, God dank! de morgen schemert weder.”

Nog een ander voorbeeld uit het *menschelijk leven* van W. van Haren :

„Hoe velen is nog min geluk beschoren,
Die de yzere armoë fel met scherpe tanden byt.
Die nacht en dag het kermen hooren
Van 't teeder kind, dat honger lyd.

Heeft de aarde dan geen voedsel voor ons allen?
O hemel!... And'ren prangt een ligchaamskwaal, en doet
Hun 't leven onverduurbaar vallen!
In 't midden van den overvloed.

§ 6. DE AARD EN HET DOEL DER TROPEN EN FIGUREN.

Niet alleen de aanvankelijke armoede der spraak en het gebrek aan woorden, maar ook de invloed van de verbeelding op de spraak, gaf aanleiding tot het gebruik van tropen en figuren. Als met de taal geboren en met haar opgegroeid, zijn ze te innig en te nauw met haar verbonden, dan dat men haar ontstaan aan de kunst of schoolsche vindingen zou moeten toeschrijven. Immers zal men al weinig zinnen van eenige uitgebreidheid aantreffen, waarin men niet de eene of andere uitdrukking aan deze of gene soorten van figuren voorkomt. Ze zijn derhalve als een onmisbaar deel der taal te beschouwen, omdat zij, zooals uit het voorgaande genoegzaam gebleken is, haren rijkdom aanmerkelijk vermeerderen, en het hare bijdragen om verschillende denkbeelden en begrippen in al hunne verscheidenheden en schakeeringen uit te drukken. Zonder haar zouden het verheven proza en de poëzie niet bestaan, en wij van het genot beroofd zijn vergelijkingen en overeenkomsten in de voorwerpen op te sporen, aangezien toch alle tropen op de overeenkomst van het eene voorwerp met het andere

gegrond zijn. Eindelijk hebben de figuren de groote verdiensten, dat zij het hoofddenkbeeld in een helderder licht stellen, en aan de zaken, waarvoor zij gebezigd worden, een voorkomen geven, dat onze belangstelling meer boeit. Eene welgekozen figuur kan zelfs de overreding bevorderen, en den indruk van sommige waarheden bij den hoorder meer versterken dan eene gewone of eigenlijke uitdrukking.

Zooals wij reeds opmerkten, bevordert de figuurlijke taal den nadruk en de bevalligheid van den stijl, hoewel die zonder haar zeer juist, nauwkeurig en zelfs fraai en bevallig kan zijn. Trouwens geen zin, die in zich zelve onbeduidend is, kan door het gebruik van figuren in die mate gewijzigd worden, dat hij door kracht of bevalligheid onze belangstelling wekt. Natuurlijkheid en ongedwongenheid zijn vooral aanbevelenswaardig bij het bezigen van figuren; buiten dezen zijn ze geen uitvloeisels van eene levendige verbeelding en een bewogen gemoed, waarop zij gegrond moeten zijn. Eerst dan verfraaien zij den stijl, wanneer zij, op de rechte wijze gebezigd, met de waarheid overeenstemmen en met den aard van het behandelde onderwerp strooken. „Wij moeten,” zegt de reeds meer gemelde Blair, „altijd bedenken, dat figuren niets anders zijn dan het kleed onzer gedachten. Gelijk nu een kleed, niet overeenkomende met het karakter of den rang van den persoon, die het draagt, altijd misaaglijk is, zoo moet ook de overeenkomst van het figuurlijk kleed met de gedachte wel inachtgenomen worden.”

VIERDE AFDEELING.

DE GRAMMATISCHE FIGUREN.

Door grammatische of etymologische figuren, ook *metaplasmen* (woordvervormingen) genoemd, verstaat men de veranderingen in den vorm van een woord, hetzij door de geheele omkeering of verplaatsing van eenig deel daarvan of door het inlasschen of weglaten van letters, enz.

§ 1. DE EPĒNTHĒSIS.

De *epenthesis* of *invoeging* bestaat in het inlasschen van euphonische of welluidende letters in de woorden, om hierdoor den zoogenoemden *hiatus* of gaping van den overgang van den eenen klank op den anderen te vermijden. Eindigde b. v. de wortel van een woord op *a* of *oe*, als in *maaijen* en *moeijen*, zoo werd aanvankelijk achter den klinker of vokaal *a* en *oe* eene *j* ingelascht, en uit dit *majen* en *moejen* ontstond *maai-en* en *moei-en*, zooals men volgens de thans gewijzigde spelling schrijft. Eene nauwe aansluiting van de *j* aan de stamvokalen *a* en *oe* maakte eindelijk eene nieuwe overgangsletter noodig, en men schreef dus *maai-j-en* en *moei-j-en*.*) Zoo ontstond door inlassching der *w* uit *boo-en*

*) Brill, *Hollandsche Spraakleer*.

(gothisch *lauan*), eerst *boo-w-en*, vervolgens *bou-en* en eindelijk ons *bou-w-en*. In *vangen* en *hangen* is de *ng* de plaatsvervanger van de euphonische letter *h* in de gothische woorden *fahan* en *hahan*. In *vlieden*, *wijden*, *naderen* en *smaden* vindt men insgeijks de inlassching der euphonische *d* tusschen twee vokalen. Door aanvulling der *ng* ontstond uit *malen* (breken), in het goth. *malan*, *ma-elen* en eindelijk *mangelen*, d. i. ontbreken. *Gaan* en *steel* zijn niets anders dan *gangen* en *stengel*, met wegwerping van de *ng*. Eene inlassching der *d* blijkt uit de woorden *minder* voor *miner*, *hoenderen* voor *hoeneren*, *huurder*, *hoorder* en *verstoorder* voor *hurer*, *hoorer* en *verstoorer*, zooals verder in sommige bijvoeglijke naamwoorden in den vergrootenden trap, gelijk *zwaardder* en *duurder*. In de verkleinwoorden *tobbetje*, *haantje*, *zwaluwetje*, enz. heeft men de inlassching der *t* vóór den verkleiningsuitgang *je*, gelijk de *p* voor dien in *boompje*, *bloempje*, enz. Euphonisch is ook de *t* in *diepte*, *warmte* en *hoogte*, oultijds ook *de hooge*, *de warme*. Veelvuldig is ook de inlassching der *n*, gelijk in *schuldenaar*, *redenaar*, *hovernier*, *artsenij*, *slavernij*, *brillenhuis*, *vossenhol*, *berkenhout*, *ganzenei*, enz. Om de welluidendheid hebben ook *leidsman*, *scheidsrechter* en anderen achter het bepalende deel de *s*. In andere woorden, en zelfs in vrouwelijke, is de verbindings *s* het teeken van den 2den naamval, zooals in *dorps-herberg*, *stadspoort*, enz. Euphonisch is verder de *s* in *boekske*, *doekske*, *jongske*, enz., *raadsel* en *deksel* van *raden* en *dekken*.

Gelijk in *splinter*, van *splijten*, *ochtend* en *nakend*, voor *ochtled* en *naked* of *naakt* eene *n* werd ingeschoven, werd deze daarentegen in andere woorden ook soms uitgeworpen, zoodat men vroeger voor *peinzen* en *deinzen* dikwerf *peizen* en *deizen* (van dit laatste *bedeesd*) schreef. Soms wordt ook de *n* door toevoeging van eene *d*, en de *m* door die van eene *p* versterkt. Voorbeelden van de eerste zien wij in *branden*, omzetting van *barnen*, *binden*, *schenden* en *melden*,

waarvoor vroegere schrijvers *bijnen*, *schennen* en *mellen* schreven. Van de laatste strekt ons *rampzalig* voor *armzalig* tot een bewijs. Veelal zuiver euphonisch is de toonlooze *e*, die men in de meeste woorden op *ling*, *lijk* en *loos* vóór die achtervoegsels aantreft, als in *vreemdeling*, *vriendelijk*, *bloedeloos*, enz. Eindigt de stam van een gelijkvloeiend werkwoord op *t*, zoo plaatst men ook soms vóór den uitgang van den onvolm. verl. tijd eene euphonische *e*, als *achtede* en *zettede*, nevens *achtte* en *zette*. In *armoede* voor *armde* of *armte* is blijkbaar de *oe* eene ingeschoven vokaal, gelijk de *u* voor de *w* van den uitgang in *zwaluw*, *schaduw*, *weduw*.

§ 2. DE DIAERESIS.

De *diaeresis* bestaat in het verdeelen van eene enkele lettergreep in twee, ten einde de moeielijkheid op te heffen van het uitspreken van twee onmiddellijk op elkander volgende medeklinkers. Zoo ontstonden *vogel*, *vader*, *zilver*, enz., in het gothisch: *fugls*, *fadr̥s*, *silubr̥*. Zoo voegde men ook eene toonlooze *e* in *gister*, *zwager* en *wereld*, in het midden-hoogduitsch *werlt*, in het hoogduitsch *welt* en in het engelsch *world*. Zoo is ook de *e* van de tweede lettergreep van *koren* en *paarl*, nevens *koorn* en *paarl*, voor het uitwerksel eener diaeresis te houden, gelijk die in *kerel*, van het oude *kerl*. Welluidenshalve ontstond *sieraad* voor *sierd* of *sierde*, en de laatste lettergreep in *dageraad* voor *dagert*.

§ 3. DE PARAGOGĒ.

Door de *paragoge* of *achteraanvoeging* verstaat men de aanhechting van eene of meer letters achter een woord, tot versterking van zijnen uitgang.

Paragogisch is de *p* tot versterking der *m* in *romp* en *ramp*, in het goth. *arman*. Als zoodanig is ook te beschouwen de versterking der *n* op het eind eens woords door eene *d* of *t*, zcoals in *iemand* (*ie* en *man*), *niemand* (*nie* en *man*), *ten mijnent*, *ten uwent*, enz. Zoo is het ook met de *d* achter den uitgang *aar* in *grijsaard*, *dronkaard*, dat gelijk staat met *grijsert*, *dronkert*, enz. Ook in *ooit* en *nooit* is de *t* paragogisch, gelijk de *n* in *gisteren*, *schoen*, oudtijds voor het meervoud gebezigd, verder in *toen*, in *traan* voor *taarn*, (eng. *tear*) en in *henen* voor *heen*. Zoo bezigt men insgelijks tot bevordering van de duidelijkheid *ziele* voor *ziel* en *Heere* voor *Heer*.

§ 4. DE METĀTHĒSIS.

De *metathesis* of letterverplaatsing treft men menigvuldig aan in woorden, waar oorspronkelijk een klinker bij de *r* staat, zcoals in: *vorst* (hoogd. *Frost*) van *vriezen*, *vragen* nevens *vergen*, *branden* nevens *barnen*, *bron* nevens *born*. Ons *kikvorsch* is in het hoogd. *Frosch*; *grut* heeft *gort*, en *drempel* *dorpel* nevens zich; *pot* is in het hoogd. *Topf*, *borst* in het hoogd. *Brust*; *ros* is in het eng. *hors*, *bord* en *berd*, in *te berde brengen*, in het hoogd. *Brett*, *durk* is hetzelfde als *drek*, *kersten* nevens *christen*, *kolvenier* nevens *klovenier*; *vrucht* en *godsvrucht* is in het hoogd. *Furcht*, en *wrocht* komt van *werken*. *Balk* heeft *blok* nevens zich, en *gras gors*; *hem* is in het hoogd. *Ihm* en

haar Ihr ; ons en gold vroeger voor het fransche *ne* (eene ontkenning): *wrat* heeft in het hoogd. *Warze*. Gelijk *ros* voor *ors*, staat *eener* en *zigner* voor *eenre* en *zijnre*, *hoener* voor *hoenre* en *rampzalig* voor *armzalig*, enz. Ook bestaat de metathesis in de verspringing van twee bij elkander staande medeklinkers, gelijk *putrijs* voor *pardrijs* (*perdrix*) en *slordig* voor *slodderig*. Voor ons *zaagsel* had men vroeger *sageles*.

§ 5. DE ΑΦΑΕΡΕΣΙΣ.

De *aphaeresis*, knotting of afwerping, heeft plaats, wanneer men ééne of meer letters van het begin van een woord weglaat, als *'k* voor *ik*, *'t* voor *het* en *'s* voor *des*. Zoo is de *i* weggeworpen uit *in-even*, waaruit *nevens* ontstond. *Hans* komt van *Johannes*, *bisschop* van *episcopius* en *priester* van *presbyter*. De afwerping der *n* blijkt in de woorden *adder*, in het hoogd. *Natter*, *aak*, in 't hoogd. *Nachen*. Ook plaatste men wel eens de *n* vóór een klinker, waar ze eigenlijk niet behoorde, gelijk in *nijver* nevens *ijver*, in *nuchtend* voor *ochtend* en *nemmer* voor *emmer*. Van de afwerping der *d* of *t* leveren *inkt* voor *tint* (hoogd. *Dinte*) en *er* voor *daar* (*daer*) het bewijs.

§ 6. DE ΑΡΟΚΟΠΕ.

De *apokope* of *afkapping* heeft plaats, als men aan het einde der woorden eene of meer letters afwerpt, zooals *hei* voor *heide*, *spa* voor *spade* en de willekeurige afwerping der toonlooze *e*, zooals *krib* voor *kribbe*, *eb* voor

ebbe, pad voor *padde*, enz. Dichters en redenaars behouden daarentegen veelal de *e*, waar men die anders gewoonlijk niet gebruikt, gelijk in *ziele, wrake, vreeze, hope* en anderen. Ook komt hier in aanmerking de wegwerping van den uitgang in de verbogen naamvallen van de lidwoorden en bijvoeglijke naamwoorden, zooals *een* voor *eenen*, *hun* voor *hunnen* en *mijn* voor *mijnen*. Evenals dichters en redenaars om de welluidendheid ik *neme*, ik *geloove*, enz. zeggen, voerde men vroeger steeds in den eersten persoon enkelvoud van den tegenwoordigen tijd der aautoonende wijze eene vokaal achter den medeklinker van den woordstam des werkwoords, zooals: *ik hoore*, enz. Ook *bracht, kocht, moest*, enz. eindigden vroeger op eene *e*. De afwerping der *e* van het lidwoord is blijkbaar uit de voormalige schrijfwijze van *dfeest, dschool*, met verscherping der *d* tot eene *t*, en dus *tfeest, tschool*. Zoo ontstond door de apokope *thans* uit *te hands*, *telkens* uit *te elken*, *tegen* uit *te jegen*. Tot dezelfde figuur schijnt ook de afkapping van een medeklinker in den stam van een woord te behooren, gelijk *malkander* voor *manlijk ander*, *kamenier* voor *kamernier*, *balling* voor *banling*, *kersmis* voor *kerstmis*, *kerspel* voor *kerkspaal*, *kost* voor *konst* of *konde*, enz. Voor het verbindende voegwoord *en* en het uitsluitende voegwoord *of* had men voorheen *ende* (ontkenning *en*) en *ofte*. Volgens deze figuur heeft men ook *hou* voor *houd*, *lij* voor *lijd* en *deé* voor *deed*. Minder gebruikelijk is *m'* voor *men* en *d'* voor *de*.

§ 7. DE ELISIE.

Van deze grammatische figuur vindt men voorbeelden door de weglating der *e* in *be-innen*, *be-oven* en *be-uiten*,

samengetrokken tot *binnen*, *boven* en *buiten*. Zoo ontstond *bang* uit hetzelfde voorvoegsel *be* en *ang* (*eng* of *nauw*), *gunnen* uit *ge-unnen*, *tevens* uit *te* en *even* en het ontken-
nende *neen* uit *ne* of *ni* en *een*. Verder heeft men *erbarmen* voor *be-armen*, d. i. *bejammeren*; *ontfermen* staat voor *ont-bermen* of *ont-bearmen*. Ook in dichtmaat wordt de *e* weg-
gelaten in den uitgang van zelfstandige naamwoorden en werkwoorden, *liefd'* en *leed*, *vreugd'* en *hope*, *eerd'* en *minde*.

§ 8. DE SÏNKÖPE.

De *synkope* of *uitwerping* bestaat in het weglaten van een klinker of medeklinker uit een woord. In *blijven*, *beeld* en *vreten*, voor *belijven*, *bleed* of *blid* en *vereten* verdween de klinker *e* uit de voorvoegsels. In *meid* voor *maged*, *zeil* voor *zegel*, *zulk* uit *zoolijk*, *welk* uit *welic*, ging dezelfde klinker in het achtervoegsel verloren. Hetzelfde is blijkbaar in den uitgang van den tweeden en derden persoon van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijze en den tweeden persoon van den onvolmaakt verleden tijd van ongelijkvloeiende werkwoorden, gelijk: *gij* en *hij vreest*, *gij* en *hij wijkt*, *gij zaagt*, enz. Ook in *gij* en *hij acht* voor *achtet*. Door de uitwerping van een klinker heeft men verder: *edle*, *andre*, *heemlen*, *zaalge* voor *zalige*, *vruchtbre* voor *vruchtbare*, *zaalgen* voor *zaligen*, enz.

Ook zijn er woorden, waaruit een medeklinker verdween, gelijk in *jeugd* voor *jeungd*, van *jong*, *thans* voor *te hands*, *volgens* voor *volgends*, *veelzins* voor *veelzinds*, d. i. *veelzidig*, terwijl hier de *n* is ingeschoven.*) In *geschién* voor *geschieden*, *eél* voor *edel*, *boél* voor *boedel*, *versmaán* voor

*) Gelijk men weet, wil de gewijzigde spelling *veelzins*.

versmadden, ziet men de uitlating der *d* met haren volgenden klinker. Vroeger had men voor *vangen vaán*, en dus *ontvaán* in plaats van *ontvangen*. In wij *hoord'en*, gij *hoor'det* en zij *hoor'den*, evenals in het meervoud van andere zwakke werkwoorden in den onvolmaakt verleden tijd, ging de medeklinker met haren klinker verloren. Zoo ontstond *ambt* uit *andbaht*. Verder komt deze figuur voor in *blaar* voor *bladder* of *blader*, *roer* voor *roeder* en in *wijer* voor *wider*, *weeuw* voor *weduw*, *schaauw* voor *schaduw*. Gelijk *gaan* voor *gangen*, heeft men ook *slaan*, *zien* en *staan* voor *slagen*, *zegen* en *standen*.

§ 9. DE PRÖTHESIS.

De *prothesis* of *voorklamping* bestaat in het plaatsen van een medeklinker vóór aan het woord, zooals *bezwijken* van *wijken*, *dwaars* van *waars*, *gluren* van *loeren*, *knijpen* van *nijpen*, *knoopen* van *nopen*, *fniezen* van *niezen*, *knabbelen*, in het engelsch *to nibble*, *knikken* van *nikken*. Ook voor de *r* plaatste men bijwijze van *prothesis* verschillende medeklinkers, gelijk *treuren* en *kreunen* (klagen), beide van den *stam rouw*; nevens *ruischen* heeft men *druisen* en *driest*, *bruisen* en *brieschen*. *Rimpen* heeft eene *k* in *krimpen*, en *wrijven* is in het hoogduitsch *reiben*, *wringen* *ringen* en *wreken* *rächen*. *Kroot* en *kruid* is in het engelsch *root* (wortel), waarmede *uitroeden* of *uitroden* en ook *ontwortelen* in verband staan. *Walm*, dat overeenkomt met *wel* of *bron*, heeft eene *d* voor de *w* in *dwalm* (ook *kwalm*) en *warren* denzelfden medeklinker in *dwarrelen*.

VIJFDE AFDEELING.

DE STIJL.

Stijl is de kenmerkende trant of wijze, waarop de mensch zich in het spreken of schrijven uitdrukt. Te recht zegt men: *„de stijl is de mensch”*, aangezien de gang der gedachten in 's menschen geest niet op dezelfde wijze plaats heeft. Vroeger verstond men door stijl rhetorische figuren; thans is die bij ons iets praktisch. Zelfs de naam wijst dit aan, aangezien die ontleend is aan *stylus*, de schrijfstift der Ouden, in eene overdrachtelijke beteekenis, evenals ons *pen*, b. v. *de welversneden pen van van der Palm*.

Volgens de gegeven bepaling betreft echter de stijl niet den gang der gedachten zelve, maar alleen de wijze van uitdrukking. *) Men spreekt van een geschiedkundigen, dichterlijken en redenaarsstijl, overeenkomstig de eigenaardige wijze, waarop de geschiedschrijvers, dichters en redenaars hunne gedachten in haren samenhang en voortgang uitdrukken. Gelijk ieder mensch zijne verschillende

*) Stijl, zegt Dr. Brill (zie Stijlleer, pag. 2) noemt men den stempel, door den geest van den enkelen mensch op zijn kunstvoortbrengsel gedrukt. „De geest,” zegt hij verder, „openbaart zich in den stijl als *oordeelend*, als *gevoelend*, als *willend*. In zooverre de geest zich in een letterkundig voortbrengsel *oordeelend* openbaart, is de stijl *klaar*, en, in betrekking tot den hoorder, *overtuigend*.

In zooverre hij zich daarin als *gevoelend* verraadt, is de stijl *levendig en treffend*.

In zooverre hij zich als *willend* doet kennen, is de stijl *krachtig en overredend*.”

en eigenaardige manier heeft om zijne gedachten uit te drukken, zoo kenmerkt zich ook elk volk, overeenkomstig zijnen aard en geest, door een bijzonderen stijl. Zoo is de stijl der Oosterlingen levendig, krachtig en hoogst beeldrijk. De Atheners, een bij uitnemendheid beschaafd en schrander volk, onderscheidden zich door een stijl, die uitmuntte in duidelijkheid, nauwkeurigheid en fraaiheid. De bewoners van Klein-Azië, bij wie vroeger vroolijkheid en ongebondenheid van zeden heerschten, beijverden zich op een stijl, die bijzonder bloemrijk en overdadig was. Dergelijk kenschetsend onderscheid openbaart zich nog in den stijl der verschillende hedendaagsche volken, zooals bij de Franschen, Engelschen, Nederlanders, enz. Bepalen wij ons bij het eerste volk, zijn stijl is niet zelden de getrouwe afdruk van zijne geaardheid, die zich over 't geheel door vroolijkheid, wuftheid en luchtigheid kenmerkt.

Met betrekking tot den vorm is de stijl tweeeërlei, nl. de *gebondene* (de poëzie) en de *ongebondene* of het proza. Bij den eerste is de rangschikking der woorden aan eene bepaalde maat onderworpen; bij den laatste bestaat die maat niet, en wordt zelfs met grond afgekeurd. *)

Ten opzichte van de woorden en hunne verbindingen spreekt men niet zelden van een levendigen, krachtigen of zwakken stijl, als kenmerken, waardoor het eene geschrift zich van het andere onderscheidt. Hoe ook het karakter van den stijl zij, hetzij hij tot den beknopten, tot den uitvoerigen, tot den eenvoudigen, tot den droogen of wel tot den bloemrijken behoore, hij moet zich buiten tegenspraak door eenige algemeene eigenschappen onderscheiden, als hij een goede stijl zal heeten. Tot die algemeene eigenschappen rekenen eenigen de volgende:

*) Dr. van Wieringhen Borski, *Theorie van den Nederlandschen Prozastijl*.

zuiverheid, duidelijkheid, kracht, levendigheid, gepastheid, welluidendheid en natuurlijkheid.

§ 1. ZUIVERHEID.

Door *zuiverheid* van den nederlandschen prozastijl verstaat men vooreerst de uitdrukking van de gedachten door middel van woorden, die, voor zoover niet het tegendeel noodig is, tot onze moedertaal en haar beschaafden in geschrifte heërschenden tongval behooren, en ten andere in eene nauwlettende inachtneming van het taaleigen bij de verbinding der woorden.

Tot het verkrijgen van een zuiveren nederlandschen stijl moet men in het Nederlandsch denken, en o. a. eene volledige kennis van de taalregels en de samenstelling van volzinnen bezitten.

Strijdig met de zuiverheid van den stijl is het gebruik van verouderde woorden en uitdrukkingen, de eigenlijke *archaïsmen*. Dezulken zijn: *vierdag* voor *feestdag*, *van langerhand* voor *allengs*, *keitive* voor *ellendige*, *aatmaal* voor *etmaal*, *loog* voor *vlam*, *luisteren* voor *schitteren*, nog over in *luister*, *klaveren* voor *klauteren*, *brem* voor *paardevlieg*, *ellewaart* voor *elders*, *scharluin* voor *schelm*, *ganzen* voor *heelen*, zooals in *ongans* voor *niet wel*, *lijden* voor *gaan*, nog overig in *verleden*, zooals de *verleden* week en lang *geleden*, enz.

Evenzoo wachte men zich voor het smeden van nieuwe woorden of samenstellingen, *neologismen* geheeten. Vooral moeten dergelijke woorden en uitdrukkingen in den prozastijl vermeden worden, als: *treurvallig oog*, een schuchtbbaar *meisje*, *dit wegt (leidt) niet tot wissigheid.* „*Wie huismin in zijn hart koestert en zijn bijzijnders door*

zijn eigen voorbeeld tracht te ontslechten, handelt wijzig." *) Vooral heeft de nederlandsche taal vanwege de korthed harer stamwoorden en de vastheid harer regelen eene bijzondere geschiktheid tot het samenstellen van nieuwe woorden, zooals men dergelijke samenkoppelingen, vooral in overdrachtelijke uitdrukkingen, dikwerf aantreft. Van dien aard zijn: *doodenwekker, luchtverdrijver, zeetreder, tong-slaker*, enz. allen benamingen voor den Verlosser gebezigd; verder *aardgraver* en *traagkruiper* voor *slang*, *pijwolken* en *schietregens* voor *eene menigte afgeschoten pijlen*. Zoo gebruikt Huygens *zusterlingen* voor *zusterskinderen*, Hooft *oogelijn* voor *lieveling* en Kiliaan *gaggelen* voor *ganzengekwaak* en *kokermuilen* voor *in zijn vuisje lachen*. Bijzonder vindingrijk was Huygens in het smeden van nieuwe woorden, zooals blijkt uit het hier volgende couplet, waarin alle benamingen op de zon toepasselijk zijn:

My en sult ghy niet verjaghen,
Felle Straelder van om hoogh,
Snelle Meter van ons' daghen,

Jaeren-passer,
Dampen-trecker,
Dag-verlenger,
Beesten-bijter,
Blondt-bederver,
Wolcken-drijver,
Maen-verrasser,
Schaduw-splijter,
Dief-beklapper,
Linnen-bleicker,
Al-bekycker,
Stof-beroerder,
Morge-wecker,

Random-oogh,
Somer-bronger,
Vruchten-baet,
Vel-versenger,
Joffer-haet,
Nacht-verjager,
Sterren-dief,
Fackel-drager,
Bril-gerief,
Tuyten-kroller,
Nummer-blind,
Hemel-roller,
Reiser-vrind.

*) Maandblad voor Nederlandsche taal, stijl en letterkunde, jaarg. 1862.

Verwerpelijk is verder het gebruik van *provincialismen* of gewestelijke uitdrukkingen, dat is het bezigen van zulke woorden, die slechts in enkele streken en plaatsen verstaanbaar en daar alleen eigen zijn, als: *loof* voor *vermoeid*, *hof* voor *tuin*, *varen* voor *rijden*, *sluis* voor *steenen brug*, *graven* voor *sloot*, *schouw* voor *schoorsteen*, *mieuwelijk* voor *misselijk*, *mulder* voor *molenaar*, ook *mulder* voor *kever*, *stork* of *eileuver* voor *ooievaar*, *pen-* of *zomervogel* voor *vlinder*, *kladdig water* voor *vuil water*, *sladderige straten* voor *morsige straten*, *smijt u wat dale* voor *ga wat zitten*, *slecht* voor *effen* of *vlak*, nog overig in *slechten* en *beslechten*, en vanhier nog elders: *slechtjes* of *trottoirs*, enz.

Andere gebreken in de zuiverheid van den stijl bestaan in het bezigen van *germanismen*, *gallicismen*, *anglicismen*, *latinismen*, enz. Hierdoor verstaat men die woorden of uitdrukkingen, die aan de hoogduitsche, fransche, engelsche en latijnsche taal ontleend zijn, en wier gebruik, zoowel naar hunne beteekenis als vorm, tegen het nederlandsche taaleigen of idioom strijden.

Voor al die talen, welke met de onze veel overeenkomst en verwantschap hebben, geven gereede aanleiding tot misbruik, zooals vooral het hoogduitsch. Zulke *germanismen* of uit het hoogduitsch ontleende uitdrukkingen en zegswijzen treft men aan in de volgende voorbeelden: *hij bemeesterde de stad* voor *hij maakte zich van de stad meester*; het reeds geijkte *vrijgevigheid* voor *milddadigheid*, voorwoord in plaats van *voorrede*, daarstellen, reeds min of meer gewettigd, voor *inrichten* of *tot stand brengen*; *het is een welhebbend man* voor *'t is een goeod man*; *het is schade* voor *het is jammer*; *die plaats heeft eene boschrijke omgeving* voor *boschrijke omstreken*; *zijne redelijkheid wordt algemeen erkend* voor *braafheid* en *eerlijkheid*; *zich bij den koning voor een ambt bedankt te hebben* voor *den koning voor een ambt zijnen dank betuigd te hebben*; *wij*

bemerkten in zijn geschrift het volgende voor opmerken of ontdekken. In de volgende zinnen verbeterde men zelf de in het oog vallende germanismen: *Wij maakten ons de bemerking, dat het stuk opvallend de aandacht volstandig boeide; de stilte werd door niemand onderbroken. Ik heb altijd eene vreemde aanhankelijkheid gevoeld voor alles wat in die taal geboekstaafd wordt, en bestreefde mij haar vroeg te leeren.*

Gallicismen of uit het fransch ontleende woorden en uitdrukkingen treft men aan in de volgende voorbeelden: *ik zou schaamte hebben zoo iets te doen voor ik zou mij schamen; koning Willem III volgde aan zijnen vader op, voor volgde zijnen vader op; met een verzekerden stap gaan voor met een zekeren tred gaan; er vindt zich niet een persoon ter wereld, die het doen kan voor er is niemand, die het doen kan; wij zijn wèzen zien voor wij zijn gaan of komen zien; zich voor iets bewaren voor op zijne hoede zijn; een gevoelen deelen voor in een gevoelen deelen; zoo ook gegevens (donnés), want het gegevene kan onmogelijk een meervoud hebben; natuurlijke zoon voor bastaardzoon, want alle echte zonen zouden dan onnatuurlijke zijn; voorheerschend (prédominant) voor overheerschend, op den voorgrond staan, enz. Verder het gebruik van *als* in bepaalde verhouding, gelijk: *staatkundig als hij was* (prudent qu'il était) voor *daar hij staatkundig was*; *zich behagen* voor *ergens behagen in scheppen*; *den brand in iets steken* voor *iets in brand steken*. Ook bezweren (conjurere) voor *verzoeken* (prier) is een gallicisme. Dergelijke uitdrukkingen zijn: *in 't oog springen* voor *in 't oog loopen*, *ik ben wanhopend u nooit te zien*, voor *ik ben bedroefd*.*

Anglicismen of uit het engelsch ontleende uitdrukkingen zijn er betrekkelijk niet veel, aangezien die taal hier vroeger weinig bekend was. Nog al in gebruik zijn echter: *ronde*

voor *rondom*, en dus als voorzetsel; *sinds* (redeg. voegw.) voor *omdat*; *ik ben hiermede* doende voor *ik ben hiermede bezig*; *gelijk* mij zelven voor *ik zelf*; *ik ben* schrijvende, *terwijl hij leest* voor *ik ben op 't oogenblik bezig met schrijven*, enz.

Nog zeldzamer dan de anglicismen zijn de latinismen of uit het latijn ontleende uitdrukkingen en zegswijzen. Men treft ze aan in de volgende voorbeelden: *hij beweert* het een vreemd geval te zijn voor *dat het een vreemd geval is*; *zorg*, opdat *gij welvaart* voor *zorg voor uwe gezondheid*; *geloof mij te zijn* voor *wees verzekerd dat ik ben*.

Hij wordt gezegd, beweerd of gedaan te hebben zijn allen latinismen, die aandruisen tegen den aard der nederlandsche taal. Ook de uitdrukking: *iets anders is het koning te heeten, iets anders te regeeren* voor *het is niet hetzelfde koning te heeten en als koning te regeeren*; want bij ons kan *anders* niet gebezigd worden voordat iets genoemd is, dat van iets anders verschilt.

Ook de zoogenoemde *casus absolutus*, hetzij *nominativus* of *ablativus* is eene navolging van het latijn, en moet uit onze taal verbannen worden. Zulke losse of onverbonden inschuifels treft men aan in de volgende voorbeelden: de moeder gestorven zijnde, *gaf de dochter zich aan de diepste droefheid over*. — Koning Karel I regeerende, *ontstond er in Engeland eene omwenteling, die den troon der Stuarts omverwierp*, in plaats van *onder de regeering van*, enz.

Barbarismen of woorden en uitdrukkingen, uit vreemde talen overgenomen, zijn met onze taalwetten in strijd, en moeten daarom geweerd worden, zonder dat hierbij het gezag van schrijvers in aanmerking komt.

Tegen de zuiverheid van den Nederlandschen stijl strijden ook de reeds vroeger genoemde *metaplasmen* of *woordver-*

vormingen, d. i. de verlenging, verkorting of verandering van de woorden, b. v. *t'allen tijde*; *hij zat thuis*; *hij ging op reis met z' oudsten broeder*; *ik had 'm* (hem) *graag me hulp* geboën.

Ook het gebruik van *vreemde* of *uitheemsche* woorden en spreekwijzen, die de taal ontsieren, wordt te recht afgekeurd, zooals: *économie*, *circonspect*, *raisonnable*, *commercie*, *intentie*, *comfort*, *respectabel*, *désordre*, *négligence*, *sauveeren*, *polltron*, *generale attaque*, enz. Er zijn evenwel een aantal vreemde woorden, die gebruikt mogen worden, hetzij dat de beteekenis daarvan zonder langwijlige omschrijvingen niet geheel in onze taal kan uitgedrukt worden, hetzij dat die woorden als kunsttermen of als namen van overheden, betrekkingen en waardigheden gebezigd worden, zooals: *optie*, *faillissement*, *daguerrotype*, *photographie*, *telegram*, *bataillon*, *escadron*, *appél*, *uniform*, *cassatie*, *rationalist*, *gouverneur*, *consul*, *secretaris*, *advocaat*, enz. Wij hebben b. v. voor *generaal* en *escader* wel *veldheer* en *smal-deel*; maar deze en andere vreemde woorden zijn meer karakteristiek en de nederlandsche meer rhetorisch.

Met gemelde woorden zijn de zoogenaamde *bastaardwoorden*, zooals er daarvan reeds in het bovenstaande voorkomen, nauw verwant. Men verstaat hieronder dezulken, die door een langdurig gebruik reeds het burgerrecht verkregen hebben, dat wil zeggen, dat zij òf door de beste schrijvers algemeen gebruikt worden, òf dat men ze niet door een echt nederlandsch woord kan doen vervangen. Al zijn ook die woorden eenigermate over de hollandsche leest geschoeid, zij vertoonen toch het karakter van vreemden oorsprong, zooals: *societeit*, *qualiteit*, *commissie*, *directie*, *provisie*, *ordonnantie*, *honoraire leden*, *comparitie*, *portie*, enz.

§ 2. DUIDELIJKHEID.

Door *duidelijkheid* van stijl verstaat men zulke uitdrukking van gedachten, die in haren samenhang en voortgang door allen, die de noodige kennis en ontwikkeling bezitten, kan begrepen worden. „Zonder duidelijkheid”, zegt Blair, „zijn de rijkste sieraden van den stijl slechts eene schemering in den donker, welke den lezer, in plaats van hem te vermaken, in verlegenheid brengt.” Verwarde denkbeelden kunnen met geen mogelijkheid op eene duidelijke wijze uitgedrukt worden, evenmin als een slecht gesneden zegelmerk eene duidelijke beeltenis in was achter zal laten. *)

Kunnen rijpe vruchten eerst smakelijk heeten, zoo zijn rijpheid der gedachten en inzicht in haar verband de hoofdbronnen der duidelijkheid van den stijl; want hierdoor kan men zich zelve verstaan, en alles wat met de duidelijkheid van den stijl in strijd is, zal er door vermeden worden. Intusschen moet men zijne gedachten niet alleen duidelijk en volkomen, maar ook zoodanig weten uit te drukken, dat iemand ons zonder groote inspanning kan verstaan. „Een schrijver”, zegt gemelde Blair, „welken wij niet dan met moeite kunnen volgen, die ons telkens noodzaakt stil te staan en den zin meer dan eenmaal na te lezen, om denzelfden wel te verstaan; zoodanig een schrijver zal ons niet lang bevallen. De menschen hebben gewoonlijk geen lust om zooveel moeite te nemen.” Moeielijk is het zelfs om bij herhaalde lezing den juisten zin van de volgende verwarde uitdrukking te vatten: *„Vermag men dus deze beschutting voor nadeel vrij te waren, zoo is dit niet, omdat die beschutting het maanlicht afweert, maar omdat zij het aanzienlijk warmtever-*

*) Lulofs, Nederlandsche Redekunst, pag. 7.

lies door afstraling, dat anders de planten in zulke onbewolkte nachten als waarin de maan helder schijnen kan, ondervinden, tegengaat en verhindert."

Ter bevordering van de duidelijkheid is in de eerste plaats noodzakelijk, dat de gebezigde woorden in hunne beteekenis overeenstemmen met de voorstelling, die zij uitdrukken. Verkeerd toch zou het zijn, indien men van iemands *kloekmoedigheid* gewaagde, en men zijne *standvastigheid* bedoelde. Immers verstaat men door het eerste die geesteskracht, waardoor wij de gevaren zonder bevreesdheid tegentreden, terwijl het laatste te kennen geeft, dat men die zonder eenige wankelmoedigheid doorgestaan heeft. Vooral geldt het hier de zoogenaamde synoniemen (zie bl. 25), welk basterdwoord letterlijk de beteekenis heeft van woorden, die volkomen hetzelfde denkbeeld uitdrukken, hoewel men hierdoor alleen die woorden verstaat, welke, met eenig onderscheid in bijomstandigheden, dezelfde hoofdgedachte uitdrukken.

Inzonderheid is de Nederlandsche taal zeer geschikt om de fijnste schakeeringen der gedachten uit te drukken; zoodat het bestaan der synoniemen geenszins als overtollig kan beschouwd worden, en bij een juist en doelmatig gebruik veel tot den rijkdom der taal bijdraagt en den nadruk en de sierlijkheid bevordert. Het volgende voorbeeld toone dit: *"Toen Willem III in 1702 onverwachts overleed, was het er ver af; dat zulks aan de reeds vroeger bepaalde erfgenaam van den Engelschen troon droefheid zoude hebben veroorzaakt, hoezeer zij geenszins naliet om over zijnen dood in het openbaar rouw te toonen; — evenmin ging in de Vereenigde Nederlanden de algemeene treurigheid over zijn verlies tot bedruktheid over, daar velen eer blijde waren van zijn met klem gevoerd bewind ontheven te zijn, dan wel smart gevoelden over het gemis van den onwrikbaren voorstander der vrijheid van*

Europa tegen de heerschezuchtige aanslagen van Lodewijk XIV. — Hier zijn *droefheid*, *treurigheid*, *bedrukt-heid*, *rouw* en *smart* zinverwante woorden, die allen het hoofddenkbeeld van iets onaangenaams met elkander gemeen hebben maar door een toegevoegd nevendenkbeeld eenig verschil van beteekenis aanduiden. *Droefheid* toch beteekent eene inwendige smartelijke aandoening van het hart, *treurigheid* eene droefheid, die zich door eenige uitwendige teekenen openbaart; *rouw* is meestal een uiterlijk vertoon van droefheid en smart, eene hoogst pijnlijke droefheid. Zoo bestaat er insgelijks eene wijziging van het hoofddenkbeeld, dat men door de woorden *arbeidzaam*, *naarstig*, *vlijtig*, *dulden*, *lijden*, uitdrukt. *Arbeidzaam* is hij, die het werken bemint, en geen krachtsinspanning mijdt; — *naarstig* is alleen hij, die met ernst en *vlijtig*, die met spoed werkt. *Dulden* is het vrijwillig verdragen b. v. van *laster* en *smaadheid*, waartegen men eenige verdedigingsmiddelen kan aanwenden; *lijden* bepaalt zich meer tot bepaalde wederwaardigheden, die men niet in staat is af te keeren, zooals: *kommer*, *smart*, *pijn*, *gebrek* lijden. Zoo zegt men: *zijn leed met geduld* dragen en *veel onheilen* verduren, waarbij het eerste iemands gedrag en gemoedsbestaan uitdrukt en het laatste eene meer langdurige wederwaardigheid te kennen geeft. Zegt men: *hij heeft de pijn* uitgestaan en *de pijn* doorgestaan, dan bedoelt men met de eerste uitdrukking de hevigheid en met de laatste de duurzaamheid van het lijden. Van *sterven* en *sneven* ziet het laatste op een geweldig en onnatuurlijk einde; van *duister* en *donker* schijnt het laatste een grooter gemis van licht aan te duiden dan het eerste. *)

Wil men de welluidendheid bevorderen, dan zij men steeds behoedzaam in het gebruik van *homonieën* of ge-

*) Beijer, Handleiding tot den Nederl. Stijl.

lijkkluidende, maar in beteekenis verschillende woorden, zooals *schuldig*, in den zin van *verplicht* en *schuldig*, zooveel als *misdadig*, *last* = vracht en *last* = bevel; *pleit* = *schuit* en *pleit* = *pleidooi*, enz. Het strijdt tegen de welluidendheid twee homoniemen kort op elkander te doen volgen.

Een niet minder vereischte voor de duidelijkheid van den stijl is de *juistheid*, die op het vermijden van al het overtollige aandringt, en hierdoor een gemakkelijker overzicht van het geheel bevordert. Zoo is in den zin: *zelfs de bloeiendste gezondheid verwelkt dikwijls spoedig gelijk eene, door de stralen der zon, als zij in den heeten zomer op den middag gloort, verzengde roos*, eene overdaad van woorden, die het hoofdenkbeeld volstrekt niet verduidelijken. Beter is de uitdrukking: *zelfs de bloeiendste gezondheid verwelkt dikwijls spoedig, gelijk eene roos in de gloeiende middagzon*. Zulk eene opeenstapeling van nevendenkbeelden levert de volgende periode op: *„De Corinthiërs, gebelgd dat de Atheners den Corcyraërs hulp verleend hadden, en Potidaea wegens afvalligheid van het bondgenootschap onderwerpen wilden, haalden Sparta over om eischen (met name de vrijlating aller Grieken) te doen, wier te verwachten afwijzing tot den door wederzijdsche verbittering onvermijdelijk geworden oorlog voerde, welke niet slechts een strijd tusschen staten bleef, maar zulks ook tusschen stammen (de Ionische en de Dorische) en tusschen staatsvormen (democratie en aristocratie) werd, en welke met menigvuldige trouweloosheid en woeste wreedheid gepaard ging, terwijl niet zelden dezelfde staat hierbij in verschillende partijen verdeeld was.”*

Niet minder overtolligheid van woorden treft men in den volgenden zin aan: *„Bijaldien wij het inwendige maaksel van onze ziel of gestel konden beschouwen, zooals het wezenlijk is; zoo wij zagen, dat het onmogelijk is, eene*

enkele goede of geschikte neiging daaruit weg te doen, en eene kwade en ongeschikte daarin te laten, zonder daarmede in zekeren trap mede in te brengen dien onnatuurlijken staat, welken wij, zoo hij op het hoogst is, als ten uiterste ellendig aanzien, dan zouden wij buiten twijfel moeten bekennen, dat aangezien er geen kwade, zedeloze of onrechtvaardige daad kan begaan worden, zonder of eene nieuwe gevaarlijke inbreuk op ons gestel en onze driften te maken, of eene reeds gemaakte breuk te vergrooten, dan zouden wij, zeg ik, moeten bekennen, dat elk, die zich aan eene kwade daad schuldig maakt, of handelt tegen rechtschapenheid, goedaardigheid en deugd, noodwendig met meer wreedheid tegen zich zelve woedt dan hij, die geen zwaarigheid maakt om gift in te nemen, of met eigen hand zich vrijwillig zijne uitwendige lichaamsgestalte of gezondheid, zijne ledematen of zijn lichaam te verminken of te vernielen." Hier beteekent het verrichten van eene slechte daad, vooreerst "eene goede of geschikte neiging wegdoen en eene kwade of ongeschikte in de plaats stellen", vervolgens heet het, "eene kwade, zedeloze en onrechtvaardige daad plegen", en eenige regels verder: "zich aan eene booze daad schuldig maken, of handelen tegen rechtschapenheid, goedaardigheid en deugd." Ja zelfs een eenvoudig denkbeeld als "zich zelve wonden", wordt uitgedrukt door de laffe omschrijving: "zijne uitwendige lichaamsgestalte of gezondheid, zijne ledematen of zijn lichaam verminken of vernielen." "Zoodanig eene overdaad van woorden", zegt Blair, "is walgelijk voor alle lezers van smaak, en dient tot niets anders dan om den zin duister en verward te maken."

Intusschen moet men uit vrees voor overtoligheid niet te veel aan de juistheid opofferen; want door alles te besnoeien loopt men gevaar tot een dorren en onbevalligen stijl te vervallen. Al is ook de uitdrukking: "de euveldaad van onverlaten durft alles schenden" zeer goed verstaanbaar, de

zin wint vooral aan duidelijkheid door dien aldus in te kleeden of te omschrijven: *„niets is zoo heilig, dat de euvelmoed van onverlaten niet durft schenden.”*

Een rijkdom van nevendenkbeelden bevordert de volheid en ronding van den volzin, zooals blijkt uit den eenvoudigen zin: *„zelfs de booswicht kan aan de deugd zijne achting niet ontzeggen”*, die door de volgende uitbreiding rijker aan inhoud en aangeneramer voor het gehoor wordt: *„hoe verhard ook de booswicht zijn moge, welke misdaden hij ook in staat zij te bedrijven, zijn innerlijk gevoel dwingt hem nogtans hoogachting af voor de deugd.”* Door uitbreiding van nevendenkbeelden, die met de hoofdgedachten weinig of niets gemeen hebben, wordt de zin niet alleen wijdloopig, maar wordt ook de gedachte, die men uitdrukken wil, uit haar verband gerukt, b. v.: *„de booswicht, den naam van mensch onwaardig, boezemt ons het grootste afgrijzen in; alleen bedacht misdaden te bedrijven, waarin hij zelfs genoeg schijnt te vinden, zijn de zwaarste straffen nauwelijks toereikend om hem in bedwang te houden: zijn innerlijk gevoel dwingt hem nogtans, ondanks zich zelve, hoogachting af voor de deugd.”*

Ook een doelmatig gebruik van vergelijkingen kan de duidelijkheid van den stijl bevorderen, b. v. *„zijne vrienden wel te doen wordt te recht voor edel gehouden; maar hoeveel edeler is het niet jegens zijne vijanden weldadig te zijn.”* Insgelijks kan eene *schilderachtige beschrijving* het hare bijdragen tot eene meer duidelijke voorstelling der zaken. Het volgende voorbeeld, zijnde eene beschrijving van Don Johans plechtige intrede binnen Brussel, levert hiervan een bewijs: *„De omslagh van Heeren, Rid-ders, Eedelluyden, die de staatsy vereerden, samt (benevens) het hofgezin en gevolg van Don Johan, steegh wel ten getaale van drieduyzent persoonen. Een' wonderlyke toeloop; en meenigte van menschen, dien 't voorhoofd gewaaghde*

van de blijdschap des harten. Triomfbooghen, konstigh gesticht en vermaalt, d' een' achter d' andre, erinnerden hem 't loflyxt, dat in verscheyde krygstoghten, onder zyn beleydt, verricht was; en booven al, de roemryke zeege teeghens d' Ottomaansche vloot bevochten. Een gulde waaghen, met gouden laaken bekleedt, voortgetrokken van een paar blanke rossen wees hem den wegh: en had oovervloedt van aardigh gebootsle fruyten op, een' sierlyken last; ook eenen bergh van gebrooke waapenen, om uit te beelden wat van den pays (vrede) te verwachten stond! De vensters laaghen bestuwt met vrouwen en dochters, jonk, bejaart, van aadelyken, van burglyken staate, yder om 't prachtighst opgetoeyt. Bloemen, kruydt, en kransen, by (door) deeze geworpen, bestooven d' inrydende Heeren: een liefelyke reeghen uit zoo heldere wolken. De eendraght van maatzang, snaaren, en zoetlyk blaaspel, aangeheeven tot verscheyde plaatsen daar de stoet verby moest, werd gedommelt en verdooft, onder 't vroolyk gekryt der kinderen, die de straaten belemmerden; onder 't geschal der trompetten, 't galmen der trommen, en 't baldren van grof en handtgeschut."

Niet minder noodzakelyk is de behoorlyke en juiste plaatsing van de hoofdbestanddeelen en die deelen van een zin, welke als bepalingen voorkomen. Dat door zulk eene verkeerde plaatsing onduidelijkheid of dubbelzinnigheid ontstaan kan, zal uit de volgende voorbeelden genoegzaam blyken. Immers is het heel wat anders, of men zegt: *ik heb u meer dan anderen begunstigd*, of *ik heb meer dan u anderen begunstigd*. In den zin: *de Grieken althans achtten de vrijheid zoo dierbaar als wij*, verkrijgt de uitdrukking drieërlei beteekenis, naar gelang men het woord *althans* achter *Grieken*, *vrijheid* en *zoo dierbaar* plaatst, en gemelde woorden het hoofdaccent ontvangen. Zegt men in plaats van: *ik onderwijs niet de geschiedenis des vaderlands alleen, maar ook de aardrijkskunde, ik onderwijs*

niet alleen *de geschiedenis des vaderlands*, maar ook *de aardrijkskunde*, dan zou men eigenlijk kunnen vragen, wat ik dan nog meer wil dan *onderwijzen*? Ook in dezen zin: *de bemanning van het gestrande schip is gelukkig zonder levensgevaar met de reddingsboot aan wal gebracht*, is het woord *gelukkig* verkeerd geplaatst. Immers staat dit woord in nauwe betrekking met het *aan wal brengen*, en moet dus volgen op *reddingsboot*.

Dat de verschillende schikking van meer afhankelijke leden aan den geheelen zin eene andere beteekenis kan geven, blijkt uit de volgende voorbeelden: *mijn vriend alleen ging niet wandelen* en *mijn vriend ging niet alleen wandelen*. *Het werd mij niet vergund uit te gaan* en *het werd mij vergund niet uit te gaan*. Immers in het laatste geval strekt het mij tot genoegen, dat mijn verzoek wordt ingewilligd, in het eerste spijt het mij, dat het van de hand wordt gewezen. Zegt men: *het verheugt ons niet hem als lid van den raad te zien optreden*, en geeft men hierdoor te kennen, dat men blijde is, dat de bedoelde persoon niet als lid is benoemd, dan is het ontkennende *niet* voorzeker verkeerd geplaatst. Zoo bestaat er ook verschil in de uitdrukkingen: *het is te verwachten, dat de cultuurwet in de tegenwoordige zitting niet zal behandeld worden*, en *het is niet te verwachten, dat de cultuurwet in de tegenwoordige zitting zal behandeld worden*; immers door het eerste wordt de *behandeling*, door het laatste de *verwachting* ontkend.

Duisterheid en verwarring geeft ook de verkeerde plaatsing van de betrekkelijke voornaamwoorden *die*, *welke*, *wat* en *hetwelk*, b. v. *ik heb de boeken in de lade gelegd, die gij niet vinden kunt*; want hier heeft *die* betrekking op *lade* en niet op *boeken*, die men bedoelt. Evenzoo is het partikel in de volgende uitdrukking verkeerd geplaatst: *het is dwaasheid zich te willen wapenen tegen de*

ongevallen des levens door opeenstapeling van schatten, tegen welke ons niets kan beschermen dan de goede Voorzienigheid van onzen Hemelschen Vader. Men leze: het is dwaasheid door opeenstapeling van schatten zich te wapenen tegen de ongevallen des levens, tegen welke (waartegen) ons niets, enz.

Zegt men: *ik hoorde hem roepen*, dan kan dit evenzoo goed beteekenen: ik hoorde dat hij riep, en dat men hem riep. In: *zij stelde hem haar nicht voor*, kan men vragen, *wie* er voorgesteld werd; voegde men er *aan* bij, dan was de meening duidelijk genoeg. Ook door de omzetting van eene rechte in eene omgekeerde woordschikking kan er onduidelijkheid ontstaan, als: *de lichtzinnigen verleidt de ondeugd; de boomen snoeien de tuiniers in de lente; hij bemerkte dat zijne boeken andere scholieren medegenomen hadden*, enz. Voorzeker is: *ieder moet zijnen eigenen weg gaan, en zich niet storen aan 't vooroordeel, 't welk de wijsheid tot schande maakt*, een goede zin, hoewel hij bij de eerste lezing voor ieder niet even duidelijk is.

Voorts moet men die woorden, welke natuurlijk of door voegwoorden met elkander vereenigd zijn, niet door tusschenvoeging van eenig ander woord scheiden, als: *van de geheele wereld verlaten, hebt gij mij tot u genomen en verzorgd, voor gij hebt mij van de geheele wereld verlaten*, enz. *Vlijtig is die jongen en gehoorzaam, voor die jongen is vlijtig en gehoorzaam.*

Eindelijk moet het onderwerp door lange tusschenzinnen niet te ver van het werk- of zegwoord staan, als: *ongetwijfeld verdient onder de Nederlandsche schrijvers, die door juistheid en sierlijkheid van uitdrukking en door gepaste keuze van woorden bijzonder uitmunten, deze dichter eene eerste plaats.* Ook in den volgenden zin is daarom de woordschikking niet juist: *het eenige, hetwelk men van menschen, die alleen in het verzamelen van schatten hunnen wellust stellen en de reine geneugte der weldadigheid nooit*

gesmaakt hebben, verwachten mag, is miskennis, voor: miskennis is het eenige, hetwelk men verwachten mag van menschen, die, enz.

Eene voorname eigenschap van een zuiveren zin is, dat er eenheid in moet heerschen; zoodat men alles moet weglaten wat tot het hoofddenkbeeld niet in betrekking staat, en zorgen, dat de overgangen van het eene deel tot het andere geleidelijk zij. Aanbevelenswaardig is de volgende volzin door de welgeordende plaatsing zijner deelen: *„In het laatst der vorige eeuw, toen alle godsdienstige drijfveeren voor de groote menigte zooveel van hare kracht verloren hadden, bleef, om den mensch te dringen ook dan overeenkomstig de wet te handelen, wanneer hem geen openbare rechtbank vervolgen kon, den weldenkende geen ander middel over dan de opvoeding.”*

In den volgenden zin daarentegen is de eenheid verbroken, omdat het onderwerp niet het heerschende hoofddenkbeeld is gebleven: *Nadat prins Willem III ten anker gekomen was, zetten zij hem aan land, waar hij van al zijne vrienden verwelkomt en met de grootste blijken van toegenegenheid ontvangen werd.* Beter is de volgende constructie: *ten anker gekomen, liet prins Willem III zich aan land zetten, waar hij van al zijne vrienden verwelkomt en met de grootste blijken van toegenegenheid ontvangen werd.*

Ook in den volgenden zin is bij het gemis van een eenparigen voortgang van het hoofddenkbeeld de constructie te verwerpen: *Bedachtzaamheid in een veldheer maakt zijne vijanden omzichtig, verwekt vertrouwen op zijn beleid bij zijne wapenbroeders, en meestal worden hierdoor de zoo noodlottige gevolgen van eene verrassing voorkomen.* Beter zoude dit aldus zijn: *Bedachtzaamheid in een veldheer maakt zijne vijanden omzichtig, verwekt vertrouwen bij zijne wapenbroeders, en voorkomt meestal de zoo noodlottige gevolgen eener verrassing.*

De eenparige voortgang der rede zal verbroken worden, wanneer door eene opeenstapeling van vreemdsoortige denkbeelden er onderscheiden zinnen bestaan, welke men wederom had kunnen verdeelen of liever geheel en al weglaten. Zulk eene overlading en mengelmoes van zaken vindt men in dezen enkelen zin: *„de tocht der Grieken, onder bevel van Alexander, ging door een onbebouwd land, welks wilde bewoners sober leefden, daar hun geheele rijkdom bestond in eene soort van kleine schapen, welker vleesch tranig en onsmakelijk was, dewijl deze dieren gewoonlijk op doode zeevisch aasden.”* De volgende zin levert het voorbeeld van te veel afhankelijkke zinnen en eene verkeerde plaatsing, doordien zij te ver verwijderd zijn van hetgene zij bepalen: *„Toen ik onlangs bij u was, misschien herinnert gij het u nog wel, met mijnen neef, die eenige dagen bij mij kwam doorbrengen, daar hij gewoon is jaarlijks een reisje te doen, en dien ik toen medebracht, omdat ik begreep, dat gij wel met hem zoult ingenomen zijn, zooals ik spoedig merkte, dat het geval was, liet gij ons een boek zien, waarvan ik den titel niet onthouden heb, dat mij zeer spijt, maar dat ik toch gaarne eens nader wilde leeren kennen, en dat gij nog wel zult weten, hetwelk ik verzoek mij te willen zenden.”*

Ter bevordering van eenheid in den zin, wachte men zich voor het inschuiven van lang gerekte parentheses of tusschenzinnen, omdat het gebruik van dezen het verband tusschen de eigenlijke bestanddeelen van den zin niet zelden doet verloren gaan. Het volgende voorbeeld levert hiervan het bewijs: *„Prins Willem I verzamelde een aanzienlijk heir, waarmede hij, gelijk het heette, niet tegen Filips van Spanje, (deze koning werd op dit oogenblik nog ontzien en voor onzen wettigen beheerscher gehouden. Men weet toch, dat hij eerst ten jare 1581 door onze voorvaderen van zijne heerschappij over de Noord-Nederlandsche gewesten vervalten verklaard en plechtig afgezworen is) maar tegen Alva's*

dwingelandij in het veld rukte." Blair inzonderheid is geenszins met dergelijke inschuivingen in het midden van een zin ingenomen. "Zij mogen," zegt hij, "in sommige gevallen een zekeren schijn van geest hebben, en aange-merkt worden als gevolgen eener zekere levendigheid van denken, welke onder het voortgaan zeer gelukkig het oog voor een oogenblik ter zijde af kan slaan, in de meeste gevallen hebben zij eene slechte uitwerking. Zij zijn als het ware eene soort van raderen in raderen; zinnen midden in zinnen; met één woord een noodmiddel om de eene of andere gedachte te plaatsen, voor welke de schrijver geen bepaalde plaats weet te vinden."

Eindelijk vermijde men betrekkelijk de eenheid in zinnen alle nuttelooze aanhangsels en bijvoegsels aan het eigenlijke slot, zooals in dit voorbeeld: *De heer A verheft zoo bovenmate den tegenwoordigen toestand der eeuw, en de heer B beoordeelt dien zoo allerongunstigst, dat ik geen van beiden kan aanhooren zonder verontwaardiging*, welke door niets zoo ras in mij wordt opgewekt dan door eigen waan. Hier is het laatste lid eene geheel nieuwe voorstelling, en dus noodelocs aan het eigenlijke slot toegevoegd.

§ 3. KRACHT.

Men noemt den stijl *krachtig*, wanneer de gedachten, die zich tevens door belangrijkheid van inhoud moeten onderscheiden, zoo zijn voorgesteld, dat zij een treffenden indruk op de ziel teweegbrengen.

Tot bevordering van een krachtigen stijl gebruike men steeds nadrukkelijke woorden en zinrijke uitdrukkingen, en wel vooral dan, als de gedachten zelven nadrukkelijk en treffend zijn. Spreekt men b. v. van een dwingeland, dan drukt men zich voorzeker krachtiger uit als men de

woorden *wreedaard* of *snoodaard* verwisselt met de sterkere benamingen van *monster*, *schrik* of *geesel der menschheid*. Zoo is ook het bijvoeglijk naamwoord te zwak in deze uitdrukking: *Ten gevolge van den jongstleden storm vonden vele schepelingen in den vloed een onaangenaam einde*, in plaats van *deerniswaardig*. Zoo spreekt men ook van *zijn graf in de golven vinden*, voor *op zee verdrinken*. Aldus kan men ook de woorden *schuwen*, *ontnemen*, *te hulp komen*, krachtiger uitdrukken door *verfoeien*, *ontrukken*, *te hulp snellen* of *vliegen*. De eenvoudige gedachte b. v. *„Alle menschen zijn sterfelijk, om het even, of zij gering, dan wel aanzienlijk zijn”*, wordt krachtig en stout door het beeld, waaronder zij bij Horatius voorkomt. *„De dood”*, zegt hij, *„klopt met een gelijken voet aan de hutten der armen en aan de hooge paleizen of hallen der koningen.”* *)

Zinrijk zijn de woorden, *levenshulkje*, *vrachtje* en *opblaauwt* uit deze regels van Tollens :

„Levenshulkje, steek in zee!
Voer uw vrachtje naar de reë,
Die ginds opblaauwt uit de baren”, enz.

Die zinrijke woorden en uitdrukkingen bezigt dezelfde dichter in menigte, als hij de Lente bezingt :

„Welkom in de outdooide dalen,
Welkom, lente! duizendmalen,
Welkom uit den sluimerdood!
Welkom, duizend dartle kruidjes,
Teedre halmen, tengre spruitjes,
Wiegende op den moederschoot!” enz.

Niets verzwakt meer de kracht van den stijl dan de omslachtigheid en overtolligheid van woorden, daar langdradigheid volstrekt niet synoniem is met sterkte of nadruk. *„Vergenoegd met eene zegepraal behaald te hebben, wees hij*

*) Lulofs, Nederlandsche Redekunst.

de eer, die men er hem voor bewees, van de hand is zeker wel zoo goed gezegd als: *„daar hij vergenoegd was eene zegepraal behaald te hebben, wees hij, enz.*

Niet alleen overtollige woorden, maar ook overtollige leden van een zin moeten vermeden worden, als: *„het eerste gezicht van de schoonheid vervult reeds de ziel met inwendige vreugde, en verspreidt een genoeg over al hare vermogens.”* — Zoo ook in: *„het is niet mogelijk voor ons, de goddelijke werken met koelheid en onverschilligheid te beschouwen, of zoo velerhande schoonheden zonder een heimgelijk genoeg te bezichtigen.”* Immers in beide deze aangevoerde voorbeelden, drukt het tweede lid met andere woorden bijkans hetzelfde uit, wat reeds in het eerste gezegd is. Men heeft dus hier eene *tautologie* of herhaling van dezelfde gedachte met andere woorden. Zoowel deze als de *pleonasmen* of veelspraak behooren tot de overtolligheden, die de kracht van den stijl verlammen. (Zie verder pag. 25—27.)

Intusschen moet men door karigheid en bekrompenheid van woorden niet tot een tegenovergesteld uiterste vervallen, en den stijl stijf en dor maken. Te verwerpen is daarom de gedrongenheid door het misbruik maken van de *ellipsis* of uitlating, gelijk in de volgende uitdrukking: *„Gij hebt mij geschreven, lieve broeder, — gij eerstdaags bij mij zoudt komen. Hoe heeft mij die tijding verheugd; want gij weet, — ik van verlangen brand, — u na zulk eene lange afwezigheid te ontmoeten, en hoe — zelfs, een jaar geleden, — op het punt was op reis te gaan — u een bezoek te geven.*

Tot het besnoeien van overtolligheden is verder noodig om zich met bijzondere behoedzaamheid te bedienen van betrekkelijke voornaamwoorden en voegwoorden, tot verbinding der zinnen gebezigd. Eene noodelooze herhaling van het voegwoord *en* verzwakt o. a. den stijl, evenals het gewone gebruik van *en toen*, zoo mild in de spreektaal gebezigd.

Zoo komt het geliefkoosde en achtmaal voor in dezen zin : *„De academie, gesticht door den kardinaal Richelieu, om den vernuften van zijnen tijd en van zijn land werk te verschaffen, en hunne aandacht daardoor van zijn staatkundig gedrag en amtsbediening af te trekken, bracht dit voornamelijk in trein (n. l. de beschaving), en de schrandere geesten in Frankrijk hebben in dit laatste tijdperk zich geheel aan de beschaving van hunnen stijl en hunne taal overgegeven; en waarlijk met een zoo gelukkigen uitslag, dat men hen hierin bezwaarlijk zal evenaren, en hun proza en poëzie hebben hierdoor merkelijk gewonnen.”*

Men mag het intusschen als eene merkwaardige bijzonderheid der spraak beschouwen, dat de weglating van het voegwoord soms veel bijdraagt tot eene nauwer verbinding der zaken en tot het versnellen in de uitdrukking, terwijl omgekeerd de plaatsing daarvan de kracht geeft om de zaken eenigermate van elkander te scheiden en den zin te vertragen en te bezwaren. *„De oorzaak schijnt hierin gelegen te zijn”,* zegt o. a. Blair, *„dat in het eerste geval de ziel over eene opvolging van zaken zoo schielijk heenloopt, dat zij geen tijd heeft het verband daarvan aan te wijzen, en men in die schielijkheid de voegwoorden weglaat. Doen wij in tegendeel eene optelling van meer zaken, met het oogmerk om hierbij stil te staan, zoo schijnt de ziel dadelijk een langzamer en statiger tred aan te nemen, om te doen opmerken dat de onderwerpen, schoon samen vereenigd, nogtans op zich zelve vereenigd zijn; dat zij geen geheel, maar eene veelheid uitmaken.”* — Welk een nadruk soms door herhaling van het voegwoord aan bijzondere personen en toestanden wordt bijgezet, blijkt uit het gezegde van Paulus: *„ik ben verzekerd, dat noch dood, noch leven, noch engelen, noch overheden, noch machten, noch tegenwoordige, noch toekomstige dingen, noch hoogte, noch diepte, noch enig ander schepsel ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods.”*

Men zie verder over de *niet- en veel-verbinding* (asyndeton en polysyndeton) pag. 27 en 28.

Een andere regel, die de kracht van een zin bevordert, is deze, dat men de hoofdbestanddeelen, zooveel mogelijk, daar plaatse, waar zij den sterksten indruk maken. De aard van den zin moet bepalen of die plaatsing in het begin, in het midden of aan het einde het best geschikt is. Intusschen worden in vele gevallen de hoofdwoorden aan het begin van den zin geplaatst, als: *„de vermaken der verbeelding, in hunne geheele uitgestrektheid beschouwd, zijn niet zoo grof als die der zinnen, en niet zoo fijn als die des verstands.”* Men noemt dit de rechte of natuurlijke woordschikking, omdat men hierbij datgene aan het hoofd van den zin plaatst, wat de hoofdgedachte moet uitdrukken, en dus het eerst de aandacht tot zich trekt. Echter zijn omzettingen zeer aan te bevelen, wanneer men op een bijzonder deel van een zin of zinsnede bij voorkeur de opmerkzaamheid wil vestigen, zooals in de volgende uitdrukking, die zeker schrijver in zijne beoordeeling van Homerus bezigt: *„Den roem van oordeelkunde heeft Virgilius hem met recht betwist, maar in de vinding heeft hij nooit een mededinger gehad.”* Immers deze schikking is veel beter, dan wanneer hij de natuurlijke orde gevolgd en gezegd had: *„Virgilius heeft hem”*, enz. In den zin: *ik deed gisteren met mijnen vriend eene wandeling buiten de stad*, verkrijgt men telkens andere hoofddenkbeelden, als men de bepalingen *gisteren, mijnen vriend, eene wandeling en buiten de stad* verplaatst.

Ter bevordering van den nadruk kunnen ook de leden van een zin in hun geheel omgezet worden, als: *waardoor hij zoo diep gezonken is, weet ik niet; dat mijn vriend zijne reis gelukkig volbracht heeft, verheugt mij zeer.*

Nadrukshalve kan ook soms de rechtstreeksche woordschikking door de vragende worden afgewisseld, b. v. *Zou hij*

zich aan zulk eene snoodheid schuldig gemaakt hebben? — Hij zou zich aan zulk eene snoodheid schuldig gemaakt hebben? — of Aan zulk eene snoodheid zou hij zich schuldig gemaakt hebben? In sommige gevallen kan men ook den nadruk versterken door bij vragen of uitroepingen eerst het onderwerp te plaatsen, en hierna den uitroep met een persoonlijk voor-naamwoord te doen volgen, als: *de blos der gezondheid, hoe spoedig wordt hij niet van de wangen weggevaagd!*

Wil men een bijzonderen nadruk aan den zin geven, dan heeft het zijn voordeel de hoofdgedachte eerst aan het slot van den volzin te plaatsen, als: *van welken kant wij ook Homerus beschouwen, steeds blijft de zaak, die wij het meest in hem bewonderen, zijne ongemeene vindingrijkheid. — Vele menschen willen liever dat men hen vleie met zoete woorden, dan dat zij het juiste oordeel der verstandigen vernemen.* Intusschen moet de duidelijkheid aan deze soort van omzettingen niet opgeofferd worden, als: *eens beweent uw graf de liefde.* (Zie pag. 83.)

Vele schrijvers wijken zoowel in proza als poëzie van de natuurlijke woordschikking af, om aan den volzin meer kracht en bevalligheid te geven, zooals de volgende voorbeelden aantoonen: *met ontzetting en beving hoorden zij — als verstijfd en verlamd stonden zij. In den angst hunner harten hadden zij zich toen nedergeworpen voor den Almagtige en hunne ziel hem aanbevolen.* (Van Senden.)

Maar, naauw was de eerste nacht in 't nieuw verblijf gesleten, Naauw kwam de trage dag, zijn uur en tijd vergeten, Met loomer schreden weêr, of bij den cersten blik Stolt hun het bloed om 't hart van onverwachten schrik.

TOLLENS.

Eindelijk zal men de kracht van een zin bevorderen, als men zijne leden doe klimmen en in gewicht doe toenemen, of met andere woorden, dat eene zwakkere uitdrukking steeds eene sterkere vooraf ga, zooals wij reeds vroeger bij de

woordfiguren (zie bl. 20 en 21) opmerkten. Bestaat een zin uit twee leden, dan moet gewoonlijk het langste lid aan het einde geplaatst worden, omdat beider verband daardoor duidelijker wordt. Zoo is het duidelijker en bevalliger, als men zegt: *wanneer onze driften ons verlaten hebben, vleien wij ons met het denkbeeld, dat wij haar verlaten hebben*, dan wanneer men de langste zinsnede het eerst plaatste, en zeide: *wij vleien ons met het denkbeeld*, enz.

Intusschen is eene gestadige opklimming in de sterkte eener rede alleen voor zekere soort van stijl geschikt, aangezien het onderwerp der rede dikwijls van dien aard is, dat het onnatuurlijk en onbehaaglijk zou zijn het eenvoudige door eene te groote kracht en deftigheid te ontsieren.

§ 4. LEVENDIGHEID.

Met het *stoute* en *krachtige* der gedachten staat hare levendigheid zeer nauw in verband, aangezien eene gedachte, die krachtig en stout is, van zelve ook levendig zal zijn. „Het levendige”, zooals Lulofs zegt, „kan echter ook dan plaats hebben, als het *stoute* en *krachtige* juist niet zoozeer aanwezig zijn; want deze beide eigenschappen behoorren eigenlijk meer of min tot het *verhevene* alleen, terwijl levendigheid ook in het *schoone* kan worden aangetroffen.”

De hoofdbron van de levendigheid des stijls is eene werkzame verbeeldingskracht; buiten deze zullen alle middelen te kort schieten om de levendige gewaarwordingen te doen spreken, en aan de uitdrukking der gedachten eene soort van aanschouwelijkheid te geven. Trouwens de stijl is slechts de snede van het kleet, waarin de gedachten gehuld worden. „Levendigheid”, zegt de gemelde Lulofs verder, „bestaat in eene zeer korte, verrassende, puntige,

soms, als het ware, zinnelijk-aanschouwbare wijze, om eene gedachte voor te stellen. Prins Willem de Eerste, te kennen willende geven, dat men de ketterijen het best zal stuiten, door op dezelve geen acht te slaan, zegt bij Hooft: *„Dit is de aard der ketterije; rust ze, zoo roest ze; hij wet haar, die haar wrijft!”* *)

Onder de middelen, die dienstig zijn tot het bevorderen van de levendigheid van den stijl, rekenen wij in de eerste plaats het bezigen van *klanknabootsende woorden* en *woordschikkingen* (zie bladz. 22). Onderscheidene voorbeelden uit de werken van dichters en prozaschrijvers leveren het bewijs, dat het gebruik van dergelijke woorden en uitdrukkingen de gedachte meer verzinnelijkt en de levendigheid van den stijl grootendeels bevordert. Tot aanvulling en uitbreiding van het reeds vroeger aangevoerde, geven wij hier nog eene proef uit G. Brandts *Leven van de Ruyter*: *„De gantsche zee stond in vuur en vlam, die, door den dikken rook gelijk blixemstralen uit een donkre lucht uitborst. Elk verging 't hooren en zien door de duisterheid der buskruiddamp, en door de donderslagen van zoo groot eene meenigte musketten, als er geduurigh vuur gaven. Hier vertoonde zich de schrikkelijkheid van den oorlogh ter zee aan alle kanten. De koegels, bouten, schroot en splinters vloogen van alle zijden met een ijsselijk geknars van al wat getroffen wierd.”*

Niet minder levendig is de voorstelling van Bilderdijs klanknabootsende in zijn dichtstuk de Dieren, waar hij het volgende bezigt:

„Nog doet ge ons door uw kracht het stroomgeruisch der wateren,
 't Geplasch van 't kletterend nat, 't geklak der beekjens klateren,
 Des afgronds joelen op 't gedonder van de lucht,
 En 't stormgebulder van den noodstorm als hij zucht —,

*) Lulofs, Nederlandsche Redekunst, bl. 21.

Nog 't zacht geritsel van het lover, aaklig loeien
 Des woudstiers naar zijn prooi, door luisterende ooren vloeien,
 En 't tjilpend piepen der gepluimde burgerschap,
 Met krakend raafgekras of knetterend uilgeknep
 Verwisslen — liefde en haat met onderscheid van klanken
 Bezielen." enz.

In de tweede plaats zal de stijl in levendigheid winnen door het bezigen van verfraaiende toevoegselen of *epitheta*, hetzij bijvoeglijke naamwoorden of bijwoorden. Nogtans moet men zoodanige bijvoegsels vermijden, die iets onverschilligs aanduiden, of als bijkomende denkbeelden een begrip uitdrukken, dat in het hoofdwoord reeds opgesloten ligt (zie bl. 26). In de volgende voorbeelden zijn de epitheta, zoowel tot verfraaiing als vollediger voorstelling van het hoofddenkbeeld, voorzeker niet af te keuren, als: bloedige *tranen*, 't rijk gehalmd *veld*, benevelde *blik*, hartverheffende *blijmare*, onschatbare *waarde*, onuitsprekelijke *gave*, een spaarzaam *gebruik van schoonklinkende woorden*, *ik kon niet denken, dat mijne hooggespannen verwachting in eene bittere teleurstelling zou eindigen*. Ook in: *het levensbegin, doch ook het levenseinde is geheimzinnig, maar eenig en grootsch; — statig weerklinkt de stemme der woorden over bergen en rotsen* (van Oosterzee).

Dat ook de *ennallage* of *tijdverwisseling* aan den stijl dikwijls meer levendigheid bijzet, hebben wij reeds vroeger (bladz. 24) ter loops vermeld. Hier volge nog een voorbeeld uit Hooft's *Nederlandsche Historiën*, als hij het gruwelfeit te Naarden beschrijft: „*Men rukt de groote poort oopen; leydt eenpaarlyk aan, en schiet af, plompverlooren in 't hondert *)*; *met een gillen en schreeuwen, dat yder 't hart deedt sluyten, en de hairen te bergh staan. Dat*

*) In 't wilde weg, zonder doel.

wordt, by (door) die van binnen, schichtig beantwoordt, met een kryten, en kermen, zuchten, en janken, om steen en staal te vermurwen. 't Kouwde zweet breekt hun uit. Werwaarts ook zy zich keeren, de wanten (muren) staan pal en de dood in de deur. Voorts vlieght de vyandt, tot het kerkjen in, als verwoede wolven, den tsaaghenden drom (bevreesde menigte) met deeghens en daggen (dolken) op 't lyf. Dat weemelen onder elkandere, van een' schaare, in zoo eng een' plaats gepakt, dat buytelen in hun eyghen, oft hunner meedeburgheren, en spitsbroederen bloedt, dat roodt en doodt verwen van troonjen, breeken van gezicht, krimpen van leeden, vlechten van vingeren, wringen van handen, was wel 't growwzaamste weezen, dat oit oogk' oft oore moght voorstaan."

Over 't algemeen zal de levendigheid van den stijl bevorderd worden door eene doelmatige keus van krachtige woorden, door herhaling, uitroeping en ondervraging, door woordkeeringen, vergelijkingen en sierlijke beschrijvingen. Een uitmuntend voorbeeld van levendigheid is voorzeker de meesterlijke beschrijving van de intrede van den souvereinen vorst Willem I binnen 's Hage, door Van der Palm, als hij zegt: *"Nooit werd vreugde; tot dronkenschap opgevoerd, op zoo verschillende wijzen, naar ieders aard vertoond. Hier deed zij de oogen schitteren, daar benevelde zij,"* enz.

§ 5. GEPASTHEID.

Gepastheid is die eigenschap van den stijl, waardoor de gedachten in haren samenhang gekleed worden in dat woordengewaad, dat het meest overeenkomt met de stof en omstandigheden, waaraan hare behandeling is onderworpen.

Die gepastheid van den stijl is afhankelijk van het bijzonder doel van den schrijver of spreker, van de kunne of sekse, den ouderdom, toestand, rang en trap der beschaving van hoorder of lezer. Een juist inzicht in den aard der stof en een fijn gevoel van het voegzame zal voorzeker alles afdoen tot de keus dier woorden en uitdrukkingen, welke met de eigenschap van een gepasten stijl overeenstemmen. *)

„Zuiverheid en gepastheid der taal”, zegt Blair, „worden dikwijls met elkander verwisseld, en zijn inderdaad ook zeer na aan elkander verwant. Doch wel beschouwd zijnde, heeft er eenig onderscheid tusschen beide plaats. Zuiverheid namelijk is het gebruik van zulke woorden en schikkingen, als eigenlijk tot de taal, waarin wij spreken, behooren, in tegenstelling van woorden en schikkingen, welke uit andere talen ontleend, of verouderd, of nieuw gesmeed zijn, of ook zonder genoegzaam gezag gebruikt worden. Gepastheid is de keus van zulke woorden en schikkingen, welke het best en meest aangenomen gebruik uitdrukkelijk bestemd heeft voor die denkbeelden, welke wij door dezelve willen uitgedrukt hebben.” Zijn zuiverheid en gepastheid vereenigd, dan wordt de stijl niet alleen duidelijk, maar ook bevallig.

Outegenzeggelijk was Van der Palm meester van zijn stijl, die zich door gepastheid en fraaiheid onderscheidt, zooals wij daarvan reeds onderscheidene voorbeelden aanvoerden. Ook gepastheid is een der sieraden, waardoor de kernachtige stijl van Hooft uitmunt. Treffend en aandoenlijk, geheel in overeenstemming met het onderwerp, en dus hoogst gepast, is de taal van Borger, als hij zich aldus uit: *„Die slaap is u reeds te beurt gevallen, vrome, vroeg gestorven vrienden! Ja, schoon onze stem tot uwe graven niet kan doordringen, de mond spreekt toch gaarn*

*) Van Wieringhen Borski, theorie van den Nederlandschen Prozastijl.

tot u, omdat het hart u nooit vergeet. Hetzij de steenen van deze kerk uw dierbaar overschot bedekken, hetzij berg en dal en zee uwe rustplaats van ons verwijderd, waar gij ook moogt nederliggen, God bewaart uw stof, als den appel zijner oogen."

Hoe geheel anders is de toon, dien Van Hemert aanslaat in zijn „Gondar op Krukken”, in welke stad iedereen op krukken liep — een gezicht, dat Dr. Ralph geweldig trof. En toch is deze voorstelling, als het zinnebeeld dat de gewoonte 's menschen tweede natuur is, zeer gepast ten opzichte van haren aard en strekking.

Hoezeer ook de wijze, waarop twee onderscheiden dichters in de volgende coupletten hunne gedachten inkleeden, in ernst en verhevenheid zeer verschilt, ongepast is zeker geen van beide, als men de verscheidenheid van onderwerpen in aanmerking neemt :

„Ik stap in 't eeuwig woud! hoe klein, hoe nietig wordt
De mensch hier in mijn oog, hij groeit, hij bloeit, en dort
Zoo vlugtig, als het blad der beuken, door de vlagen
Des storms op 't mullig zand verachtlijk neêrgeslagen,
Terwijl de forsche stam de slopende eeuwen tergt,
En voor- en nageslacht in dikke schaduw bergt.

Helmets, HET HAARLEMMER HOUT.

Het vroege Kivits-ei.

Piet Smul trad in de Schuit van Leyden op den Haag,
En toefde bij het roer, terwijl een Maartsche vlaag

Verkeerde in 't verschijn: daar kwam een Knaap geloopten:

„Een Kievitsei! wie wil 't voor twee zesthalven koopen?”
„'t Is vroeg”, zei Smul, „en 'k neemt — voor één zesthalf.” „Zeg twee,
Mijn Heer, en neem het Ei in 't Mandje meê!”

De koop lukt, en de Schuit wordt van den wal gestooten;

Met roept de Knaap: „Mijn Heer, haast was mij iets ontschoten:
Het vuur dient voor uw Ei niet al te hard gestookt;
Ons Grootje heeft het al verleden jaar gekookt!”

STARING.

De gepastheid van den stijl betreft echter niet alleen de keus der woorden, maar ook de samenstelling der zinnen, waarbij men de *gecoupeerde* (doorsnedene) en *periodische* stijl (aaneengeschakelde) vooral behoort te onderscheiden. De eerste, die meestal uit kleine, eenledige zinnen bestaat, die elk op zich zelve een zin opleveren, is levendiger en treffender dan de laatste, en daarom zeer eigenaardig in de spreektaal, bij eene losse voordracht en bij sterke geoemoedsaandoeningen. Een voorbeeld van dezen aard is het volgende: *„Zamelt u dan een schat op in uw leven, in uw huis voor dát huis. Zonde knaagt. Wellust verteert. Onmatigheid vermoordt. Alleen geloof en godzaligheid doet leven.”* (Koetsveld.)

De periodische stijl daarentegen bestaat in de samenvoeging van verschillende zinsneden of leden, die als een omweg (periode) tot het einde van het hoofdbestanddeel leiden, en aan de rede een uiterlijk vertoon van deftigheid en waardigheid bijzetten. Het volgende kan hiervan tot voorbeeld strekken: *„Wanneer gij in het rond ziet, en de lotgevallen van andere menschen met de uwe vergelijkt; wanneer gij bedenkt, hoe weinigen het voorrecht van eene hooge geboorte ten deele valt, hoe velen kinderloos ten grave dalen, hoe zeldzaam eene gave de schoonheid is, hoe schaars men ware vrienden vindt, hoeveel armoede, hoeveel ziekten onder de menschen heerschen; dan zult gij op uwe knieën moeten nedervallen, en, in plaats van over een enkel lijden te morren, u verwonderen over de menigvuldige zegeningen, welke gij uit de hand van God hebt ontvangen.”*

Welke beide stijlsorten men te kiezen heeft, hangt af van den aard van het onderwerp en het karakter van het opstel; in alle gevallen geldt de regel, dat eene gepaste vermenging van lange en korte perioden eene zekere levendigheid en deftigheid over den stijl verspreidt.

§ 6. WELLUIDENDHEID.

Brengt de muziek door hare welluidende en overeenstemmende tonen een bijzonder aangenaam gevoel bij ons te weeg, ook dit vermogen wordt door de spraak, als het voertuig der gedachten, in zekere mate meegedeeld. Grootte redenaars, zooals Cicero, Pericles en Demosthenes, hebben door de melodie der spraak en door de welluidende schikking der perioden de luide toejuichingen hunner tijdgenooten verworven. Al waren ook de oude talen, zooals de Grieksche en Romeinsche, door het aangename en liefelijke harer harmonie welluidender dan de hedendaagsche, het is echter niet te ontkennen, dat ook onze gevierde redenaars door hunne welluidende tonen de toehoorders kunnen boeien.

Wat men door *welluidendheid* (numerus) verstaat, ligt in het begrip van het woord opgesloten. Behoorlijk toegepast, geeft zij de uitdrukking der gedachten in zulke woorden weder, die het gehoor streelen, en dus hierdoor de *kracht* van 't gesprokene verhoogen, de *levendigheid* versterken en de *gepastheid* te meer doen uitkomen. *) In zoover de welluidendheid ontstaat uit de keus van liefelijke klanken of enkele woorden, noemt men ze met een kunstwoord *euphonie*; is zij een gevolg van eene zoodanige rangschikking der woorden in volzinnen, dat het oor er door gestreeld wordt, dan noemt men ze *prozamaat* of *prozaval*.

Voorzeker zijn die woorden het streelendst voor het gehoor, welke uit zachte en vloeiende klanken bestaan, en waarin klinkers en medeklinkers op eene gepaste wijze vermengd zijn. Over het geheel zijn alle klanken; die moeilijk zijn voor de uitspraak, in gelijke mate hard en onwelluidend voor het gehoor. Samenstellingen als: *klotst*, *bonst*,

*) Maandblad voor Nederlandsche Taal, Stijl en Letterkunde, jaarg. 1864.

schril, schuts, des nachts, straks, enz. munten zeker niet uit door zachtheid en welluidendheid. Nogtans zijn deze en dergelijke woorden om het klanknabootsende, de voorstelling van levendigheid en de uitdrukking van kracht geenszins altijd te verwerpen, zooals blijkt in Tollens regel:

„En alles bonst, en dreunt, en klotst, en scheurt er van.”

Verder wordt de euphonie verbroken door de veelvuldige herhaling van dezelfde klanken, *als*: zelden ziet men eene zoo zeldzame zaak. Zoo ook verdient Bilderdijk geen navolging, als hij zegt:

„En ach! wat schouwplaats vol verrukken
Van 's Scheppers *schoonste* meesterstukken.”

En wat geeft ge ooit dan 't gene God als leengoed gaf.”

Tegen de welluidendheid strijdt ook de schorre opvolging van dezelfde letters, door afsnijding (aphaeresis) ontstaan, als: 'k kan, 't teeken, 's scheppers, voor ik kan, het teeken, des scheppers.

De *prozaatmaat* of de rangschikking der woorden tot volzinnen lijdt schade door de opeenstapeling van korte en lange lettergrepen, als: *wie wat hij wil ook kan, wil zelden wat hij moet; — menigvuldige koninklijke afgezanten bekleeden met de onbaatzuchtigste vaderlandsliefde hunne hoogst gewichtige staatsbetrekking bij buitenlandsche mogendheden.* „Lange woorden”, zegt Blair, „zijn gemeenlijk aangener voor het oor, dan woorden van ééne lettergreep. De eerstgenoemden behagen door hunne samenstelling en door de opvolging van klanken, welke zij teweeg brengen; hoe muzikaler dus eene taal is, des te grooter overvloed van zulke woorden zal zij bezitten. Onder woorden van gelijke lengte zijn die de welluidendste, welke niet geheel uit korte, noch ook geheel uit lange lettergrepen bestaan, maar waarin eene geschikte mengeling van beide plaats heeft.”

Strijdig met de welluidendheid is ook het nutteloos gebruik van werkwoorden, en wel inzonderheid van hulpwerkwoorden, als: *hebben, zijn, zullen* en *worden*. Dit geldt mede ten opzichte van sommige woordverbindingen met deelwoorden, als: *zullende bemind worden*, enz. Hoe onwelluidend klinkt niet de vereeniging van werkwoorden, vooral aan het slot van een zin, b. v. *'k geloof, dat weinigen Hoofds beschrijving van den moord te Naarden ongevoerd zullen hebben kunnen hooren lezen. — Hij hoopte, dat de oproermakers tot hunnen plicht terug te keeren zouden kunnen gedrongen worden.*

Het is daarenboven strijdig met de prozaatmaat een volzin met een eenlettergrepig en toonloos woord te sluiten. Trouwens het slot of de afloop van den geheelen zin wordt het meest door het oor gevoeld, en vereischt daarom groote oplettendheid. Wil men de welluidendheid niet opofferen, dan moet de toon steeds tot het einde blijven klimmen, en niet alleen de langste deelen der periode, maar ook de meest klinkende woorden voor het slot bespaard worden.

De hoofdregel, waarnaar men zich ter bevordering van de welluidendheid te richten heeft, is voorzeker de oefening en vorming van het muzikaal gehoor, verscherpt door het lezen van welluidende prozaschriften.

Dat ook aan het Nederlandsche proza geen welluidendheid en harmonie der perioden kan ontzegd worden, hebben vroegere en latere schrijvers door genoegzame voorbeelden gestaafd. Schilderachtig, levendig en welluidend is de stijl van Haafner in zijne beschrijving van Ceilon. *"Gij zijt schoon,"* zegt hij, *"T a p t o b a n é! — boven andere eilanden, die den Oceaan omgorden — zijt gij schoon! wijd beroemd zijt gij, in de jaren der vervlogene eeuwen! — Zoo als ik u zag, o! liefelijk eiland! vergeet ik u nooit; uw aandenken is mij als een zachte regen op het dorstige aardrijk,*

als de verkwikkende dauw des morgenstonds, die op bebloemde velden neder daalt."

Welluidend (om van anderen niet te spreken) is ook de stijl van Hulshoff, in zijne Beschrijving van de Jaargetijden, zooals blijkt uit de volgende periode, die op den Zomerzinspeelt: *"Vol eerbiedwekkende Majesteit zijn de vertooningen van dit heerlijk jaargetijde! Het begeerig oog wandelt over den golvenden wintervoorraad van rijpende koornairen op gebogene halmen, — het wandelt over zandige vlakten, afgemeten grasperken, veelkleurige zaailanden, en donkergroene bosschen, zich spiegelende in het water, — tot dat het zich bepaalt in een blaauwend verschiet, — 't welk ons, in het geheel, iets schoons doet beseffen, dat wij niet kunnen uitleggen."*

Ook bij latere prozaschrijvers, zooals Borger, Van der Palm, van der Hoeven (vader en zoon), van Oosterzee en anderen, treffen wij voorbeelden van dezen aard in menigte aan. Wij kiezen van den laatste het volgende: *"Wat wacht gij toch, dagen aan één, wachter op Schevenings-duin, en neemt het kunstglas in handen, en tuurt, of gij nog achter de witgepluimde golven geen zwarte stip ziet verrijzen? Ja waarlijk, daar schemert de reddingsboot, die Neêrlands redder terugvoert; daar nadert, daar wuift, daar is hij, de Prins van God gebeden: na een scheiding van bijna twintig jaren drukken Oranje en Nederland elkaar verzoend en verrukt aan 't hart! De koningsleeuw schudt met fonkelende blikken de manen, en de roofgierige adelaar vliegt verschrikt naar zijn nest, reeds verheugd zoo hij zijn jong nog kon bergen. Nu de ketenen afgerukt, het zwaard uit de schede, den bezem op den mast, de hand aan den broeder, en bovenal het hart aan den vorst!"*

Inzonderheid hebben het de dichters in hunne macht door welluidenden maatklank het gehoor te streelen en het hart te verheffen. Hoe zoetvloeiend is niet de bezielende taal van Poot in het *Akkerleven*, als hij aanheft:

„Hoe genoeglijk rolt het leven
 Des gerusten landmans heen,
 Die zijn zaligh lot, hoe klein,
 Om geen koningskroon zou geven!”

Hoe welluidend ruischt Camphuysens poëzie in zijn *May-
 sche Morgenstond*:

„Wat is de Meester wijs en goed,
 Die alles heeft gebouwt,
 En nog in weesen blijven doet
 Wat 's menschen oog aanschouwt.

Hoe liefelijk klinkt niet de toon, dien van Alphen
 in zijne cantate *de Starrenhemel* aanslaat, of die van
 Ter Haar, als hij in *Een landschap bij ondergaande zon*
 aldus zingt:

„Nu, zoo ver ons oog kan dragen,
 Nog de blikken rondgeslagen;
 't Landschap staat in d' avondblos!
 Hoort gij 't onbestemd geschater,
 't Loeijend vee, 't murmlend water
 En dat wild muziek in 't bosch.

Nog een voorbeeld van welluidendheid uit het *Lenteroosje*
 van onzen ongekunstelden volksdichter Tollens:

„Dartlend strijkt de lente neder,
 Sierlijk pronkt de schepping weder,
 In den hoogtijdsdos getooid:
 Treden we in de ontsloten tuinen,
 Waar natuur de ontloken kruinen
 Bloemen aan de voeten strooit.”

§ 7. NATUURLIJKHEID.

De *natuurlijkheid* van den stijl bestaat in eene gemak-
 kelijke, ongezochte en oordeelkundige opvolging van de regels

der natuur. Te recht zegt een onzer beroemdste mannen, dat het eenvoudige het zegel van het ware is. Immers het eenvoudige, natuurlijke bevalt en trekt aan, omdat het de waarheid gemakkelijk en ongedwongen voorstelt, en de gedachte als van zelve voortvloeit uit het onderwerp, waarover gehandeld wordt. „Wordt de *natuurlijkheid* buitengesloten, dan is de *welluidendheid* als muziek zonder tekst, de *levendigheid* als eene automaat-beweging, de *gepastheid*.... in het kort, elk andere beschouwde eigenschap van den stijl van minder waarde, omdat *natuurlijkheid* vooral ze verhooggen moet, daaraan leven en gloed kan schenken.” *)

Wel versmaadt de natuurlijkheid geenszins de zuiverheid aangaande het spraakgebruik en de vastgestelde taalregels, maar zij bindt zich daaraan niet angstvallig en bekrompen. Als eigenschap van een goeden stijl, vordert zij eene gemakkelijke en ongedwongen toepassing van de regels der theorie, zoodat zij zich met bescheidenheid boven elk voorschrift verheft, dat den geest bij het uitdrukken der gedachten in woorden aan banden legt. Steeds is het haar streven die woordschikking te begunstigen, welke het waarheids- en schoonheidsgevoel het meest bevredigen. „De natuurlijkheid is het juiste midden tusschen *platheid* en *gezwollenheid*, bevordert de duidelijkheid zeer, en is onafscheidelijk van beknoptheid of bondigheid en regelmaat van voorstelling.” De volgende voorbeelden zullen het onderscheid tusschen *gezwollenheid*, *eenvoudigheid* en *platheid* van stijl genoeg in het oog doen vallen:

„Op de vleugelen der lichtsnelle faam verbreidde zich over het geheele aardrijk de heuglijke mare van de in luister alles overtreffende zegepraal, door den Nederlandschen Mars op de wijdberoemde heirbenden van het Iberische Schiereiland bevochten.”

*) Maandblad voor Nederlandsche Taal, Stijl en Letterk., jaarg. 1864.

„Met verbazende snelheid verspreidde zich door geheel het land de heuglijke mare van de roemrijke overwinning, door onzen Maurits op de geduchte Spaansche legerbenden behaald.”

„Een ieder wist al heel gauw, dat Maurits de Spanjaarden geklopt had.”

Hij, die in den stijl naar eenvoudigheid en natuurlijkheid streeft, mijdt alle overtollige sieraad en pronk, die boven den invloed der gedachten ligt. Nogtans is hij niet afkeerig van het gebruik van zinrijke woorden of spreekwijzen en gepaste beeldspraak, om de denkbeelden, die hij in de ziel van anderen wil overgieten, tevens in de natuurlijkste orde voor te stellen.

Niet licht is de taak zijne gedachten bevallig, eenvoudig en natuurlijk in te kleeden; want juist in hetgeen zoo eenvoudig schijnt, dat ieder meent zóó te kunnen spreken en schrijven, ligt juist de groote kunst verborgen. De middelen om er toe te geraken, zijn een gelukkige aanleg, een helder oordeel en aanhoudende oefening door het aandachtig lezen van geschriften, die zich door een natuurlijken stijl onderscheiden.

Al wat natuurlijk is, moet zich boven het geheel alle-daagsche verheffen, en beide waarheid en schoonheid in zich vereenigen. *Schoon* en tevens *natuurlijk* is Vondels gezegde vergelijking, als hij de vermoorde zuigelingen te Bethlehem bezingt :

„De winckbraeu deekt nu met zijn booghjes
Gelokene en geen lachende ooghes,
Die straelden tot in 's moeders hart,
Als starren, die met haar gewemel
Het aenschijn schiepen tot een hemel,
Eer 't met een mist betrocken wert.”

Hoe natuurlijk is niet de stijl van Van der Palm, als hij zegt: *„Het moeilijkste van alle vraagstukken werd opgelost: de klanken der stem door zichtbare en blijvende tee-*

kenen te vertegenwoordigen : het letterschrift werd ontdekt. Van toen af dagteekende het tijdperk eener nieuwe beschaving. Welke gedachten in den geest van groote mannen, welke gevoelens in hun hart oprezen, wat kennis en onderrigt van hunne lippen vloeide, het behoefde niet meer der vergetelheid prijs te worden gegeven; perkament en papier werden er de bewaarplaats van; dagelijks vermenigvuldigde die schat, en werd vergroot en verrijkt, van het eene tot het andere geslacht voortgeplant. Wie tot denzelven toegang had, mogt zijnen dorst naar wetenschap lesschen, en deelde weder van het zijne aan anderen mede."

Wie treft niet het reeds gemelde natuurlied van Van Camp-huysens Meische Morgenstond, als hij verder zingt:

„De Mei, het schoonste van het jaar,
Daar alles is verfraaid,
De lucht is zoel, de zon schijnt klaar,
't Gewenschte windjen waait.

Het dauwtjen in de koele nacht
Wordt over 't veld verspreid,
Waardoor de heel Nature lacht,
En is vol dankbaarheid.

De aarde is met gebloemt' gesierd,
Het bijken gaart zijn was,
Het leeuwerikje tiereliert,
En daalt op 't nieuwe gras.

§ 1. KARAKTERS VAN DEN STIJL.

Er is een nauw verband tusschen de wijze waarop een schrijver denkt, en de bijzondere manier waarop hij zich uitdrukt. Door de laatste ontstaat het bijzonder karakter in zijnen stijl, zooals die voortvloeit uit den aard zijner taal,

de keus der woorden, de verfraaiing zijner uitdrukking door muzikale welluidendheid, figuur en andere sieraden. Dat verschillende onderwerpen ook eene verschillende soort van stijl vorderen, behoeft wel geen bewijs, daar toch wijsgeerige verhandelingen, om iets te noemen, niet in denzelfden trant kunnen geschreven worden als plechtige redevoeringen. De stijl van een schrijver hangt af van zijne bekwaamheid, eigen denkwijze en van den aard van het onderwerp, dat hij voor den lezer behandelt.

De Ouden hadden vier onderscheiden karakters van stijl, den *lakonischen*, *attischen*, *rhodischen* en *aziatischen* stijl. De kortheid van den eersté ging zoover, dat de oude Lacedemoniërs dikwijls op een brief niets antwoordden dan *ja* of *neen*, en dan soms nog maar alleen met de eerste letters dezer woorden. De attische stijl daarentegen was iets woordenrijker en onderscheidde zich door natuurlijkheid, fraaiheid en geestigheid. Lijnrecht tegenover dezen stond de meer wijdloopige en woordrijke aziatische stijl, die zich door gezwollenheid kenmerkte; de rhodische hield het midden tusschen de laatst twee genoemden.

Later onderscheidde men den stijl niet ongepast in *lagere* of *eenvoudige*, *hoogere* of *verhevene* en *middelsoort*. Deze drie karakters van den stijl, welke zoowel voor het proza als voor de poëzie gelden, gaan dikwerf in hetzelfde opstel met elkander vergezeld, zoodat men slechts te overwegen heeft wat men in een geschrift voor het hoofdkarakter heeft te houden. Het is evenals met de heerschende warmte in den zomer en de koude in den winter, niet-tegenstaande de eerste wel eens een guren en de laatste een zoelen dag oplevert. *)

*) Lulofs Nederlandsche Redekunst.

§ 2. DE EENVOUDIGE STIJLSOORT.

Dit lagere stijlkarakter kenmerkt zich door eenvoudigheid van gedachten, die door het onderwerp zelf ongezocht aangebracht en gemakkelijk kunnen begrepen worden. De eenvoudige wijze van uitdrukking moet zich onderscheiden door *natuurlijkheid*, *netheid* en *algemeene verstaanbaarheid* of populariteit. Bij al haren eenvoud versmaadt deze stijlsoort geenszins gepaste sieraden en schoonheden, als het tegenovergestelde van ijdel en pracht van beelden, waaraan te veel moeite besteed is. Geen spoor van kunst is bij haar te ontdekken; alles schijnt de zuivere taal der natuur te zijn. „Een schrijver mag rijk in zijne uitdrukking zijn, overvloedig in figuren en vol van verbeelding,” zocals Blair zegt, „doch dit alles gaat hem zonder eenige moeite af, en hij schijnt in die manier te schrijven, niet omdat hij zich die opzettelijk tot een patroon heeft genomen; maar omdat zij hem natuurlijk is.”

Al gaat dit stijlkarakter ook soms gepaard met zekere schijnbare achteloosheid, die de Ouden met eene *aangename achteloosheid* bestempeld hebben, het wijdt nochtans zijne bijzondere zorg aan de juiste keus der woorden en woordschikking, aan de ronding der volzinnen, de afwisseling der maat, de gemakkelijkerheid der overgangen en de juiste middelmaat tusschen karigheid en overdaad. Ook in volkschriften moet deze stijlsoort niet tot platheid, en in geschriften voor kinderen niet tot het kinderachtige en beuzelachtige vervallen. Niet ongepast kan men ze vergelijken bij eene rivier, welker helder water met eenparige snelheid door de vlakke vloeit, of wel bij een dish, die van goede en smakelijke spijzen voorzien is; maar waarop men geen fijne gerechten en lekkernijen aantreft. Deze stijl, zoo moeilijk om dien na te volgen, is bijzonder geschikt voor

brieven, verhalen, gesprekken, fabel- en kindergedichten, bij de ontwikkeling der bewijsgronden en dergelijke.

Voor *natuurlijke eenvoudigheid* bezigt men wel eens het woord *naïveteit*, ofschoon wij eigenlijk geen woord bezitten, dat er de kracht en beteekenis volkomen van uitdrukt. „Men zoude het naïeve,” zegt Lulofs, „niets bevalligs kunnen noemen, uit de mengeling van kinderlijke eenvoudigheid en vaak ook goedaardigheid met schranderheid en soms wel eens schalkschheid voortspruitende.” Kinderen, met eenig vernuft bedeed, als ook sommige landlieden, die geestig zijn, bezigen dikwerf zulke naïeve uitdrukkingen. Hier volgen een paar voorbeelden* van natuurlijke eenvoudigheid, het eene van Huygens en het andere van Cats:

Pleiters Hulp.

Ick sieder u wel door te helpen, goede vriend,
 Sprack Teun zijn Advocaet, die hem tot noch toe dient,
 En heeft hem inder daet wel half daer door geholpen,
 Te weten door sijn gelt, syn' schueren en syn stolpen,
 En naer ick 't spel aan sie, daer is hoop voor de rest,
 De goeden Advocaet doet noch al vast zijn best.

Dwank leert Sank. —

De wilde papegay eerst in het wout gevangen,
 Wil enkel uyt de koy; en door de sporten prangen;
 Maer als se geenen troost in dit geweld en siet,
 Soo stelt se zich gerust, en singt een geestig liet.
 Wanneer der eenig mensch met druk is overladen,
 Ik weet hem groot behulp tot alle groote quaden,
 Want, als de gantsche ziel met plagen is vervult,
 Daer is geen beter ding, als lijden met gedult.

§ 3. DE VERHEVENE STIJLSOORT.

Het verhevene of hoogere stijl karakter kenmerkt zich vooral door kracht, nadruk, stoutheid en verheffing. Ge-

schriften en opstellen, die zich onderscheiden door rijkdom van gedachten en beeldrijke taal, geschikt om het gemoed te schokken en de verbeelding te ontvlammen, behooren tot de verhevene stijlsoort. De figuren, waarvan ze zich bedient, verzinlijken en verlevendigen de voorwerpen en wekken de aandoeningen op. Als sieraden en hulpmiddelen der redekunst bezigt zij gaarne persoonsverbeeldingen, aanroepingen, uitroepingen en andere rhetorische figuren. Door de keus van regelmatige perioden, naar gelang van het onderwerp door korte zinnen afgewisseld, verheft zij de voorwerpen, die reeds door hunne verhevenheid dien indruk in eene hooge mate bij ons verwekken. Te regt vergelijkt men het hoogere stijl karakter bij een stortvloed, die, terwijl hij rotsklompen voortsleurt en met dammen en dijken spot, in toemeloose drift zich eene eigene bedding graaft en eigene oevers afbakent. Alle natuurtooneelen, zooals eene aardbeving, een vuurspuwende berg, een onweder en orkaan, die geducht zijn in hunne uitwerkingen, zijn als zoovele voorname bronnen van het verhevene. „Alles wat uit zijnen aard,” zegt Blair, „aan het statige, ontzagverwekkende, ja zelfs aan het schrikkelijke grenst, zooals duisternis, eenzaamheid, stilte, brengt niet weinig toe om den indruk van het verhevene te bevorderen. Welke zijn toch de tooneelen in de natuur, die onzen geest ten hoogsten trap verheffen, en 't gevoel van het verhevene in ons verwekken? Niet het bevallige landschap, de bloemrijke beemd, noch het gezicht van eene volkrijke stad; maar de met mos begroeide rots, de eenzame zee, het donkere eikenbosch en de vloed, die over diepe afgronden henen bruist. Uit die zelfde oorzaak zijn de tooneelen des nachts doorgaans de verhevenste. De hemel, met tallooze sterren bezaaid, vervult onze verbeelding met een veel dieper gevoel van eerbiedvolle verbazing, dan wanneer wij dien zelfden hemel door den heldersten zonneglans zien verlicht. Het eentoonig en aanhou-

dend gebrom van eene zware klok verwekt te allen tijde ontzag; doch dubbel sterk, wanneer het in de diepste stilte van den nacht wordt gehoord. De duisternis wordt daarom meermalen door de dichters gebruikt als een trek, om aan de beschrijving der Godheid meer verhevenheid bij te zetten."

Verheven is de stijl in Ossian's werken, wanneer hij ons door zijne krachtige taal zoo juist en nauwkeurig de rotsen, vloeden, stormwinden en veldslagen schetst. Als eene schildering van de ijselijkheden van een veldslag in verheven beelden kan het volgende voorbeeld dienen: *"Gelijk woedende winterstormen van twee loeiende bergen in het dal nederstorten, zóó naderden elkander de helden. Gelijk twee toomeloze vloeden van hooge gebergten elkander ontmoeten, zich vermengen, en over de velden heen bruisen, zoo ontmoeteden elkander, beiden wild, bruisend en onstuimig in 't gevecht, Lochlin en Inisfail. Veldheer sloeg tegen veldheer, man tegen man; staal klikklakte op staal; helmen werden vaneengekloofd; bloed sprong uit de wonden, en rookte in 't zand. Gelijk het bruisen van den Oceaan, wanneer baar op baar wordt gestapeld; gelijk de laatste slag van zwangere donderwolken, zoo klonk het schrikkelijke geluid van den slag. De kreet der legerbenden klonk wijd en zijd over de bergen, gelijk een onweder bij nacht, wanneer eene wolk breekt tegen Cona's bergtoppen, en duizend geesten met een akelig gehuil de lucht vervullen."*

Inzonderheid bevatten de gewijde schriften der Israëlieten voortreffelijke voorbeelden van het verhevene, zooals o. a. de 18. Psalm, waar (vs. 8—16) de verschijning van den Almachtige aldus wordt geschetst:

Toen daverde en beefde de aarde, en de gronden der bergen beroerden zich, en daverden, omdat Hij ontstoken was.

Rook ging op van zijnen neus, en een vuur uit zijnen mond verteerde; kolen werden daarvan aangestoken.

En hij boog den hemel, en daalde neder, en donkerheid was onder zijne voeten.

En hij voer op eenen Cherub en vloog; ja hij vloog snellijk op de vleugelen des winds.

Duisternis zettede Hij tot zijne verberging; rondom Hem was zijne tent, duisterheid der wateren, wolken des hemels.

Van den glans, die voor Hem was, dreven zijne wolken daar henen; hagel en vurige kolen.

En de Heere donderde in den hemel, en de Allerhoogste gaf zijne stem; hagel en vurige kolen.

En hij zond zijne pijlen uit, en verstrooide ze; en hij vermenigvuldigde de bliksemen, en verschrikte ze.

En diepe kolken der wateren werden gezien, en de gronden der wereld werden ontdekt, van uw schelden, o Heere! van het geblaas des winds uwer neuze.

Niet minder verheven zijn onderscheiden andere plaatsen, zooals o. a. in Ps. 104, waar de gewijde dichter Gods majesteit en heerlijkheid schetst:

Die zijne opperzalen zoldert in de wateren, die in de wolken zijnen wagen maakt, die op de vleugelen des winds wandelt.

Hij heeft de aarde gegrond op hare grondvesten, zij zal nimmermeer noch eeuwiglijk wankelen.

Die de fonteinen uitzendt door de dalen, dat ze tusschen de bergten henen wandelen, enz.

Gij beschikt de duisternis, en het wordt nacht, in den welken al het gedierte des velds uittreedt; de jonge leeuwen, brieschende om een roof en om hunne spijs van God te zoeken.

Daar (de zee) wandelen de schepen en de Leviathan, dien gij geformeerd hebt om daarin te spelen.

De Heere verblijde zich in zijne werken. Als hij de aarde aanschouwt, zoo beeft zij; als Hij de bergen aanroert, zoo rooken zij.

Verheven is ook de aanvang van den derden zang uit Helmers' Hollandsche Natie:

't Was nacht: 'k zat eenzaam in het eikenbosch verloren,
 Geen wind beroerde 't loof, geen vogel deed zich hooren,
 Een stilte, als die van 't graf, hield mijnen geest gewekt,
 En schrikbre duisternis had d' aardbol overdekt.

De maan verdween, geen star blonk aan de hemelbogen;
 'k Zag niets: de schepping was voor mij in 't niet vervlogen;
 't Scheen dat ik in den nacht, die mij omsluijerd hield,
 Het eenigst wezen was met denkskracht beziel, enz.

Inzonderheid munt „De Rey van Engelen” uit
 Vondels Lucifer in verhevenheid uit:

• Wie is het, die zoo hoogh gezeten,
 Zoo diep in 't grondelooze licht,
 Van tijd noch eeuwigheit gemeeten,
 Noch rondon *) zonder tegenwicht,
 Bij zich †) bestaet, geen steun van buiten
 Ontleent, maer op zich zelve rust,
 En in zijn wezen kan besluiten
 Wat om en in hem, onbewust
 Van wancken, draeit, en wordt gedreven,
 Om 't een en eenigh middelpunt;
 Der zonnen zon, de geest, het leven,
 De ziel van alles wat ghy kunt
 Bevroên, of nimmermeer bevroeden,
 Het hart, de bronaêr, d' oceaen
 En oirsprong van zoo veele goeden §)
 Als uit hem vloeien en bestaen
 By zijn genade, en alvermoogen,
 En wijsheit, die hun 't wezen schonck
 Uit niet, eer dit in top voltoogen
 Palais, der heemlen hemel, blonck;
 Daer wij met vleuglen d' oogen dekken
 Voor aller glansen Majesteit.

Niet minder verheven is Vondels mededinger, de groote
 Bilderdijk, in zijn onvoltooid heldenstuk „de Ondergang
 der eerste Wareld”:

„Gij ongeschapen bron van leven en bestaan!
 Gij, onbegrijpbre, die uw ontoegangbre glansen
 Omnevelt met de zon: wiens lof de morgentransen

*) Kring, omtrek. †) Door zich zelve alleen. §) Goederen.

Verbreiden met het licht! Gy, Almacht, Gy gebiedt
 En 't is er; roept, en 't wierd, ontsprongen uit het niet.
 Gij breidt uw handpalm uit; 't is weldaad en bezieling!
 Gij sluit ze; en al wat is, stort ijlings in vernieling!
 De Duivlén siddren, en het Engelendom ontzet
 Waarheen Ge uw opslag wendt, die bliksemend verplet.
 De Cherubijn bedekt het aanzicht voor den luister
 Des zetels, dien Gij drukt, omvloed met vlammend duister.
 De starren wandlen op Uw wenken. Dag en nacht
 Eerbiedigen Uw wet. Maar 't zondige geslacht
 Der aarde onteert Uw naam door schuldige euvel daden.
 Genadige! Zie neêr: Zie ons in tranen baden!
 Ons! afgevallen — ons! van U verwijderd kroost,
 Maar in Uw heilbelofte, in al Uw wil, getroost.

Het verhevene draagt den naam van het *zachtroerende*,
 wanneer deernis, kalme vreugde, teederheid of droefgeestig-
 heid stille aandoeningen bij ons opwekken. Brengen daar-
 entegen hevige hartstochten, zooals die van schrik, vrees,
 verontwaardiging, afgrijzen, diepe droefheid en andere drif-
 ten onze ziel in hevige beweging, dan draagt dit stijlkarakter
 den naam van het *sterkroerende* of *hartstochtelijke* (pathe-
 tische). Zachtroerend is o. a. het treurdicht van Nieuwland
 bij den dood zijner gade, meer sterkroerend de schildering
 van den Moord te Naarden, door Hooft (zie bl. 94 en 95).

De eigenlijke grond van het verhevene moet in den aard
 en de natuur van het voorwerp zelf liggen, en de beschrij-
 ving er van nauwkeurig, nadrukkelijk en ongekunsteld zijn.
 De schrijver of spreker moet van dat denkbeeld levendig
 doordrongen zijn, indien de lezer of hoorder er door getroffen
 zal worden. Zelfs geen hoogdravende uitdrukkingen zijn in
 staat datgene te vergoeden, wat hem aan sterkte van gevoel
 ontbreekt. De verhevenheid ligt eigenlijk in de gedachten;
 zijn deze waarlijk grootsch en verheven, de stijl zal in de
 meeste gevallen met de waardigheid van het onderwerp over-
 eenstemmen. Wil men een gewoon en dagelijksch verschijn-

sel als verheven doen voorkomen , of een wezenlijk verheven onderwerp tot in het overdrevene verheffen , zoo ontaardt de stijl in *gezwollenheid*.

§ 4. HET MIDDELSOORTIGE STIJLKARAKTER.

Deze stijlsoort houdt het midden tusschen het eenvoudige en verhevene , en vormt uit beider vereeniging een eigen , oorspronkelijk karakter. Dient het lagere stijl karakter hoofdzakelijk om te onderrichten en te overtuigen , het hoogere om het hart te verheffen en de verbeelding te ontvlammen , het middelsoortige stelt zich in het algemeen ten doel om den lezer of hoorder te behagen en zijne aandacht aange naam bezig te houden. Geenszins versmaadt dit karakter de sieraden der kunst en het gebruik van tropen en figuren , die het gevoel en de verbeelding kunnen streelen. In afgeronde , welluidende en uitgebreide volzinnen tracht het met eigenaardige kalmte en bedaardheid den inhoud der gedachten juist en zorgvuldig uit te drukken.

Ter bevordering van de duidelijkheid en gemakkelijker daalt ook in sommige gevallen het middelsoortige stijl karakter af tot het eenvoudige , of klimt op tot het hoogere en verhevene , in zooverre dit overeenkomstig den aard van het onderwerp noodig en gepast is ter opwekking van het gevoel en de verbeelding. Niet ongepast kan men het vergelijken bij een helderen , breedten , statigen stroom , van weerszijden op de oevers door lommerrijk geboomte overschaduwde.

Deze soort van stijl is gewoonlijk de heerschende in aanspraken van wellevendheid of plichtpleging , in lofredenen , academische redevoeringen , lofdichten , tooneelstukken , beschrijvende dichtstukken en soortgelijke.

Waarlijk schoon is de beschrijving , die Ossian van de

puinhoopen van Balclutha geeft, zooals het volgende voorbeeld duidelijk toont: *„Ik heb de muren van Balclutha gezien, maar zij waren verwoest. Het vuur had door de huizen gedruischt, en de stemme des volks werd niet langer gehoord. De stroom van Clutha was uit zijne plaats gedreven, door het instorten der muren; de distel schudde zijn wankelend hoofd, en het mos swisde zachtkens door den wind. De vos keek uit het venster, en het rietgras waaide om zijn hoofd. Woest is de woonplaats van Moima; stilte is in het huis haars Vaders.”*

Uitnuntende voorbeelden van beschrijvende poëzie bevatten de schriften van het Oude Testament. Zoo luidt het o. a. bij Jezaia: *alle vleesch is gras en al zijne goedertierenheid is als eene bloem des velds.*

Het gras verdort, de bloem valt af, als de Geest des Heeren daar over blaast; voorwaar het volk is gras.
En verder:

*Ziet de volkeren zijn geacht als een druppel van een emmer en als een stofje van de weegschaal, ziet hij werpt de eilanden heen als dun stof. En de Libanon is niet genoegzaam om te branden, en zijn gedierte is niet genoegzaam ten brandoffer. *)*

Het is dezelfde gewijde schrijver, die in krachtige en beeldrijke taal Tyrus' ondergang aankondigt, met deze woorden: *„Jammert, schepen van Tarsis! want verwoest is stad en haven, verstompt o bewoners der zee kust! die Sidons zeevarende kooplieden bevolkten.... Moest dit uw lot zijn, o weelderig dartele! wier oorsprong was van de oudste dagen. Hare eigene voeten dragen haar verre heen in vreemdelingschap. De Heer der heirscharen heeft haar dat lot beschoren, om de trotschheid van weelde en pracht te dempen, om wereldgrooten te vernederen. Hij heeft*

*) Jes. XL: 5, 7, 15, 16.

*zijne hand uitgestrekt over de zee; de koningrijken heeft hij beroerd, de Heer heeft bevel gegeven tegen Kanaän, om te verdelgen al dezelfs vastigheden." "Gij zult," dus spreekt Hij, "Gij zult niet langer dartelen, Sidons geschonden dochter!... Jammert, schepen van Tarsis! want verwoest is uwe sterkte." *)*

Voorbeelden van het middelsoortige stijlkarakter vindt men bij menigte bij verschillende Nederlandsche prozaschrijvers en dichters, zooals Hooft, Brandt, Stijl, Van der Palm, Helmers, Tollens en andere.

Zoo luidt het in eene van Van der Palms Leerreden, het Paradijs op aarde: *"En indien een blik op de groote geschiedenis des menschedoms, op de goedertieren leidingen des Eeuwigen met ons verdorven en verloren geslacht tot op het tegenwoordige oogenblik, niet genoegzaam is, om dit vertroostend besef in ons op te wekken; komt, treden wij dan als aan de hand van God naar buiten, en zien wij, in den helderen en heerlijken spiegel der natuur, wie die God is, tegen wien wij ons zouden beklagen. Wie is Hij, wiens koesterende zon het bloed in onze aders verwarmt, en leven, licht en vreugde verspreidt? Wie is de Vader van den regen, die den moederlijken schoot bevrucht, waaruit de dauw geboren wordt! Wie bekleedt het geboomte met loof, onze velden met gras, onze akkers met vruchtbare halmen? Wie deed, bij het inzamelen van een rijken oogst het veldgejuich weergalmen, en vulde onze schuren met zegen en overvloed? Het is dezelfde God, die slaat en wondt, maar nimmer plaagt en bedroeft van harte?"*

Schoon is de beschrijvende poëzie in Helmers Nederlandsche Natie, waar hij, als het beeld van Nederland, in den aanvang van den tweeden zang den loop van den Rijn schetst:

*) Jes. XXIII, naar de vertaling van Van der Palm.

„Op de eeuwige Alpen, die met sneeuw en ijs omschorst,
 Ontwringt de schoone Rijn zich aan der bergen korst:
 Eerst sluipt hij nietig voort met ongewisse gangen,
 Als een versmade beek, naauw waard' een' naam te ontvangen.
 Allengskens aangegroeid, schiet hij, langs breeder boord,
 Met jonglings vuur en kracht, zijn stoute golven voort,
 En stort bij Lauffen zich, met ongehoord gedonder,
 In d' afgrond; schuimt, en bruist, en woelt, en wringt van onder
 De klippen zich hervoort; getergd door wederstand,
 Verbreekt, verbrijzelt hij de rotsen aan zijn' kant.
 Een hel van water stort hij neêr met schriklijk klateren,
 En heel de landstreek dreunt van de afgeschoten wateren!
 Nu golft hij Duitschland door, met trotsche majesteit,
 Langs rijke dorpen, aan zijn' vruchtbren boord verspreid,
 Langs bergen, lagchende van Bachus zegeningen,
 En steden, trotsch gebouwd, die zijnen lof bezingen.
 Van Ehrenbreitsteins top ziet elk zijn' slangenloop,
 En groet hem, van die hoogte, als bronaâr van Euroop'.
 Ach! zoek dien schoonen stroom nu weêr bij Katwijks stranden,
 Wat vindt ge? een vuile poel, gesmoord in slijk en zanden,
 Onedel en versmaad kruipt hij daar schandlijk voort,
 Eer zich zijn drabbig nat in 't zand der duinen smooft.
 De vreemdeling, die hem langs Coblents muur zag golven,
 Herziet hem hier! maar ach! in ruigte en wier bedolven.
 Hij mijmert aan zijn' zoom met waggelende treên,
 Denkt aan het oud Karthaag'! en gaat in weemoed heen.”

§ 5. ANDERE KARAKTERS VAN DEN STIJL.

Behalve de drie hoofdkarakters van den stijl, bestaan er nog verschillende tusschensoorten, die men meerendeels als onderafdeelingen van de drie opgenoemde hoofdsorten kan beschouwen. Daar de overgangen van den eenvoudigen in den middelbaren en uit dezen in den hooger en stijl, of omgekeerd, natuurlijk en geleidelijk moeten zijn, zoo volgt hieruit, dat in de drie hoofdsorten niet alle

schakeeringen van karakter zijn begrepen. Tot die zoogenoemde tusschensoorten van den stijl behooren voornamelijk de *beknopte*, de *uitvoerige*, de *drooge*, de *nette*, *fraaie*, *bloemrijke* en *hartstochtelijke* stijl, van welken laatste wij reeds ter loops spraken.

De *beknopte* stijl verwerpt alle onbeduidende uitdrukkingen, en snijdt alles af, wat niets wezenlijks aan den zin bijzet. De beknopte schrijver of spreker zal hetzelfde denkbeeld niet bij herhaling met andere woorden uitdrukken, en dat wel te minder, omdat hij zich ten doel stelt met weinig woorden veel te zeggen, en hij zijne uitdrukkingen meestal zoodanig bezigt, om ook hierbij iets aan het eigen oordeel en aan de verbeelding van den lezer of hoorder over te laten. Sieraden en beelden versmaadt hij wel niet, maar gebruikt die minder ter verfraaiing dan wel ter bevordering van de kracht en den nadruk van den stijl.

Voor al in geschreven stukken biedt eene zekere mate van beknoptheid groote voordeelen aan, omdat zij de levendigheid van den stijl bevordert en hierdoor den lezer meer belangstelling inboezemt. Zoo moeten beschrijvingen, om levendig en bezielend te zijn, steeds op eene beknopte wijze worden voorgesteld, aangezien de omslachtigheid die meer verzwakt dan versterkt. Intusschen wachte men zich voor overdrijving, vermits eene uiterste beknoptheid zoo licht in droogheid en duisterheid ontaardt. Vooral is Hooft, die in zijne Nederlandsche Historie Tacitus navolgde, een voorbeeld van beknoptheid.

Tracht de *beknopte* stijl, zonder in geringe bijzonderheden te treden, de gedachten treffend en met nadruk voor te stellen, geheel anders is dit met den *uitvoerigen* stijl. Deze toch streeft er naar de denkbeelden in het breede en in al hunne bijzonderheden te ontwikkelen, en overal een grooten rijkdom en overvloed ten toon te spreiden.

Voor al vordert de mondelinge voordracht een uitvoeriger

stijl dan een geschreven stuk, omdat den hoorder minder tijd tot nadenken is verleend dan den lezer. „Een rijke vloeibare stijl,” zegt Blair, „is dus een vereischte in allen, die in 't openbaar spreken; onder die bepaling nogtans, dat de redenaar zich te gelijk voor zoodanige wijloopigheid wachte, waardoor hij flauw en vervelend zoude worden; iets, dat licht gebeurt, wanneer hij dezelfde gedachte, met oogmerk om ze beter in te scherpen, onder te veel verschillende gedaanten voorstelt.”

Lange perioden mogen ernstig en deftig zijn, doch loopen ook licht gevaar, dat de uitvoerigheid in langwijligheid ontaardt, en waarvoor men zich evenzeer als voor droogheid en duisterheid wachten moet. Ofschoon een uitvoerige stijl over het algemeen lange perioden en beknopte korte zinnen heeft, zoo kan nogtans een schrijver, die zich van deze laatsten bedient, zeer langwijlig zijn, wanneer zij geen rijkdom van gedachten uitdrukken. Zoo gebruiken de Franschen meestal korte zinnen, zonder dat hun stijl zich altijd door beknoptheid onderscheidt. Alleen eene behoorlijke afwisseling van lange en korte zinnen zal de deftigheid en levendigheid bevorderen.

De *drooge* stijl, in den goeden zin des woords, streeft niet bepaald naar sieraden, ofschoon hij een bevalligen tooi niet buitensluit. Wel verre van op het gevoel en de verbeelding te werken, tracht hij rechtstreeks tot het verstand te spreken, om den lezer te onderwijzen, en de zaken voor hem in een duidelijk daglicht te stellen. Behalve door duidelijkheid kenmerkt hij zich door bevattelijkheid, geleidelijke orde, bondigheid en juistheid.

Men bezigt bij voorkeur dit stijlkarakter in *didactische* of leerkundige opstellen, waar het inzonderheid op onderrioting en overtuiging aankomt, zooals in de zoogenoemde *verhandelingen*, het *wetenschappelijk* *vertoog* en het *wetenschappelijk* *handboek*.

Een *nette* stijl daarentegen treedt op het gebied der verfraaiing, zooals die met den aard van het onderwerp overeenkomt. Behalve door duidelijkheid en juistheid kenmerkt zich deze stijlsoort door schoonheid van uitdrukking en voordracht, waartoe vooral eene geschikte keus van woorden en bevallige rangschikking noodzakelijk zijn. Eene stoute verbeelding of welsprekendheid is dezen stijl niet eigen. Zijne zinnen, veeleer kort dan uitgebreid, eindigen met een gepast slot, dat alle overbodige toevoegselen verwerpt. Inzonderheid leent hij zich tot het schrijven van een gemeenzamen brief of tot het opstellen eener leerrede of geschiedkundig verhaal.

De *fraaie* stijl kenmerkt zich door een hooger graad van sieraad dan de voorgaande, en bevat in één woord alles wat het verstand onderricht en de verbeelding behaagt. Behalve door het bevallige en het schoone van de uitdrukking der gedachten, onderscheidt zich deze stijl door groote duidelijkheid, gepastheid, zuiverheid en eene gelukkige en welluidende rangschikking der woorden. „Zoo noemen wij,” zegt Lulofs, „bijv. den stijl van Hooft in vele opzichten *fraai*, omdat hij door kracht, levendigheid en iets ongemeen schilderachtigs uitmunt, en die aangename aandoeningen bij ons verwekt, waarmede alles wat *schoon* is, den mensch pleegt te vervullen.”

De *bloemrijke* stijl bedient zich bij voorkeur van schitterende beelden of figuren, die de uitdrukking der gedachten opluisteren en ze als het ware geheel verzinlijken. Doch evenals eene overdadige hoeveelheid van sierplanten in een bloemtuintje ons geenszins kan verlustigen, evenmin kan ons een stijl behagen, wanneer zijne sieraden, in vergelijking met de zaken, te rijk overladen of te schitterend zijn. Te recht zegt daarom Blair, dat spaarzaamheid der sieraden één der grootste sieraden is om te behagen, en dat, zonder den grondslag van gezond ver-

stand en bondige gedachten, de bloemrijkste stijl niets anders is dan een kinderspel om de lezers te misleiden. Hoedanig de tropen en figuren doelmatig ter verfraaiing van den stijl moeten gebezigd worden, is reeds vroeger in bijzonderheden behandeld.

ZESDE AFDEELING.

Bijzondere regelen tot het vervaardigen van opstellen in proza.

Na ons in het hier voorgaande bij eenige algemeene regelen zoowel voor het proza als de poëzie bepaald te hebben, werpen wij thans een vluchtigen blik op hetgeen dat meer bijzonder de opstellen in proza betreft.

Tot welk onderwerp eene redevoering of eenig opstel in proza zich ook bepale, altijd komen bij het opstellen en uitspreken van deze vier hoofdpunten in aanmerking, en wel: 1°. de *vinding* (inventio), 2°. de *rangschikking* (dispositio), 3°. de *uitdrukking in woorden* (elocutio) en 4°. de *mondelijke voordracht* (pronuntiatio).

§ 1. DE VINDING.

Zal een redenaar of schrijver zijn onderwerp doelmatig behandelen, en den hoorder of lezer een goed algemeen denkbeeld geven van de zaken, die hij wil voordragen, dan moet hij in de eerste plaats weten wat hij over zijn onderwerp wil zeggen of schrijven. Veel hangt hier af van de keus van het onderwerp en de wijze hoe hij het behandelt, en dit is de zoogenaamde *vinding* (inventio). Overeenkomstig deze moet hij weten te overtuigen, te behagen, te roeren — met andere woorden — hij moet het verstand, het schoon-

heidsgevoel en het hart weten te bevredigen. Vanhier dat men ten opzichte der *vinding* heeft te letten op de *bewijzen*, den *smaak* of de *zeden* en de *hartstochten*.

De *bewijzen* of *betoogen*, die een belangrijk deel der redevoering uitmaken, hebben ten doel om de waarheid of valsheid van de stelling te doen blijken. De stellingen, waaruit eenige andere wordt bevestigd of wederlegd, noemt men *bewijsgronden* (argumenten).

Men verdeelt deze ook wel in *van voren gegevene* (a priori) en in *van achteren genomene* (a posteriori). Tot de eersten behooren die, welke òf in de zaak zelve liggen, òf ontleend worden uit de betrekking der zaak met andere zaken. De laatsten worden ontleend uit eigene ervaring en die van anderen. *)

Alle zaken, omstandigheden, middelen, enz., waaruit men bij de behandeling van eenig onderwerp de bewijsgronden ontleent, noemt men *betoogbronnen*. Zijn deze rechtstreeks uit het onderwerp genomen, dan noemt men ze *inwendige*; *witwendige* daarentegen, als dit meer van buiten af geschiedt.

Er is tweeeërlei manier (*methode*), waarvan men zich in het betoog kan bedienen, t. w. de *analytische* en *synthetische* methode. Bij de eerste gaat men van het bijzondere tot het algemeene of van de deelen tot het geheel over, om zoodoende trapsgewijze van de eene bekende waarheid tot de andere en eindelijk ongemerkt aan het besluit te komen. Wil dus b. v. iemand het bestaan van God bewijzen, dan zal hij volgens de analytische methode beginnen moeten met de opmerking, dat alles wat men waarneemt, een begin gehad heeft, en dat alles wat een begin gehad heeft, ook noodzakelijk eene vroegere oorzaak onderstelt. Op die wijze voortgaande, zal men eindelijk door de verbinding der gevolgen of uitkomsten opklimmen tot eene hoogste en eerste oorzaak aller dingen.

*) Van Wieringhen Borski, Theorie van den Nederl. Prozastijl.

Bij de synthetische methode bewandelt men een tegenovergestelden weg, en daalt dus af van het geheel tot de deelen, of van de oorzaken tot de gevolgen. Wij bedienen ons van dezen bewijstrant, als het onderwerp in al zijne deelen ons helder voor den geest staat, en wij het aan anderen meedeelen.

Tot de verschillende vormen van het betoog behoort voor eerst de *sluitrede* (syllogisme). Deze bestaat uit drie *termen*: de meerderterm, de minderterm en de middelterm. Zoo is bijv. in: *alle menschen zijn sterfelijk; ik ben een mensch, dus ben ik sterfelijk*, de hoedanigheid *sterfelijk* de meerderterm en het subject *ik* de minderterm, omdat deze minder in uitgebreidheid is dan gene. De middelterm is *mensch*, omdat deze het middel is om de overeenkomst der andere denkbeelden te bepalen.

Elke sluitrede bestaat uit drie zindeelen, nl. het meerdere zindeel, het mindere zindeel en de gevolgtrekking. De beide eersten dragen den naam van *gegevens* (premissen; het laatste is het *eigenlijke besluit* (conclusie).

Steeds dient men te letten, dat in elke sluitrede het besluit in de beide premissen begrepen is, en dat dit besluit hieruit noodzakelijk moet voortvloeien. Intusschen kan ook eene sluitrede ingekort worden, door òf het meerdere zindeel, òf het mindere zindeel, òf het besluit weg te laten, en men heeft dan eene *ingekorte sluitrede* (enthymema). Alle drie gevallen treft men in deze voorbeelden aan: *de redeneerkunde verlicht de beoefening der wetenschappen; derhalve is zij nuttig*; want hier is het meerdere zindeel: *alles, wat de beoefening der wetenschappen verlicht, is nuttig* weggelaten. In deze sluitrede: *alle menschen zijn sterfelijk; bijgevolg ben ik ook sterfelijk*, ontbreekt het mindere zindeel: *ik ben een mensch*. Uit: *wij zijn menschen, en de mensch is een zwak schepsel* is de conclusie: *wij zijn zwakke schepsels* van zelve af te leiden.

Elke sluitrede, waarin eenige afwijking van de waarheid verborgen ligt, noemt men eene *drogrede* (sophisme), zooals blijkt uit het volgende voorbeeld: *Het eigenbelang is de groote drijfveer zelfs onzer beste handelingen; dus wekt het eigenbelang, ook daar waar het in strijd is met de plichten jegens onze naasten, ons tot deugdzame daden op.*

Wanneer onderscheiden zinnen zoodanig tot elkander in betrekking staan, dat het hoofdzindeel van den eenen zin het afhankelijke zindeel van den anderen wordt, en hieruit het besluit wordt afgeleid, dan heeft men eene *ketting-sluitrede* (sorites), bijv.

Wie zich aan angstige zorgen en knagend verdriet overgeeft, verzwakt zijne ziels- en lichaamskrachten;

Wie zijne ziels- en lichaamskrachten verzwakt, verwoest zijne gezondheid;

Wie zijne gezondheid verwoest, maakt zich onbekwaam tot vervulling zijner beroepsplichten en verkort zijn leven;

Wie zich onbekwaam maakt tot de vervulling zijner beroepsplichten en zijn leven verkort, overtreedt de plichten jegens God, zijne naasten en zich zelve;

Wie de plichten jegens God, zijne naasten en zich zelve overtreedt, zondigt;

Dus zondigt hij, die zich aan angstige zorgen en knagend verdriet overgeeft.

Indien in eene voorwaardelijke sluitrede twee verschillende stellingen door een scheidend oordeel gevolgd worden, dan noemt men zulk eene sluitrede een *dubbelbewijs* (dilemma), als:

Zoo het waar is, dat God zich om zijne schepselen niet bekommert, zoo moet Hij òf niet kunnen òf niet willen;

Zoo God het niet doen konde, dan zoude Hij niet almachtig zijn;

Zoo God het niet doen wilde, zoo zoude Hij niet goeder-tieren zijn jegens zijne schepselen;

Beide strijdt tegen Gods volmaaktheid, en derhalve is de stelling valsch.

Als men uit al de afzonderlijke deelen van eene rede besluiten kan tot de bevestiging van iets, dan heet men zulk eene bewijsrede eene *inductie* of *sluitrede door optelling*, als:

Europa is bekend, Azië is bekend, Afrika is bekend, Amerika is bekend, Australië is bekend; bijgevolg is de geheele aarde bekend.

Zal een redenaar in zijn doel slagen, dan moet hij achting en vertrouwen weten in te boezemen, en met alle kieschheid het woord tot zijne hoorders voeren, ten einde alles te verwijderen wat hun zou kunnen mishagen. Zijne rede moet het hart en het verstand bevredigen, en naar den aard en de vatbaarheid zijner hoorders zijn ingericht. Hij beantwoordt dan aan hetgeen men *smsak* of de kennis der *zedes* noemt.

In de derde plaats behooren tot de vinding de *harts-tochten*, die men als de ziel der welsprekendheid kan beschouwen. Zal een redenaar zijne hoorders treffen, hij zelf moet dan door het vuur zijner rede worden aangegrepen. Hij moet den toestand, de mate der vatbaarheid en den trap der ontwikkeling kennen van hen, tot wie hij zijne rede richt. Naar omstandigheden moet hij zijne geestdrift weten te matigen of die den vrijen teugel te vieren. Vereenigt hij met dit alles eene rijke verbeelding en grondige kennis van het menschelijk hart, hij zal te beter slagen om het voorwerp, dat hij wil kenbaar maken, in het ware licht te stellen.

§ 2. DE RANGSCHIKKING.

De *rangschikking* of *regeling* (dispositio) begint, waar de vinding eindigt. Zij bepaalt van het gevondene de gepaste volgorde der deelen, waaruit eene redevoering is samengesteld. Vindt men in deze geen planmatige en ordelijke verdeeling der stof, de band ontbreekt om de denkbeelden aaneen te schakelen, en de hoorder of lezer zal van het te behandelen onderwerp geen duidelijke voorstelling kunnen krijgen. Tot de voornaamste deelen der rede behooren 1°. de *Inleiding*, 2°. het *Verhaal* of de *Verklaring*, 3°. de *Bevestiging* en *Wederlegging* en 4°. het *Slot*.

Al kan ook de *inleiding* (exordium) bij mindere belangrijke onderwerpen weggelaten worden, zij is nogtans over 't geheel van groot belang, aangezien de toehoorders of lezers er door voorbereid worden, wat de spreker of schrijver wil voordragen. Altijd moet zij ongedwongen en natuurlijk zijn, en zooveel mogelijk uit het onderwerp zelf voortvloeien. Gewoonlijk zal de spreker of schrijver het best slagen, ze dan eerst te ontwerpen, nadat hij alles wat tot zijn onderwerp behoort, goed overwogen heeft. Zedigheid en bescheidenheid zijn verder eene aanbeveling om de hoorders voor een redenaar in te nemen, hoewel hij van een anderen kant niet tot laagheid moet vervallen. Steeds moet de rede in kracht en nadruk klimmen; want het begin is zelden de juiste plaats voor hevigheid en drift. Van den aanvang moet de redenaar de gemoederen der hoorders stemmen tot het gevoel en die aandoening, welke hij bij den voortgang zijner rede wil opwekken. Elke inleiding moet geen wezenlijk deel van het onderwerp bevatten, en in uitgebreidheid overeenstemmen met de eigenlijke rede, die volgt. De overgang tot het hoofdonderwerp moet geleidelijk zijn, doorgaans eenvoudig en gematigd,

ofschoon ook soms, wanneer dit het onderwerp vordert, beeld- en figuurlijk.

Tot de inleiding kan men ook de *opgave der stof* en de *verdeeling* brengen. De eerste moet kort, juist en duidelijk wezen, de laatste, die de orde betreft, welke men in de behandeling wil volgen, moet zich door eenvoudigheid, beknoptheid, natuurlijkheid, gemakkelijheid en volledigheid onderscheiden.

Op de verdeeling volgt het *verhaal* of de *verklaring* (narratio), die beide nagenoeg hetzelfde doel beoogen. Zij dienen om de zaak of het onderwerp, dat de redenaar behandelt, te ontwikkelen en verklaren, vóórdat hij tot de eigenlijke bevestiging of wederlegging overgaat. In pleitredenen bestaat het verhaal uit het vermelden van feiten, die den grondslag van het pleitgeding uitmaken. In kanselleerredenen, die eene zedekundige of leerstellige waarheid of eene geschiedkundige gebeurtenis tot onderwerp hebben, treedt de verklaring der stof in plaats van het verhaal, dat hier zelden voorkomt. Zoowel in deze beide als in andere soorten van redeneringen en verhandelingen mogen beknoptheid, duidelijkheid en natuurlijkheid niet ontbreken.

Heeft de redenaar het einde van zijn verhaal bereikt, dan gaat hij over tot de *bevestiging* (confirmatio), die men ook wel het *betoo*g noemt. Tot het eigenlijk gezegde betoog behoort ook de *wederlegging* (refutatio), aangezien het de beantwoording bevat van de tegenwerpingen, die reeds gemaakt zijn, of welke men verwacht dat nog gemaakt zullen worden. Het betoog vormt de kern van elke rede, aangezien het de waarheid van de stelling des redenaars in het juiste licht moet plaatsen. Beknopte en duidelijke betoogen zijn verre te verkiezen boven lang gerekte bewijzen, aangezien deze de zaak meer verdacht maken dan dat ze eenig gewicht bijzetten. Ook de volgorde der bewijsgronden is geenszins onverschillig. Over het algemeen zal een spre-

ker den meesten indruk verwekken, als hij zijne zwakke bewijsgronden in het midden plaatst, de deugdelijke vooraan en de krachtigste voor het laatst bespaart. Vooral moet de aandacht der hoorders of lezers bij die bewijsgronden bepaald worden, welke zich door de grootste belangrijkheid onderscheiden. Veel bekwaamheid wordt er vereischt tot eene grondige wederlegging van hetgene tegen de stelling of waarheid, welke een redenaar beweert, kan aangevoerd worden. Minder door toot en zwier dan wel door kracht, levendigheid en bondigheid moet zich de stijl der wederlegging kenmerken.

De *slotrede* (peroratio), ook wel de *toepassing* geheeten, is het besluit en de kroon der rede. Is het onderwerp, dat de redenaar behandelt, voor het grootsche en hartstochtelijke vatbaar, dan heeft hij hier gelegenheid om door krachtige uitdrukkingen en stoute beelden het gemoed der hoorders op het levendigst te treffen. Over het algemeen bepaalt zich de slotrede tot een beknopt en duidelijk overzicht van het reeds behandelde, hetzij tot gemoetkoming van het geheugen der hoorders, hetzij om hun verstand te overtuigen en hunnen indruk voor het edele en goede te versterken.

Op eene zeer treffende wijze besluit Van der Palm eene zijner leerredenen over de *Vaderlandsliefde* aldus:

«Evenwel, dit aardsche Vaderland moge ons na aan het harte liggen, maar het mag het hemelsche daaruit niet verbannen; wat zeg ik? het moet ons daaraan te meer verbinden, daar niemand beter en nuttiger leeft voor de aarde, dan die ook leeft voor den hemel. Komt, dat we ons onderling daartoe opwekken, allen ons daarop bevljigten, elk in zijnen kring, aanzienlijken en geringen, geleerden en die geleerd worden, huisvaders en huismoeders, jongelingen en jonge dochters, om door getrouwe betrachtting, een iegelijk van den plicht, die hem is opgelegd; om

vooral door ongeveinsde godvrucht, bij ons eigen heil en vrede onzes gemoeds ook het heil en den vrede onzes Vaderslands te bevorderen, door het te doen deelen in de hoede en zorg en zegen des Almagtigen.

§ 3. DE UITDRUKKING IN WOORDEN.

Als de gedachten over een onderwerp behoorlijk gevonden, uitgekozen en gerangschikt zijn, zoo blijft er nog over ze door middel van woorden uit te drukken. De Ouden bestempelden dit met den naam van *Elocutio*. Geschiedde dit niet, zegt Quinctilianus, dan zouden ze gelijk zijn aan een zwaard, dat nog in de schede steekt. Het zal echter niet noodig zijn over dit derde hoofdpunt, dat hoofdzakelijk de vereischten van een goeden stijl betreft, in eenige bijzonderheden te treden, aangezien er reeds over het voornaamste, dat hierop betrekking heeft, gesproken is.

§ 4. DE MONDELIJKE VOORDRACHT.

Het vierde en laatste hoofdpunt, dat bij eene redevoering in aanmerking komt, is de uitvoering of mondelijke voordracht (*pronuntiatio*). Voorzeker staat de mondelijke voordracht in een zeer nauw verband met de eigenlijke bedoelingen van alle openbare redevoeringen, en verdient daarom van den kant des redenaars de oplettendste zorg, indien hij den vereerenden bijval zijner hoorders zal verwerven. „De uitdrukkingen onzer gewaarwordingen door tonen en gebaren,” zegt Blair „is het middel om onze gedachten te verklaren, 't welk de natuur aan alle menschen geleerd heeft, en 't welk van alle menschen wordt verstaan; daar

integendeel woorden slechts willekeurige en afgesproken teekens onzer denkbeelden zijn, bijgevolg een veel zwakkeren indruk moeten maken." Bij de Ouden inzonderheid gold de voordracht voor zulk een gewichtig punt, dat Demosthenes, toen men hem vraagde wat de hoofdzaak in de welsprekendheid was, tot driemaal toe antwoordde: *nde uitvoering.*"

Bij de voordracht komen in aanmerking *de uitspraak* of *stemleiding* (pronuntiatio) en de *gebaarmaking* (actio). De vereischten eener goede stem zijn: *duidelijkheid*, *kracht*, *bevalligheid* en *buigzaamheid*. De aanleg tot dit alles zijn voorzeker gaven der natuur, welke evenwel door de kunst kan veredeld worden. Hierbij komen nog de *natuurlijkheid* en *gelijkmatigheid* als een vereischte der stemwijziging of kunst van *declamatie*, zoodat men tegen eene te snelle afwisseling van het rijzen en dalen in de stem op zijne hoede moet zijn, voorts de *juistheid* van toon, opdat de woorden den vereischten klemtoon ontvangen, eindelijk eene *gematigde snelheid*, zoodat men noch te langzaam noch te schielijk spreke.

De *gebaarmaking*, die in de tweede plaats tot de mondelijke voordracht behoort, betreft den stand, de houding en de beweging van het geheele lichaam en die van eenige zijner deelen, zooals vooral het gelaat, de armen en handen. De grondregel voor de gepastheid van toon in de uitspraak, geldt ook hoofdzakelijk bij die der gebaren. Gedurige oefening en eene getrouwe navolging der natuur zijn voorzeker onmisbaar, wanneer een redenaar aan dit vereischte zal voldoen. Het spreekt dat bij eene gewone voorlezing de *gebaarmaking* grootendeels vervalt, en het hierbij vooral op *de stemleiding* aankomt.

De verschillende soorten van stijl.

§ 1. DE REDEKUNDIGE STIJL.

Onder de verschillende soorten van lettervormen noemen wij hier in de eerste plaats den *redekunstigen* of *oratorischen* stijl. Behalve deze komen nog bijzonder in aanmerking de *geschiedkundige* (historische) en de *leerstellige* (didactische) stijl.

De Ouden verdeelden alle redevoeringen in drie soorten: de *bewijzende*, de *beraadslagende* en de *gerechtelijke*. Het doel der eerste was te prijzen of laken; de openbare lofredenen, redevoeringen en lijkredenen waren er de onderwerpen van. Het oogmerk der tweede was te raden of af te raden; zij werd gebezigd in gewichtige staatkundige aangelegenheden, die in den raad en in de volksvergaderingen behandeld werden. De derde diende tot aanspraken aan rechters, die de macht hadden om te veroordeelen of vrij te spreken. Eene andere verdeeling, overeenkomstig de tegenwoordige gesteldheid der welsprekendheid, welke deels met die der Ouden overeenkomt, is de *kanselwelsprekendheid*, de *baliewelsprekendheid* en de *staatkundige welsprekendheid*.

De kanselredenaar moet, overeenkomstig de voorschriften van rede en godsdienst, zijne toehoorders leeren, onderwijzen, stichten, troosten en vermanen. Burgers moet hij leiden tot vervulling dier plichten, welke aan de eischen van hunne tijdelijke en eeuwige bestemming voldoen.

Hoezeer ook de stichting der leidsche en buitenlandsche Hoogeschoolen gunstig medewerkte tot vorning van uitstekende leeraars in de 16de en 17de eeuw, zoo onderscheidde

zich evenwel de kanselwelsprekendheid in deze en de 18de eeuw over het geheel niet eens boven het middelmatige. Twisten over godsdienst en staatkunde, de vereeniging van kerk en staat verklaren de gebreken, die de kanseltaal van zoo menig godsdienstleeraar uit den tijd der Republiek ontsieren. Gebeurtenissen als de val der staatskerk en de veranderingen, door de omwenteling in het laatst der 18de eeuw teweeggebracht, gaven vervolgens aan de kanselwelsprekendheid met Borger en Van der Palm eene kracht en verheffing, die zij vroeger niet gekend had. *)

Hoe meer de leeraar uit eigen overtuiging en uit het volle gevoel des harten spreekt, te meer zal zijne rede uitmunten door ware welsprekendheid. Ook eene hooge mate van duidelijkheid en eene gepaste keus der stof zijn van het uiterste belang, aangezien toch niemand welsprekend kan genoemd worden, indien de hoorders de zaak niet begrijpen. De aard der kanselrede vordert verder ernst, waardigheid en deftigheid. Zij mag in vele gevallen verheven, schilderachtig en deftig zijn, daar zij niet alleen op het verstand, maar ook op het hart en gevoel moet werken. De prediker, die intusschen alleen op de harts-tochten wil werken, zal wel eene oogenblikkelijke aandoe-ning verwekken, maar het eigenlijke doel eener leerrede om de hoorders tot het betrachten der deugd te overreden, zal niet bereikt worden. De kanselredenaar richt het woord tot eene schare, verschillend in stand, kunst, leeftijd en ontwikkeling; zoodat zijne rede zich onderscheiden moet door bevattelijkheid en eenvoudigheid, indien de minkundige zal geleerd en gesticht worden.

In de eerste plaats moet in eene leerrede eene zekere eenheid bewaard blijven, aangezien de aandacht zich slechts tot één voornaam punt kan bepalen. Zuivere taal en fraaie

*) Brill's Stijlleer. § 92—94.

beschrijving, indien hieraan de verstaanbaarheid niet opgeofferd wordt, zijn aanbevelenswaardig om ze in belangrijkheid te doen winnen. Ieder hoorder moet den prediker kunnen volgen en verstaan; zoodat alle diepzinnige redeneeringen en wijsgeerige betoogen op den kansel misplaatst zijn. Gelukkig de prediker, die het menschelijk hart weet open te leggen, en door het nauwkeurig schetsen van zedelijke karakters aan zijne rede meer kracht en nadruk bijzet. „Vanhier”, zegt Blair, „dat voorbeelden, op historische voorvallen gegrond, en werkelijk uit het leven der menschen genomen, hoedanige de H. Schrift zeer vele oplevert, immer, wanneer ze wel gekozen zijn, groote opmerkzaamheid verwekken.”

Niet minder komt bij eene leerrede, die leeren en stichten zal, de mondelinge voordracht in aanmerking. Zal zij die uitwerking teweegbrengen, dan moet de kanselredenaar bij het uitspreken zijner rede zich door bevalligheid, deftigheid, gelijkmatigheid en natuurlijkheid onderscheiden.

De *baliewelsprekendheid* of *gerechtelijke* redevoering bepaalt zich tot burgerlijke en lijfstraffelijke zaken, zooals die door pleitbezorgers voor de balie behandeld worden. De eersten betreffen meestal het verschil tusschen onderscheiden personen over het zoogenaamde *mijn* en *dijn*, gelijk die uit wederzijdsche verbintenissen en gesloten contracten voortspuiten. Het geldt hier dus zaken, die bijzondere personen en niet de geheele menschheid betreffen, en daarom meestal uit haren aard weinig dichterlijks en verhevens bevatten. Het gevolg hiervan is, dat de burgerlijke baliewelsprekendheid over het algemeen niet figuurlijk, dichterlijk en hoogdravend kan zijn, ofschoon het den pleitbezorger in zijn pleidooi aan geen warmte mag ontbreken, en zijn stijl duidelijk, beknopt en overredend moet zijn.

Meer gelegenheid tot verheven welsprekendheid biedt zich voor den pleitbezorger aan, als hij bij lijfstraffelijke zaken

in eene hartroerende en krachtige taal zoowel op de overtuiging als op het gevoel der rechters tracht te werken, om de vrijspraak van zijnen client te verwerven. Nogtans moet het bij een bloemrijken stijl en eene schitterende voordracht aan geen bondige bewijzen ontbreken, en alles vermeden worden wat wantrouwen bij de rechters zou kunnen verwekken. Alleen die warmte en geestdrift, welke uit ernst en overtuiging voortkomen, zijn het krachtigste middel om anderen te overtuigen.

Door *staatkundige welsprekendheid* verstaat men die doelmatige redevoeringen, welke in vergaderingen gehouden worden, waar over verschillende aangelegenheden van den staat gehandeld wordt. Het Engelsche parlement en ook de kamers der vertegenwoordigers van de Nederlandsche natie leveren meermalen voorbeelden op van parlementaire of staatkundige welsprekendheid. Vooral buitengewone omstandigheden en staatkundige omwentelingen geven dikwerf aanleiding, dat beroemde mannen zich door staatkundige welsprekendheid onderscheiden. Het bewijs hiervan levert o. a. de eerste Fransche omwenteling, toen een Mirabeau door zijne groote staatkundige welsprekendheid op het tooneel van zijnen tijd eene voorname rol speelde. In Athene bereikte de staatkundige welsprekendheid onder Demosthenes het toppunt van haren roem. Bekend zijn zijne vermaarde *Philippische Redevoeringen*, waarin hij den gloeienden haat, welchen hij den Macedonischen vorst toedroeg, in het hart der Atheners trachtte te ontsteken. Nadat de grondslagen van Neêrlands vrijheid waren gelegd, gaven mannen als Willem I, Oldenbarnevelt en Hugo de Groot in 's lands vergaderzaal doorslaande proeven van staatkundige welsprekendheid. „*Toen Neêrland*” zegt elders Dr. Brill, „in het voorjaar van 1815 den afgezworenen dwingeland wederom zijne grenzen zag naderen, was het Van der Palm, die in eene leerrede, in April van dat jaar in de kerk te Leiden gehouden, en eene

„Christelijke opwekking tot heldenmoed” behelzende, van eene welsprekendheid blijk gaf, die zelfs in het licht der redevoeringen van Demosthenes niet verbleekt.”

De hoofdzaak van alle staatkundige welsprekendheid moet geen andere zijn dan *overreden*, aangezien het volstrekt noodig is vooraf het verstand der menschen te overtuigen, alvorens hen tot het nemen van eenig besluit te bewegen. In de eerste plaats moet een staatkundig redenaar overtuigd zijn van de waarheid, die hij zegt, en met warmte, kracht en levendigheid het hart, het gevoel en de verbeelding weten te treffen. Zijn stijl moet over het algemeen levendig, mannelijk en natuurlijk zijn. Ook de figuurlijke en dichterlijke taal zal, mits spaarzaam en ter juiste plaatse gebezigd, van eene goede uitwerking zijn. „Niets vermindert den staatkundigen redenaar”, zegt Cicero, „zich bij zeer treffende gelegenheid met alle donders en bliksems der welsprekendheid te wapenen, allen rijkdom en pracht van taal en beelden ten toon te spreiden, en schier den dichter in diens adelaarsvlucht na te streven.”

Behalve deze drie klassen van welsprekendheid heeft men nog andere soorten, zooals: lijk- en lofredenen, academische redevoeringen, verhandelingen in maatschappijen en genootschappen en dergelijke. De ruimte echter, waarover wij beschikken kunnen, belet ons over die onbepaalde soort van welsprekendheid in bijzonderheden te treden.

§ 2. DE GESCHIEDKUNDIGE STIJL.

De *geschiedkundige* (historische) stijl wordt gebezigd in geschriften, die op geschiedkundige feiten en op de stoffelijke en geestelijke ontwikkeling der menschheid betrekking hebben. Vermeldt de geschiedschrijver personen en feiten,

zooals zij werkelijk zijn, en geeft hij deze in een trouw beeld terug, dan behoort zijn letterkundig voortbrengsel tot de zuivere geschiedbeschrijving (historiographie). Een volkomen model van dien aard leverde het eerst de Grieksche geschiedschrijver Thucydides in zijne *Geschiedenis van den Peloponnesischen oorlog*.

Stelt een schrijver zich ten doel met zijn verhaal invloed op zijnen tijd uit te oefenen, en den indruk te verhalen, dien de bijzondere voorvallen bij hem verwekten, dan levert hij geen zuivere historiographie, maar eene soort van bijzondere geschiedenis, welke men met den naam van *gedenkschriften* (mémoires) bestempelt. Tot de oude *gedenkschriften* behooren o. a. de *Tocht der tienduizend Grieken*, door Xenophon beschreven, en die *over de Gallische Oorlog* en *Over de Burgeroorlog*, door Julius Caesar. Onder de nieuwe volken heeft de Fransche natie zich boven andere door het leveren van zoodanige geschriften onderscheiden, gelijk reeds in de 15de eeuw Philippe de Comines en later D' Aubigné, Rochefoucault, De St. Simon, Chateaubriand en anderen. Onder de Duitsche *gedenkschriften* komen vooral in aanmerking die van de markgravin van Bayreuth, zuster van Frederik den Groote, en de *Geschiedenis van mijn tijd* van den gemelden vorst. Ook in ons Vaderland hebben eenige *gedenkschriften* het licht gezien, zooals de *Gedenkteekenen van Frederik Hendrik, prins van Oranje*.

Wanneer een schrijver alleen beoogt de feiten naar tijdsorde van jaar tot jaar te verhalen, zonder hierbij de oorzaken of gevolgen uiteen te zetten, dan noemt men dergelijke lettervruchten *jaarboeken* of *annalen*. Van zoodanigen aard zijn ook de *chronieken* of *tijdboeken*, ofschoon men door deze, als men de beteekenis van het woord in een zeer bepaalden zin opvat, ook zulke geschriften verstaat, die de geschiedkundige gebeurtenissen en merkwaardigheden van het eene of andere tijdvak zonder rangorde van jaren vermelden.

Wanneer een schrijver niet de gebeurtenissen, maar te midden dier gebeurtenissen vermeldt wat hij zelf is en wat hij doet, dan draagt zulk een letterkundig samenstel den naam van *confessies* of *bekentenissen*. Werpt hij van zulk eene zelfbeschouwing geen terugblik op een gansch leven op éénmaal, maar geeft hij zich elken dag rekenschap van zijn gedrag, dan schrijft hij een *dagboek* van zijn inwendig leven, zooals dergelijke voortbrengheselen ons o. a. door Hieronymus van Alphen en Rhijnvis Feith zijn nagelaten. *)

Vermeldt de schrijver een geschiedverhaal van heiligen en martelaars, dat met wonderen doormengd is, dan noemt men zulk een verhaal eene *legende*, die de wonderen als waarlijk gebeurt voorstelt. †) Zoo is b. v. het verhaal, dat op het gebed van Bonifacius in éénen nacht alle bosschen in Friesland omwaaiden, louter eene legende.

Hierin verschilt eene legende van eene *mythe*, dat deze laatste hetgene zij verhaalt niet voorstelt als werkelijk voorgevallen te zijn. Zoo is de mythologie niets anders dan de leer der mythen en de kennis van al die begrippen, denkbeelden en vóórhistorische feiten der oudheid, die eerst als volksoverleveringen voorkwamen, later door dichters werden uitgewerkt en door hen zoowel als door latere prozaschrijvers tot een geheel gebracht werden. Wordt die mythische stof in den mond van het eenvoudige volk eeuwen lang voortgeplant, dan noemt men het een *sprookje* (Märchen), zooals b. v. de *Vertelsels van Moeder de Gans*.

Is de mythe in hare voorstelling aan het voorbeeld der natuur ontrouw, geenszins de *parabel* of gelijkenis, die in het zienlijke een beeld van het onzienlijke doet erken-

*) Dr. W. G. Brill's, *Stijlleur*, § 82—84.

†) Legende, dat beteekent *hetgeen gelezen moet worden*, is de titel van een boek, waaruit men in de oude Roomsche-Catholieke kerk bij den openbaren godsdienst gewoon was iets voor te lezen.

nen, en een waarschijnlijk en mogelijk geval voorstelt. Zeer geliefd was de parabel bij de Oosterlingen, en vooral levert het O. en N. Verbond daarvan uitmuntende voorbeelden, zooals de boetprediking van den profeet Nathan aan David, de Gelijkenis van den verloren Zoon, de Arbeiders in den Wijngaard en eene menigte andere.

Blijft het oorspronkelijk denkbeeld of onderwerp in eene parabel aanwezig, in de *allegorie* wordt het geheel in beelden gehuld, zooals de beroemde allegorie van den jeugdigen *Hercules op den tweesprong*.

Eene andere soort van letterkundig voortbrengsel, dat zich tot de voorstelling van eene geheel of gedeeltelijk verdichte gebeurtenis bepaalt, draagt den naam van *roman*.

De schildering van huiselijke, burgerlijke en maatschappelijke toestanden moet uit het werkelijk leven gegrepen zijn, en onverdeeld de aandacht en belangstelling van den lezer boeien. De hoofdpersonen, die handelend optreden, moeten tot het einde toe naar hun karakter geteekend worden, en de geheele handeling (intrigue) en ontkenning levendig, ongezoekt en natuurlijk zijn. Ontleent de roman de stof uit de geschiedenis of het zedelijk leven, dan heeft men een geschied- en zedekundigen roman, aan welke eerste soort Walter Scott het aanzijn gaf, terwijl van het midden der 19de eeuw af de Engelsche romanschrijvers hunne belangstelling op het maatschappelijk en huiselijk leven vestigden, en verschillende voortbrengselen van godsdienstigen aard leverden. Uitmuntende proeven van den staatkundig maatschappelijken roman bezitten wij onder anderen in de *Don Quichot* van Cervantes en de *Lotgevallen van Telémachus*, door Fénelon beschreven. Evenals in Frankrijk, scherpten ook hier in de 18de eeuw vaderlandsche vrouwen hare pennen tot het leveren van romantische lettervruchten. Twee vriendinnen, die haar levenslot aan elkander verbonden hadden, de wed. Elizabeth Wolf en Agatha

Deken, schonken ons, in den vorm van brieven, de romans *Sara Burgerhart* en *Willem Levend*. De voortreffelijke zanger van de Ruyter, Loosjes, leverde tafereelen van het maatschappelijke leven in zijne romans *Susanna Bronkhorst*, *Maurits Lijnslager* en *Hillegonda Buisman*.

Vertoont ons de eigenlijke roman de schildering van het leven in zijnen ruimen omvang en afwisselende betrekkingen, de *Novelle*, oorspronkelijk *nieuwe tijding*, geeft slechts een eenvoudig en beknopt verhaal van onlangs gebeurde voorvallen, maar die door den verhaler dikwerf worden voorgesteld op eene wijze, zooals ze zich werkelijk niet hebben toegedragen.

Een eerst vereischte in een geschiedschrijver is getrouwheid en nauwkeurigheid in het mededeelen der historische feiten. Uit den grooten voorraad moet hij eene verstandige keuze doen, de deelen rangschikken in duidelijke orde, samenhang en verband met de oorzaken en gevolgen. Zal hij aan die vereischten voldoen, dan moet hij zijn onderwerp meester zijn, en den lezer op de natuurlijkste en aangenaamste wijze van het eene gedeelte des onderwerps tot het andere weten te leiden.

Deftigheid en gelijkmatigheid moet een geschiedschrijver in zijnen stijl weten te bewerken, en de aandacht van den lezer weten te boeien door het verhalen van zulke gebeurtenissen, die uit haren aard treffend en gewichtig of vruchtbaar in groote gevolgen zijn. Kennis van het menschelijk hart, een wijsgeerig oordeel, een fijn zedelijk gevoel en een grondig inzicht van den maatschappelijken en staatkundigen toestand der volken dienen hem niet te ontbreken. Levendig en op eene aanschouwelijke wijze moet hij de zaken voordragen, en zoowel platte en gezochte uitdrukkingen als onnatuurlijke geestigheid overal vermeden worden.

§ 3. DE LEERSTELLIGE STIJL.

Dat men door *leerstellige* of *leerkundige* (didactische) schriften dezulken verstaat, die hoofdzakelijk ten doel hebben den lezer te onderwijzen en het verstand te verlichten, is reeds elders (pag. 120) ter loops vermeld.

Behalve de wetenschappelijke handleidingen behooren hiertoe de *verhandelingen* van letterkundige Genootschappen en wetenschappelijke Maatschappijen, die zich ten doel stellen een beschaafd en gezellig vergaderd publiek over het eene of andere wetenschappelijk onderwerp nuttig en aangenaam bezig te houden. In aanmerking komen verder de *voorzittingen* en *proeven* (essays), die, zonder het leveren van een wetenschappelijk vertoog, de uitkomsten van de wetenschappelijke nasporingen en bespiegelende stellingen in een aangename vorm en op eene gemakkelijke manier voordragen.

Tot de hier bedoelde soort behoort ook de *lof- en lijkrede*, in zooverre deze beoogt den hoorder een treffend en leerrijk tafereel voor te stellen, dat door de begaafdheid van den redenaar in hooge mate de belangstelling boeit. Krachtig en indrukwekkend was inzonderheid eene rede van dien aard, welke de groote Pericles hield over de in den slag gesneuvelde Atheners. Dergelijke proeven levert ook de Fransche letterkunde in den beschaafden Bossuet, wiens zes lijkredenen voor een meesterstuk van welsprekendheid worden gehouden. Als letterkundige voortbrengselen van dezen aard kan Nederland roemen op de *lijkrede* op den stadhouder Willem IV, door Onno Zwier van Haren, en niet minder Van der Palms Gedenkschrift van *Nederlands Verlossing*.

Onder de didactische voortbrengselen, die niet door rede-

neering onderwijzen, maar door verhalen en tafereelen leerzame beelden scheppen, kan men ook de *mythe*, *de parabel*, *legende*, *fabel*, *allegorie* en *roman* rangschikken.

In alle didactische opstellen, waarin het inzonderheid op onderrichting aankomt, moet vooral een stijl heerschen, die zich door duidelijkheid, nauwkeurigheid en beknoptheid onderscheidt. Evenwel is een bevallige, fraaie en beschaafde stijl eene aanbeveling, en zijn zelfs gepaste en gematigde spraakfiguren niet te versmaden, aangezien zij aan den inhoud van dergelijk schrift eene afwisselende verscheidenheid geven, en den door inspanning vermoeiden geest eene aangename uitspanning aanbieden.

Niet zelden wordt de stof, in didactische geschriften behandeld, in den vorm van *dialogen* of gemeenzame gesprekken ingekleed. Zulke dialogische geschriften kunnen, zooals alle treur- en blijspelen, dramatisch of tooneelkunstig, of wijsgeerig, of alleen onderhoudend en schilderend zijn. Onder de Ouden hebben vooral Plato en Cicero hunne gedachten in dien vorm uitgedrukt, en sommigen van de Nieuwen hebben getracht hen hierin na te volgen. Zal de dialogische wijze van schrijven, die door hare afwisseling en bevalligheid zich aanbeveelt, den goeden smaak bevredigen, dan wordt er veel meer toe gevorderd dan bloot twee of meer personen sprekend in te voeren. „Het moet” zegt zeker bevoegd schrijver, „eene natuurlijke en levendige nabootsing zijn van een sprekend gezelschap; het moet de karakters en denkwijze der sprekers vertoonen, en dat eigenaardige in de wijze van denken en spreken bij elk karakter bewaren, 't welk het van anderen onderscheidt. Eene samenspraak, dus ingericht, verschaft den lezer een aangenaam onderhoud, daar zij hem door middel van de bewijzen, welke over en weder te borde gebracht worden, gelegenheid geeft om met grond over het onderwerp te oordeelen en hem tevens het vermaak doet genieten van

eene aangename verkeering en de beschouwing van wel uitgevoerde karakters."

Eene middelsoort tusschen vermakelijke en ernstige stukken is de *briefwisseling*. Daar ook de redenaar, staatsman, wijsgeer en geleerde zijne gedachten in den vorm van een brief kan meedeelen, zoo is deze schrijftrant van een zeer ruimen omvang, als men namelijk dergelijke stukken onder de rubriek van eigenlijke brieven rangschikt. Zeer kostbare verzamelingen van brieven, ons door de Ouden nagelaten, zijn die van Plinius en Cicero. Die van den laatste bevatten belangrijke bouwstoffen voor de geschiedenis dier tijden, toen hevige twisten tusschen de aristocratische en republikeinsche partij met rassche schreden tot de vernietiging der vrijheid leidden. Eene uitmuntende verzameling van die soort zijn de brieven in het Engelsch van Pope en van Swift, gelijk die van de Fransche natie, door Balzac, Voiture en mevrouw de Sévigné nagelaten. Degelijk van inhoud en puntig van vorm zijn de brieven van onzen Nederlandschen Hooft, waarvan velen over letterkundige bijzonderheden of over persoonlijke betrekkingen handelen. Ook vaderlandsche vrouwen hebben in dit genre uitmuntende proeven geleverd, zooals o. a. Juliana van Nassau, moeder van Willem I, en Maria van Reigersbergh. Naar waarheid zegt daarom een hedendaagsch kunstrechter: "de liefde is de Muse der vrouwelijke epistolographie: want zij vormt ook taal en stijl, daar zij harmonisch stemt en de bron zelve opent, waaruit de juiste uitdrukkingen voortvloeien, en vooral: zij leert de kunst van kiesch inkleeden en maakt sterk om te verzwijgen, wat men alleen moet weten te dragen."

Brieven worden dan eerst eene bijzondere soort van schriften, als twee afwezige personen elkander schriftelijk hunne gedachten meedeelen. Brieven van dien aard moeten zich kenmerken door den stijl van een gewoon gesprek, en dus

eenvoudig, ongekunsteld en ongedwongen geschreven zijn. De stijl in brieven moet net en zuiver zijn, en niet al te fijn gepolijst worden. Gelijk eene te groote deftigheid en zwier mishagen, evenzeer verdienen slordigheid en onnauwkeurigheid billijke afkeuring. Meestal zijn de beste brieven die, welke den schrijver de minste moeite veroorzaken. Al wat uit het hart en de verbeelding opwelt, is natuurlijk en ongekunsteld; stijf, gedwongen en gemaakt daarentegen, waar een luttel voorval of een weinig beteekenend voorwerp den brieveschrijver de stof in de pen gaf.

De poëtische of dichterlijke lettersoorten.

Het woord *poëzie* is afgeleid van zeker Grieksch woord, dat *maken*, *scheppen*, *samenstellen* of *vervaardigen* beteekent; zoodat *poëet* of *dichter* iemand aanduidt, die eene *gestaltenis scheidt* of *vervaardigt*.

Bij de romaansche volken der middeleeuwen noemde men den dichter *troubadour* of *trouvère*, d. i. uitvinder van schoone gedachten of beelden.

De benaming van *dichtkunst* wijst op *dichten*, dat met *verdichten* samenhangt en een samenstellen beteekent door de werking der scheppende verbeeldingskracht. Evenals de poëzie de woordental, en wel de figuurlijke taal, als voertuig bezigt, zoo bedient zich de schilderkunst van kleuren, tinten en omtrekken; de bouw- en beeldhouwkunst van lijnen en vormen; de muziek van tonen. Er is dus een band, die alle schoone kunsten verbindt, de band namelijk van verbeelding, gevoel en bezieling. Geene echter staan tot

elkander in betrekking dan de poëzie en de muziek; zoodat dan ook de oude Grieken zeiden: „vooral geen poëzie zonder muziek. *)

Tegenover *poëzie* staat het *proza*, door onderdrukking der *r* voor *prorsa* en dit voor *proversa*, dat *voortgezet* of *voortgewend* beteekent, en het tegenovergestelde is van *versa* (gewend), dat met *versus*, ons vers, samenhangt.

De voornaamste en bekende soorten der poëtische voortbrengselen zijn de *epische*, de *dramatische* en *lyrische* poëzie, ook wel het *helden-*, *tooneel-* en *lierdicht* geheeten.

§ 1. DE EPISCHE POËZIE.

De *epische* Poëzie ontleent haren naam van het Grieksche woord *epos*, dat hetzelfde is als *epope*, namelijk een verhalend gedicht, een heldendicht in den eigenlijken zin. Deze soort van poëzie heeft haar bestaan te danken aan de herschepping der oude mythen en aloude geschiedkundige overleveringen, zooals de onsterfelijke Homerus daarvan in de kunstwerken van dien aard het voorbeeld gaf. „Een heldendicht, in de kunsttaal epos, episch gedicht, heeft,” zegt zekere schrijver, „tot onderwerp ééne groote gebeurtenis, rijk in bijomstandigheden en voorvallen; of één groot man, rijk in daden en lotgevallen, welke de poëzie tot één samenhangend geheel verbindt, en waarvan de ontkenning in één feit afloopt.”

Een boeiend en belangwekkend verhaal van een roemrijk feit zoo in een dichterlijk gewaad weten in te kleeden, dat het zich door natuurlijkheid, juiste eenheid, volledige

*) Maandblad voor de Nederlandsche Taal, Stijl en Letterkunde (jaarg. 1862).

uitgebreidheid, treffende karakterschildering en verhevenheid van stijl onderscheidt, is voorzeker de taak van groote vernuften. De invlechtingen of *episodes*, ofschoon zij niet onmiddellijk met de stof samenhangen, moeten niet alleen verscheidenheid aan het gedicht bijzetten, maar het ook op eene genoegzame wijze verfraaien. Intusschen moeten zij steeds natuurlijk zijn en als kleinere deelen met het hoofdonderwerp in genoegzame betrekking staan. Al is ook het plan van een heldenstuk onberispelijk, en valt er op de feiten, daarin vermeld, geen aanmerking te maken, het zal nogtans geen bijval verwerven, zoo de stijl zwak en flauw, en het ontbloot is van aandoenlijke tooneelen en dichtelijke tint. „Ten opzichte van het verhaal zelf komt het voornamelijk daarop aan,” zegt een bevoegd beoordeelaar, „dat het duidelijk, levendig en met al de schoonheden der dichtkunst versierd zij. Geene soort van gedichten vordert meer sterkte, deftigheid en vuur dan het heldendicht. Hier verwachten wij de verhevenste beschrijvingen, het teederste gevoel, de stoutste en levendigste taal.”

Met recht boogt de oudheid op Homerus heldenstukken de *Ilias* en *Odyssee*, waarin deze onsterfelijke dichter de lotgevallen van Troje (Ilium) en Ulysses (Odysseus) bezingt. Bij de Romeinen schittert als heldendichter Virgilius, bekend door zijn epos de Aeneïs, die de nederzetting van Eneas in Italië tot onderwerp heeft. Een ander Romeinsch letterkundig voortbrengsel van dien aard is de *Pharsalia* van Annaeus Lucanus, waarvan de stof de zegenpraal van Caesar over de vrijheid van Rome behelst.

Tot de voornaamste heldendichters van den nieuweren tijd behoort Tasso, wien tot zijn *Verlost Jeruzalem* (*Gerusalemme liberata*) de herovering van Jeruzalem op de Ongeloovigen de stof leverde. Gelijk de Italianen roemen op hunnen Tasso, mogen de Portugeezen zich niet minder verheffen op hunnen De Camoëns, die in zijn heldendicht

Lusiade *) door zijn versierd verhaal van de eerste ontdekking van Oost-Indië door Vasco de Gama den roem zijner landgenooten verheerlijkt.

Ook de christelijke denkbeelden en begrippen van het lot en de bestemming der wereld en der menschheid werden in epische gedichten uitgedrukt. Zoo bezong de beroemde Milton in zijn *Verloren Paradijs* (the Paradise Lost) den val van het menschdom, gelijk eenige jaren later van hem het *Wedergevonden Paradijs* (The Paradise regained) verscheen. Eene eeuw later mocht Duitschland zich verheffen op zijnen grooten Klopstock, wiens Epos de *Messiade* door inwendigen en oorspronkelijken glans schittert, en eenig in zijne soort is. Gelijk onder de Nederlanders bij Vondel het ontwerp tot een heldendicht onuitgevoerd bleef, slaagde Bilderdijk in lateren tijd in de uitvoering slechts gedeeltelijk, aangezien zijn epos: *de Ondergang der Eerste Warelde*, reeds na de vijf eerste zangen gestaakt werd. Op het voorbeeld van Voltaire, die de *Henriade*, naar den naam van Hendrik IV (Henri), schreef, beproefden de broeders Willem en Onno Zwier van Haren hunne krachten aan het heldendicht. Zoo bezitten wij van den eerste zijne *Gevallen van Friso* en van den laatste zijne *Geuzen*, ofschoon beider letterkundige voortbrengselen op ware epische dichtstukken evenmin aanspraak hebben, als Voltaires *Henriade*.

Stelt het epos de menschenwereld als groot en verheven voor om de hartstochten in beweging te brengen, de inhoud van de *idylle* of het herderslied bepaalt zich tot de meer kalme en liefelijke tooneelen van rust, tevredenheid en onschuld, zooals ons de dichters die van de schoonste zijde te midden van het maatschappelijke bedrijf, en wel vooral bij dat van het land- en herdersleven, voorstellen. Van eene gelukkige schildering van het tooneel, dat steeds

*) Aldus genoemd naar *Lusitanië*, de oude benaming van Portugal.

op het land moet zijn, hangt voor geen gering deel de verdienste des dichters af. „In alle herderszangen,” zegt zekere schrijver, „moet het tooneel of landgezicht duidelijk geschilderd en voorgesteld worden. Het is niet genoeg, die nietsbeduidende groepen van viooltjes en rozen, van vogels, beken en zefirs in 't vers te brengen, welke onze gewone dichters onder elkander mengen, en welke telkens zonder eenige verandering wederkomen. Een goed dichter moet ons een landschap zoo weten voor te stellen, dat de schilder die beschrijving kan namaken. Zijne voorwerpen moeten elk bijzonder vertoond worden; de stroom, de berg of de boom moeten zich zoodanig voordoen, dat zij indruk maken op de verbeelding, en ons een aangenaam denkbeeld geven van de plaats, waar wij ons bevinden.” Wat de karakters of personen aangaat, het moeten menschen voorstellen, die in hunnen stand naar hunne behoefte en overeenkomstig den graad hunner ontwikkeling zich aan de bezigheden van hun bedrijf wijden, en zich in al hun doen en denken door natuurlijkheid en ongedwongenheid onderscheiden. Is het landleven en het herdersbedrijf in zijnen aard minder rijk aan afwisselende tooneelen, dan moet voorzeker de dichter te meer de gaaf bezitten om dat arme en eenvoudige leven te bezielen en zijne schrale stof door vermakelijke en aandoenlijke voorvallen te verrijken. „Aan veel meer lezers,” zegt Blair, „zou het herdersdicht behagen, als men in die soort van poëzie wat meer van het verhalende en aandoenlijke bracht.” En hiertoe geeft den dichter het landleven van zelf gereede aanleiding, wanneer hij der menschen denkwijze en neigingen bloot legt, of de huiselijke tooneelen en de genegenheid tusschen wederzijdsche bloedverwanten beschrijft.

In de 3de eeuw vóór Christus schreef Theocritus aan het hof van den Aegyptischen koning Ptolemaeus de eerste idillen, terwijl ten tijde van keizer Augustus hem

hierin de reeds gemelde Virgilius, de schrijver van de Aeneïd, navolgde. Later werd het herdersdicht of de pastorale poëzie uitgebreid tot een tooneelstuk of regelmatig *pastorale drama*, waarbij de inkleeding, karakters en hartstochten met de eenvoudigheid en onschuld vereenigd werden. Proeven van dit genre zijn de *Aminta* van Tasso en de *Pastor fido* van Guarini, welk laatste nog bij het leven van den dichter veertigmaal herdrukt werd, en dat naast het eerste eene waardige plaats inneemt. Niet alleen in Italië, maar ook in Spanje, Frankrijk, Engeland en elders vond de pastorale poëzie beoefenaars en navolgers. Bij ons huldigde Hooft haar in zijne *Granida*, terwijl hij in zijnen *Johannes de Boetgezant* de bijbelstof met die uit het natuurleven vereenigde. Behalve onderscheidene *Arcadia's* en *Stroomdichten*, zooals o. a. de *Batavische Arcadia* en de *IJstroom* van van Heemskerk en Antonides van der Goes, ontstonden hier ook de *Hofdichten* of de beschrijving van de landverblijven der aanzienlijke Hollandsche kooplieden.

In zooverre de herdersroman geen denkbeeldige, maar wezenlijke personen onder verdichte namen opvoerde, droeg hij het zijne bij tot den overgang tot den eigenlijken *Roman*, gelijk die inzonderheid in Frankrijk, en wel vooral door vrouwen beoefend werd. *)

§ 2. DE DRAMATISCHE POËZIE.

De *Dramatische Poëzie* voert dien naam naar het Grieksche woord *drama*, dat handeling beteekent.

De dramatische dichter geeft ons door zijnen scheppen-

*) Zie verder het reeds gemelde werk van Dr. Brill's Stijlleeër, § 126-140.

den geest eene wereld te aanschouwen, waarin handeling heerscht, personen spreken en gebeurtenissen plaats hebben, die als tegenwoordig afgeschilderd en door optredende personen worden uitgevoerd. Onder hare verschillende vormen komen overeenkomstig het voorbeeld der Grieken vooral het treurspel (tragedie) en het blijspel (comédie) in aanmerking, waarvan het eerste meer ernstige en aandoenlijke, en het laatste over het geheel meer levendige en vroolijke voorvallen tot onderwerpen heeft. Zoowel het treur- als het blijspel moeten een spiegel zijn, waarin men de grootheid of nietigheid van der menschen handeling kan aanschouwen, ten einde er door gesticht en geleerd te worden. Inzonderheid is de tragedie, als zij wel wordt uitgevoerd, uit haren aard zeer geschikt om sterke aandoeningen en edele gezindheden te verwekken. „Liefde en bewondering voor deugdzame karakters”, zegt Blair, „medelijden met onderdrukten en ongelukkigen, en verontwaardiging tegen de bewerkers van hun lijden, zijn de aandoeningen, welke gewoonlijk door de tragedie moeten verwekt worden.”

Nog meer dan bij het heldendicht moeten natuurlijkheid en waarschijnlijkheid de vereischten zijn van de tragedie, aangezien deze niet zoozeer streeft om de verbeelding te verheffen, als wel het hart, dat waarheidszin bemint, te roeren. Vooral bij de Ouden was eenheid in bedrijf, zoowel als die van tijd en plaats een wezenlijk vereischte tot eene geschikte behandeling van een tooneelstuk. Aan dien strengen eisch der drie Aristotelische eenheden hebben zich echter de nieuwere tooneeldichters, wanneer men de Fransche uitzondert, niet slaafs onderworpen. Ook is dit bij de tegenwoordige verdeeling der stukken in *bedrijven*, *) waarbij de rusten als meerder of minder lange

*) De verdeeling van elk tooneelstuk in vijf bedrijven, en algemeen door de Ouden gevolgd, is geheel willekeurig.

tijdsverloopen kunnen gelden, minder noodzakelijk. Zowel in het heldendicht als in het treur- en blijspel zijn steeds twee bedoelingen, namelijk de krachtsinspanningen van den hoofdpersoon, die zijn doel poogt te bereiken, en de pogingen van anderen, welke het trachten te verijdelen. Dit veroorzaakt een knoop of eene zwarigheid, die men de *intrigue* noemt.

Het eigenlijke drama ging uit van het Grieksche en wel van het Atheensche volk. Van de drie Grieksche tragedie-dichters Aëschylus, Euripides en Sōphocles was de laatste de grootste en de kundigste in het behandelen van zijn onderwerp. Als comédie-dichter onderscheidde zich Aristōphanes door kracht, levendigheid en vernuft, ofschoon zijne stukken ons geen hoog denkbeeld geven van den Attischen smaak in die tijden. Bij de Romeinen bereikte het drama geenszins die hoogte als bij de Grieken. Nogtans gaven o. a. Plautus en Terentius, een vrijgelaten Carthaagsche slaaf, in hunne geleverde comedies blijken van kracht en fijnheid.

Eerst toen in de 16de eeuw voor de Europeesche menschheid de dageraad der staatkundige en godsdienstige vrijheid aanbrak, werd het uitzicht geopend op eene waardige aankweeking der dramatische poëzie. Onder de voornaamste Spaansche comédie-dichters was Lopez de Vega, die ook in het tooneeldicht in Cervantes een mededinger had, de grootste. Ongeëvenaard, en eerst later in zijne volle waarde erkend, is Englands groote Shakespeare, die meer dan eenig ander dichter aan de natuur getrouw bleef. Met recht mag Frankrijk zich verheffen op zijne groote treurspeldichters Corneille en Racine, die o. a. in hunnen *Cid* en *Athalie* drama's leverden, die te allen tijde bewonderd werden. Uitstekende hoedanigheden als blijspeldichter spreidde Molière ten toon in zijne comediën in verzen de *Misanthrope* en *Tartuffe*. In Duitschland, waar men later

geheel de *Fransche* voorbeelden navolgde, gaf eerst Lessing het bewijs van oorspronkelijke dramatische stukken. Op hem, Schiller en Goethe, beiden uitmuntende in de tooneel-poëzie, mag Duitschland door alle eeuwen heen roem dragen. In ons Vaderland waren Vondels onderscheidene dramatische stukken, waarvan zijn Palamedes eene treurige vermaardheid verwierf, eene ruime aanwinst voor het tooneel. Ook Onno Zwier van Haren, Huydecoper, van Winter, zijne echtgenoot Lucretia van Merken en anderen schreven treurspelen. Op het oorspronkelijk blijspel mag Nederland zich minder verheffen; want Brederoë en anderen in dit genre leverden geene voortbrengselen, die op dergelijken roem billijk aanspraak hadden.

§ 3. DE LYRISCHE POËZIE.

De *lyrische* Poëzie, die tevens *zang* is, draagt den naam naar het speeltuig de lier (lyra), want hiermede, en niet minder met de citer, begeleidden de Ouden hunne gezangen. Hetgene de echte lierdichter levert, is eene uitstorting van zijn gevoel in harmonische tonen, en wel zoo, dat des dichters geest zich in zijn voortbrengsel verheerlijkt en als herschapeu voordoeft. *) Dit genre is voorzekeer het oudste, en behoort in Griekenland te huis. In den lierzang drukten de oude Grieksche barden hun levendig gevoel uit, bezongen hunne goden en prezen hunne helden, die op tirannen en monsters gezegevierd hadden. Kortom — de lierzang was aanvankelijk bestemd om de woeste bewoners der bosschen en bergspelonken naar de meer beschaafde steden te lokken en ze met edeler gevoelens te bezielen.

*) Dr. Brill's Stijlleeer.

Evenals de oude Grieken hunnen Orpheus en Amphion, vereerden de Germanen hunnen Tuisko en zijnen zoon Mann als de stichters en stamvaders van hun geslacht. De vader van het lierdicht was Pindarus, die in schoone en gelukkig gekozen uitdrukkingen de Grieksche wereld teruggeeft.

De lyrische poëzie onderscheidt zich minder ten opzichte van den inhoud van andere dichtsoorten dan wel ten aanzien der wijze van uitvoering, die moet bezielen en verrukken, hetzij ze luchtig en zoet of meer statig is, als:

„Gij moeders,
Gij hoeders
Der bloeiende jeugd,
Wat kweekt gij, wat preekt gij
De spijtige deugd?”

of:

„Eens hangt om onzer vrienden leden
Het aaklig doffe rouwkleed zwaar;
Eens, onze woning ingetreden,
Deelt vriend en maagd in 't lijkmisbaar,
Eens zegt men, met de smart bewogen
Van gade en kroost, uit mededoogen,
't Is alles goed, wat de Almacht doet!
Doch wendt naar onze baar zich weder,
Slaat de oogen nog eens op en neder,
En snikt het laatst vaarwel ons toe.”

Overeenkomstig hun doel worden de lyrische voortbrengselen onderscheiden in vier soorten, als: 1°. *Heilige liederen* of *Hymnen*, 2°. *Helden-Oden* of *heldenzangen*, 3°. *Dithyramben*, die het midden houden tusschen de Hymne en de Helden-Ode en 4°. *Liederen van verschillenden aard*, als: volksliederen, feest- of minneliedereren, enz.

Tot de hymnen behooren die voortbrengselen der lyrische poëzie, waarvan de eer der Godheid of eenig godsdienstig onderwerp den inhoud uitmaakt.

De heilige schrift o. a. bevat onderscheidene hymnen, die zich door dichterlijk gevoel en verhevenheid onderscheiden, zooals de lofzang van Mozes en het volk, eene menigte Psalmen, verscheidene lofzangen der Profeten, de lofzang van Simeon, enz.

Ook Neêrlands dichters, gelijk Bilderdijk, Feith en Helmers, en bovenal Vondel, hebben zich te dezen opzichte onderscheiden. Hoe treffend is niet de toespraak tot het Opperwezen, door W. van Haren, als hij zingt:

„Gij hebt den tijd van de eeuwigheid gescheiden,
Gij hebt zijn vleuglen met uw hand gewrogt;
Opdat hij niet te lang verbeiden,
En niet te snel vervliegten mogt.

Het noodlot zit geknield voor uwe voeten,
En leert in 't heilig boek uwe onweêrstaanb're wil:
Maar als uw oogen het ontmoeten,
Verandert alles, of staat stil.”

De helden-oden hebben tot onderwerp den lof van helden, roemrijke oorlogsfeiten, gewichtige ondernemingen, buitengewonen moed, geestkracht en zelfverloochening. Helden-oden bij uitnemendheid zijn de liederen van Pindarus, gelijk ook eenige van Horatius. In Frankrijk zag men de ode herleven met Malherbe en Theophile, terwijl Racine in zijn *Esther* en *Athalie* doorslaande proeven gaf, wat hij in dit genre vermocht. Wat de helden-ode betreft, die bepaaldelijk den oorlogsroem vermeldt, bij ons is het Vondel, die hierin boven anderen de zegepraal wegdraagt. Voortreffelijk is ook het loflied van Loots op Frederik Hendrik, b. v.:

„Verheft den nooit gezongen zang,
Die rijst tot in de wolken,
En boven wolk en nevlendrang,

O vrij gestreden volken!
 Uw zang zwijg voor den donder niet,
 Dien Fredrik Hendriks vuist nog zoo verbolgen schiet.

Klaroenen klinken om den muur,
 Den grensmuur dezer landen;
 Daar blijft de vlam van 't oorlogsvuur
 Nog lichterlaaie branden;
 Maar 't vuur blaakt Spanjes wiek alleen:
 Prins Fredrik Hendrik drijft de vonken voor zich heen." enz.

Oorspronkelijk is de kunstvorm, die den naam van *Dithyrambe* draagt, een loflied of koorzang ter eere van Dionysos, bij de oude Grieken de God der aarde, en bij de Romeinen onder den naam van Bachus bekend. „Haar nabootsing, die door eenige nieuwere dichters beproefd is, moest bij geheel veranderde omstandigheden, noodzakelijk veel in eigenaardigheid van karakter verliezen. Zij is thans een lyrisch gedicht, dat een wilde en stormende geestdrift ademt, en, van ernstig nadenken verwijderd, door inhoud en vorm van zinnelijke vervoering getuigt. Zoo mist zij het statige en edele der Hymne, hoewel zij zich in lyrische vlugt boven de Ode verheft.” *)

Heerlijk is de dithyrambe op de onsterfelijkheid der ziel, gevolgd naar Delille door Immerzeel:

„Ja, gij die aan d' Olimp den donder poogt te ontwringen,
 En 't eeuwig regt verkracht, haar wet in flarden rijt,
 Lafhartigen, die aan de aarde uw klusters op durft dringen,
 Denkt, siddrend, dat ge onsterfelijk zijt!

En gij, wier schuldloos hart slechts luttel stonden lijdt,
 Cij, die in vreemdlingschap deze aarde door moet trekken,
 Doch, wie op uwen togt, Gods Vadervleuglen dekken,
 Vertrouwt u, wijl ge onsterfelijk zijt.”

*) Maandblad voor de Nederlandsche taal, jaarg. 1868.

Proeven van dithyramben levert ons Helmers in zijn: De lof van Holland en Amsterdam. *)

Naast de hymne en ode komen die dichtwijzen in aanmerking, welke men met de algemeene benaming van *lied* bestempelt, ofschoon oorspronkelijk het woord *ode* niets anders beteekent.

Spreekt de oudheid van een Tyrtaeus, die door zijne krijgslieparen den zinkenden moed der Spartanen deed herleven, ook de latere tijden getuigen van het indrukwekkende van dergelijke gezangen op het vaderlandsch gevoel. Behalve de wereldlijke zangen bloeiden reeds vroeg op onzen bodem de geestelijke liederen, waaraan zich van zelf de stichtelijke aansloten, en *liederen der minnende Siele* genoemd werden. Inzonderheid schijnen de *souterliedekens* of psalmberijmingen, die veelal op de zangwijzen van bekende volks- of straatliedjes gestemd waren, gunstig op de vrijheid in het godsdienstige gewerkt te hebben.

Welk een invloed de volksliederen op het nationale gevoel hebben uitgeoefend, getuigt o. a. het overbekende Wilhelmus van Nassouwen van den grooten Marnix te midden van den vrijheids- en godsdienstkrijg tegen Spanje. Onder de vroegere volksliederen, die alhier vrij algemeen bekend waren, behoort, behalve het lied van graaf Floris, vooral dat uit de 15de eeuw: „Het daghet in den Oosten”. „Uit dit lied”, zegt zekere schrijver, „zal men zien, dat bij ons al vroeg de toon der Romance niet geheel vreemd was”, en als eigenaardige kunstvorm haar bestaan aan de beschaving van lateren tijd te danken heeft. †) Bilderdijk en andere Nederlandsche dichters leveren in hunne werken proeven van dit eigenaardige genre. Gepaster is echter de naam van *verhalend lied*, waar de gevoelvolle

*) Zie zijne Gedichten (2de deel) pag. 1—26.

†) Collet d' Escury, Hollands roem in Kunsten en Wetenschappen, IV deel, II stuk.

vertelling, in den lyrischen vorm ingekleed, slechts een verhaal is van eene gebeurtenis, zooals die dagelijks kan plaats hebben, gelijk Bellamy's bekend *Roosje*.

Behalve deze liederen, waaraan nog menig ander, zooals het *gelegenheids-* en *gezelschapslied* zou toegevoegd kunnen worden, noemen wij hier nog het *minnelied*. Het minnedicht of de erotische poëzie, aldus genoemd naar het Grieksche woord *eros* (liefde), moet zich inzonderheid door korthed, eenvoudigheid en natuurlijkheid onderscheiden. De liefde heerscht onwederstaanbaar onder alle hemelstreken, en leverde dus voor den minnezang der dichters bij alle volken de rijkste stof. Zoo wijst ons de oudheid op een Anacreon, Sappho en Ovidius, de middeleeuwen op een Petrarca, om van anderen niet te spreken. Dichters uit de 13de eeuw, die in Duitschland onder de Hohenstaufen aan de vorstenhoven leefden en zongen, noemde men Minnezangers. In Zuid-Frankrijk waren het de Troubadours, die in den tongval van de *langue d'oc* dichtten en zongen. Ook in ons Vaderland greep meer dan één dichter naar de lier, om de liefde te bezingen, zooals Hooft, Luyken, Poot, Bellamy en anderen. Van Alphen gaf het voorbeeld, dat de liefde, zooals zij in de natuur met de deugd en godsdienst verenigd is, zij dit evenzeer in de minnezangen kan wezen. In de volgende coupletten drukt hij dichterlijk dit denkbeeld uit:

„Toen de Godsdienst in 't verbond
Trad met liefde en deugd,
Zeeg de wellust schaamrood neêr,
Maar de Hemel was verheugd.

De Godheid sprak: ga, edle trits!
Bewoon de rampwoestijn!
In 't hart, waar ge uwen zetel vest,
Zal ook mijn woning zijn.”

Ook de volgende coupletten getuigen o. a. dat Feith de liefde in een hooger en verhevener zin opvatte:

„De Godsdienst blaast de teëre Min
Rust, duurzaamheid en hoogheid in,
En vult haar zachte hand met onvergangbre rozen,
Die, als Natuur met reine lust,
De groote Lente welkom kust,
Met nieuwen glans in Eden bloezen.

Die Min, zoo zuiver als de zon,
Is eeuwig als de groote bron,
Zij schouwt van eene rots op 't ondermaanschgewemel,
En is, in voorspoed en in druk,
De zachtste leidstar van 't geluk,
De beste kweekschool van den Hemel.”

Tot de kleinere vormen der poëzie behooren o. a. het *klinkdicht* (sonnet) en het *rondeel* (rondeau). Het eerste, dat edele en verheven onderwerpen bevat, bestaat uit veertien verzen, verdeeld in twee vierlingen (quatrains) en twee drielingen (tercets), die allen met een vollen zin moeten eindigen, en wel zoo dat het laatste vers van den eersten drieling met het laatste van den tweeden moet rijmen. Het rondeel bestaat uit dertien verzen, en wordt in twee ongelijke deelen verdeeld, en wel van acht en vijf verzen, die beide met hetzelfde slotvers moeten eindigen.

Van meer belang is wellicht het *punttdicht* (epigram), dat zich, zal het behagen, door geestigheid, luim en puntigheid moet onderscheiden. Naar aanleiding van het onderwerp is het naïeve zeer aanbevelenswaardig, en zijn verrassende wendingen een vereischte. Hoe kernachtiger en beknopter het is, hoe meer het in waarde rijst, mits er de volledigheid van uitdrukking niet aan opgeofferd wordt.

Van een anderen aard is over het geheel het *bijnschrift* op voorname personen of treffende voorvallen, aan de Ge-

schiedenis ontleend. Met het punt dicht heeft het wel het kernachtige en het beknopte van uitdrukking gemeen, maar mist het snedige, puntige en het schimpende of luinige, meer bijzonder aan het eerste eigen. In bijschriften muntte vooral Brandt uit, zooals blijkt uit diens grafschrift op Kortenaar, waarnaast vooral dat op de afbeelding van de Ruyter loffelijke melding verdient. Krachtig en verheven inzonderheid is dat van Van Alphen op den dood van Willem I:

„Daar ligt de hoop van staat! Wie stuit nu Spanjes woeden?” enz.

Ten slotte volge hier nog het bijschrift van Meerman, gewijd aan den zanger van de *Messiade*, Klopstock:

„ô Klopstock, als deez aard' een prooi zal zijn van 't vuur,
 En 't Paradijs op 't puin der vorige natuur
 Vernieuwd zal bloeijen met het vol getal der vromen,
 Door strijd en door geloof aan 't hoogst verderf ontkomen,
 Als iedre wetenschap, die 't menschedom thans behoeft;
 Als iedre kunst, hoezeer door nuttigheid beproefd,
 Reeds lang vergaan zal zijn, vernietigd, en vergeten,
 Men van geen menschlijk boek ook meer den naam zal weten:
 Dan zal 't verheerlijkt volk, voor 's Midlaars volk gebukt,
 Dat gij geleerd, vermaakt, gesticht hebt en verrukt,
 Dan zullen d' Engelen, in hun gewijde kringen,
 Geheele bladren nog uit uw Messias zingen.”

